

Foto Blaž Samec

Zgodba navdiha

Ivan Puc

Pred odhodom na dopust je vladni predsednik opravil bilanco stanja po prvi polovici leta. Lahko bi pogledal naprej in govoril o letu pred volitvami, vendar je razumljivo, da sam sebi ne odšteva let in mesecev. Kar mu gre v prid in česar kajpada ni spregledal, so uspehi v socialnem dialogu oziroma sporazumevanju s sindikati. Tistimi sindikati, ki so mu pred skoraj dvema letoma zaradi reforme in enotne davčne stopnje napovedali vojno. Parafiran je bil sporazum o plačni politiki v javnem sektorju, sklenjen dogovor o novem socialnem sporazumu (tudi o usklajevanju plač) in sprejet dogovor o spremembah zakona o delovnih razmerjih. Zagotovil si je socialni mir.

Kaj bi bilo lahko torej usodno za vlado Janeza Janše, če to niso srboriti sindikalni voditelji? Naredimo še mi kratko bilanco po lastnem izboru.

Naraščajoča inflacija? Čeprav je bila pod prejšnjimi vladami nekajkrat višja, jih ni zamajala. Inflacija ni bila pomembna tema predvolilnih kampanj, čeprav je prizadela slehernega volivca. So ocene politekonomistov zdaj drugačne in je Janševa inflacija nekaj povsem drugega kot denimo Drnovškova? Dobro, imamo evro, instrumentov za hitro vladno posredovanje skoraj ni. Toda ali ljudi, ki jih skrbi za lasten žep, zanima, kaj subtilnega se dogaja v našem (monetarnem) okolju?

Zasebne šole in koncesije v zdravstvu? Samo še jeseni je čas za rekonstrukcijo vlade. Premier se bo prisiljen takrat še enkrat izreči o

podpori zdravstvenemu ministru in med drugim tudi o njegovi politiki urejanja koncesij. Očitkom o demontaži javnega zdravstva se pridružujejo tudi nasprotniki šolskih reform in uvajanja pluralnosti v šolstvu z zasebništvom. Napovedana je že možnost referendumu v režiji nekdanjega dolgoletnega eldeesovega šolskega ministra. Res slastno ideološko ljudsko izrekanje na temo Cerkve. Kdo se bo prvi izognil takšnemu blokovskemu spopadu, o katerem si sicer prav vsi mislijo vse najslabše?

Odhod upokojenske stranke iz vlade? Isti dan, ko si je premier naložil predstavitev polletnega dela vlade, je spet zadonelo iz poslanskih vrst vladnega DeSUS. Šel bi iz vlade, če bi druge vladne stanke brez njega reševale vprašanje vojnih zakonov. Predsednik je bil spet prisiljen ponoviti, da se mrtvih ne pokopava s preglasovanjem. Kar najbrž pomeni, da bo zdajšnja prav s preglasovanjem sprejeta diskriminatorna in po odločbi ustavnega sodišča tudi neustavna ureditev posameznih kategorij žrtev vojnega nasilja veljala do konca mandata tudi te vlade. DeSUS pa bo seveda ostal v koaliciji. Do naslednjega krika o »narodnih izdajalcih«.

Afera Sova? Večkrat je bilo napovedano, da je to tisto, ob čemer se bo oziroma se je premier že spotaknil. Še natančneje rečeno: kar sam naj bi se dal ob njej spotakniti. Če je res tako, zakaj je opozicijo na vrhuncu afere nehala zanimati, kaj se je v Sovi dogajalo? Mesec in pol pred parlamentarnimi počitnicami je Anton Rop malomarno navrgel novinarju, da sta se Janez Janša in Ivo Sanader pred zadnjimi volitvami dogovarjala o incidentih v

Piranskem zalivu, vendar ta čas ni zadoščal, da bi se kaj razčistilo. Ostalo je vse pri namigovanju brez primere v naši kratki zgodovini. Pa seveda ne gre za nobene teniške in nogometne igr(ic)e, temveč za največji in najtrdovratnejši problem slovenske države, za dediščino nekdanje države in odprt mejni spor z južno sosedo.

Piranski zaliv? Afera z domnevnim insceniranjem »iger« v Piranskem zalivu je padla v čas intenzivne tihe diplomacije s Hrvaško. Zdi se, da se je z njo želelo preprečiti diplomatski preboj. Sicer pa vanj nihče več ne verjame. Le kdo bi bil tako naiven, varneje je modrovati, da se na teniških in nogometnih tribunah ne da daleč prilesti in da si obe državi le kupujeta čas od enih do drugih volitev. Kot da bi državi morali najprej suspendirati volitve.

Večini »usodnostnih« tem nismo pritrdili. (Morda bi lahko omenili še veležabavišče na Goriškem, ki mu v igralniškem delu nasprotujejo v SLS in še odločneje v Novi Sloveniji; ta se želi po sedmih letih obstoja izmakniti iz sence Janševe SDS.) Pa se vprašajmo drugače. Zaradi česa bi bil predsednik vlade obsojen na uspeh? Odgovor je kategoričen: ni nobenega razloga, zaradi katerega bi lahko dejali, da postaja »nevarnost« ponovitve mandata gotova. Lahko pa slutimo, da je nemalokrat poudarjena »nevarnost« te gotovosti odsev spomina na prejšnje čase diktature. Resentiment v tranziciji nepredelane zgodovinske izkušnje.

Kaj pa, če je Janez Janša sam sebi največja nevarnost? Drži, ni razloga, zakaj pravilo ne bi veljalo tudi zanj. Na uspeh bi ga obsodila le zgodba o njem (tudi o njegovi ekipi), ki bi ljudi nagovarjala in se jih dotaknila nekoliko globlje, kot jih lahko sprejemanje zakonov ali nastavljanje evropskim žarometom. Zgodba, za katero ni toliko pomembno, koliko je resnična in preverljiva. Mora pa njegova pripoved navdihovati volivce. Toda to je že druga zgodba. ■

Vsebinska

02

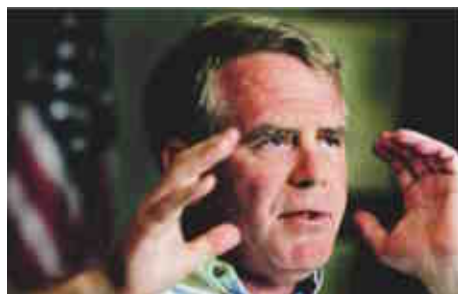
Diana Zajec
Zgodilo se je čisto blizu vas

03

Vanja Tekavec
Bojan Petan, portret tedna

04

Barbara Kramžar
Pogovor z veleposlanikom ZDA
Thomasom B. Robertsonom

07

Petra Bezjak
Kaj kažejo javnomnenjske ankete
o volitvah

08

Stojan Žitko
Slovenija in Hrvaška
v iskanju lažjega sožitja

09

Mija Repovž
Spopad v senci inflacije

10

Boštjan Videmšek
Pogovor s svetovalcem Agima Čekuja
Borutom Grgičem

12

Marko Kos
Intelektualci marginalci

13

Dragiša Bošković
Zavzemanje za šibkejši denar

14

Manca Borko, Sonja Merljak
Duh filantropije v lokalnem okolju

15

Boris Jež
V čudežni deželi kombijev

16

Igor Ravnik
O boleznih in maturi

18

Dnevnik, Miran Ališič/4
Pod pokroviteljstvom matere, ki ji rečemo
EU, in očeta, ki bi lahko bil Nato

20

Gorazd Trušnovec
Slobodan Šijan,
kultni filmski režiser

22

Irena Štaudohar
Dragi Michelangelo ...

23

Samo Rugelj
Gledališče kot žena,
film kot ljubica

24

Igor Koršič
Bergman in Švedska

26

Patricija Maličev
Lina Wertmüller,
italijanska režiserka

28

Sonja Merljak
Cena drobnega glasu,
ki sporoča, kaj je prav

Andrej Krbavčič
Za prazne gozdove –
s puško naprej!

29

Poštni predal

32

Alenka Puhar
Skopnela slava

Zgodilo se je čisto blizu vas Osnovni človeški bonton

Diana Zajec

Slovenija je bila prva evropska država, ki ji je uspelo sprejeti dokaj strog protitobačni zakon. A to je bilo zdaj že daljnega leta 1996. V minulem desetletju so znanstveniki neizpodbitno dokazali, da tobačni dim ne prizanaša niti nekadilcem, če so ga ti v bližini kadilcev primorani vdihavati proti svoji volji. Zato zdaj dobivamo novi zakon, ki tobačni dim izganja iz javnih prostorov. In edino prav je tako. S tako nadgrajenim zakonom o omejevanju uporabe tobačnih izdelkov (znova) stopamo na pot razvitih in (zdravstveno) prosvetljenih, sicer še vedno nezmožni enačenja s trenutno na tem področju vodilno Irsko. Ta je pred tremi leti kot prva uzakonila popolno prepoved onesnaževanja z vodilnim povzročiteljem pre zgodnje umrljivosti, ki zakrivi smrt vsakega desetega odraslega; neposredni davek tobačka oziroma tobačnega dima je namreč okoli 5 milijonov smrti na leto.

Spoštovanje zakona, ki začne veljati, ko bo danes ura odbila polnoč, nameravajo inšpektorji, pa naj bodo pristojni za področje dela ali zdravja, nemudoma preverjati na terenu. Po izkušnjah bi lahko rekli, da bodo uvodni impulzi prejkone simbolične narave, najverjetneje v obliki bolj ali manj resnih opozoril kršiteljem. Ti (verjetno jih vsaj v začetku ne bo malo) bodo domovinsko pravico tobačka in puhanja strupenih snovi, ki jih ta vsebuje, želeli ohraniti tudi v

prihodnje; a finančne kazni, ki jih bodo deležni, so po črkah novega zakona vse prej kot milostne.

Če smo iskreni, so določbe stare, le še danes veljavne zakonodaje, na katero so se pred desetletjem kadilci odzivali prav bolešno prizadeto – po drugi strani pa, vsaj večina, ni bila sposobna pokazati vsaj osnovne občutljivosti do nekadilcev in njihove pravice do bivanja in dela v neonesnaženem ozračju –, tako rekoč razvodele. Zakon je namreč imel vse preveč vrzeli, ki so dopuščale kršnje predpisov. Po drugi strani pa nekadilci dolgotrajne podrejenosti diktatu tobačnega dima enostavno (še) niso zmogli, čeprav bi jo hoteli, vreči skozi okno in zadihati s polnimi pljuči.

Pa bo zakon, vsaj tokrat, tudi v resnici deloval? Čas bi že bil, da se to tudi v resnici zgodi. Enostavno smo v takšni razvojni civilizacijski fazi, da bi bil drugačen epilog nesprejemljiv. Ponovila se bo zgodba alkoholne zakonodaje, pri sprejemanju katere so proizvajalci vili roke in poskušali z vsemi mogočimi prijemi prepričati pisce novih javnozdravstvenih uzusov, da jim bodo povzročili nepopravljivo poslovno škodo. Ravno tako gostinci. In kaj se je izkazalo? Kot slednji ugotavljajo danes, se število gostov v resnici ni prav nič zmanjšalo, zgodilo se je le, da so ljudje dosegli premik v potrošniški ozaveščenosti, zato danes pogosteje naročajo brezalkoholne pijače ali pa bolj kakovostne alkoholne pijače.

S takšno razvojno stopničko pa še vedno ni presežena trpka realnost, ki kaže, da se v Sloveniji odstotek ljudi, ki jih je na področju

(zlo)rabe alkohola že mogoče umestiti med zasvojenost, zvišuje – trenutno število se vrti okoli 170 tisoč. Zato zdaj strokovnjaki na tem področju načrtujejo pisanje akcijskega načrta, ki naj bi poenotil, predvsem pa okreplil ukrepe za obvladovanje teh težav na različnih področjih. Podobno bo zlagoma obveljalo tudi za področje tobačka oziroma kajenja.

Naj se sliši še tako patetično, a pravi odgovor za dobro zdravje in dolgo življenje marsikdaj tiči prav v nas samih. In če se nekdo odloči za kajenje, je to pač njegova legitimna osebna odločitev. A stvar osnovne kulture je, da s tem početjem ne ogroža zdravja drugih. Takšen osnovni človeški bonton seveda presega zakonodajne okvire, za katere se bo šele čez čas izkazalo, v kolikšno pomoč so v resnici pri varovanju zdravja slovenskega prebivalstva. Kajti nikotin, ki ga vsebuje, je izredno hud strup – že 0,05 grama nikotina lahko povzroči človekovo smrt.

In kakor so bili včasih prepričani, da zmerne količine kajenja lahko celo blagodejno vplivajo na človeški organizem, je danes neizpodbitno dokazano, da tobačni dim, »obogaten« z vrsto strupenih dodatkov (cianid, žveplo, amoniak, ogljikov monoksid ...), med katerimi je več kot 50 rakotvornih snovi, zdravje dobesedno uničuje. In četudi ne preštejemo najhujših posledic med samimi kadilci, ki pač za svoje početje odgovarjajo sami, največ pove podatke, da samo pasivno kajenje, ki (če) smo mu izpostavljeni na delovnem mestu, po podatkih WHO vsako leto povzroči vsaj 200 tisoč smrti. In za to, tako kot na marsikaterem drugem področju, enostavno ni opravičila. ■

Izdajatelj: Delo, d. d., Dunajska 5, Ljubljana
Odgovorni urednik
dr. Janez Markeš

Sobotna priloga
Urednica
Irena Štaudohar

Izvršni urednik
Aleksander Zupanc

Tehnični urednik
Marko Mandušič

Lektorica
Polona Kekec

Sekretarka redakcije
Jelka Dolinar

Oglasno trženje
sonja.juvan@delo.si

e-pošta sobotna@delo.si

Tisk: Delo, d. d., Dunajska 5, Ljubljana,
Tiskarsko središče

Bojan Petan

Portret tedna

ške terme, pa čeprav je v njih morda preživel kar nekaj poletij svoje mladosti. Naložba DZS v Terme Čatež je vredna vsaj približno toliko kot celoten DZS, takšno investicijo bi seveda poskušal zavarovati vsak pameten gospodar. Čateške terme so tudi največja naložba DZS, ki jo od leta 1998 vodi Bojan Petan. Iz nekdane Državne založbe Slovenija, ki je bila poenostavljeno znana po tisku šolskih knjig in dohodninskih napovedi, je leta 1961 rojeni Posavec ustvaril založniško-medijsko-turistični imperij, ki obvladuje deleže v precej pomembnih slovenskih podjetjih; poleg Term Čatež tudi ljubljanski Dnevnik, Delo Prodajo (največji slovenski distributer tiska), ljubljanski Pristop (največja oglaševalska agencija), če naštejemo le nekatere.

Zgodovina Bojana Petana je bila tudi močno povezana s stranko LDS. Čeprav sam zanika, da bi na njen račun kadarkoli kaj dobil, je država leta 2000 pomagala DZS z nakupom obveznic, kasneje ji je prodala tudi delež Soda v ljubljanskem Dnevniku. Povezav s politiko Petan (kar dolgih 14 let se je obdržal kot predsednik brežiškega občinskega odbora LDS), niti aktualnih, ne zanika. »Iz stranke res nisem izstopil, a to je verjetno le posledica moje slabe lastnosti, da ostajam zvest eni strani, tako v dobrih kot v slabih časih. Res pa je tudi, da se z marsičim v stranki nisem strinjal,« med drugim pravi prvak DZS. Ime Bojana Petana se je v preteklosti povezovalo tudi z različnimi aferami. Kot eden od ustanoviteljev podjetja Softing je bil vpleten v afero Hypo, ki velja za eno od nikdar do konca pojasnenih zgodb slovenske tranzicije. Velja tudi za mojstra takšnih in drugačnih lastniških povezav in veriženj. »Največja strast Bojana Petana so denar, donos in prevzem, a ne bo tvegala denarja za politične cilje, prej nasprotno,« je o njem pred leti zapisal novinarski kolega Goran Novkovič. Družbo DZS je Petan lastniško zaprl tako, da mu do živega ne more menda nobena oblast, poskus, da bi kot največja posamična lastnica DZS obdržala svoj vpliv tudi v Termah Čatež, pa se je za zdaj izjalovil. Tu je Petan trčil ob gospodarskega ministra Vizjaka, s čimer je boj za lastniško prevlado dobil politične razsežnosti.

Zaradi takšnih in drugačnih nepreglednih poslov je Petanu stopila na prste tudi vlada Janeza Janše in zoper njega odprla kar nekaj preiskav, a Bojan Petan, po izobrazbi pravnik, pravi, da ta hip zoper njega ni vložena nobena kazenska ovadba. »Verjeli ali ne.« In kaj bi odgovoril tistim, ki menijo, da je v ozadju boja za Terme Čatež tudi boj za vpliv v ljubljanskem Dnevniku? Ga aktualna oblast res poskuša prisiliti k temu, da bi ji v zameno za mir v Termah Čatež prepustil vpliv v časniku Dnevnik? »Tisti, ki o tem ugibajo, nimajo prav in to se bo pokazalo v prihodnosti. Če bi bili karkoli dogovorjeni, ne bi prišlo do takšne vojne v Termah Čatež,« brez dlake na jeziku odgovarja prvi mož DZS. Napoveduje tudi, da bitke za čateško riviero še ni konec.

O tem so prepričani tudi povsem naključni opazovalci spopada med ministrom Vizjakom in Bojanom Petanom, ki menijo, da je bila torkova skupščina šele »puščanje krvi«. Takšna napoved je pravzaprav strašljiva, če pomislimo, da so vanjo vpleteni prav vsi, ki kaj pomenijo v slovenskem gospodarstvu in medijskem prostoru. ■

Poraženec ene najbolj vročih gospodarsko-političnih zgodb poletja

Vanja Tekavec

Vsaj s tiskanjem glasovnic ne bo težav, to je namreč ena pomembnih dejavnosti DZS,« je malo v šali, malo zares pripomnil novinarski kolega, s katerim sva minuli torek postavala na hodniku hotela Terme v Termah Čatež. Odmor je dopuščala tretja prekinitve vroče 13. skupščine čateških term, ki se po številu napovedanih tožb in neposrednosti obtoževanja med nasprotnimi stranmi lahko primerja le še z legendarnimi odvetniškimi dvoboji v pivovarski vojni. Ker so za povrh druga za drugo odgovodovale še elektronske glasovalne naprave, so na hitro natisnili papirnate; a to je bila še najmanjša težava skoraj osem ur trajajoče skupščine, na kateri sta se država in družba DZS z Bojanom Petanom na čelu spopadli za mesta v nadzornem svetu družbe. Naključnim opazovalcem v frotrastih brisačah, ki so prišli v Čatež zaradi termalne vode, se ni niti sanjalo, da so – kar takole, na dopustu – priča eni najbolj vročih gospodarsko-političnih zgodb letošnjega poletja.

Pravnik, ki je iz nekdane Državne založbe Slovenija ustvaril založniško-medijsko-turistični in finančni imperij. Prek njega obvladuje tudi drugi največji časopis v državi, ljubljanski Dnevnik, in ima vpliv na javno mnenje.

Predsednik uprave, ki velja za strastnega kombinatorika lastniških povezav. Njegova strast so denar, donos in prevzem.

Član LDS, ki je visoko na vrhu črne liste aktualne vlade Janeza Janše.

Poraženec torkove bitke za Terme Čatež, ki je zaradi nekaterih izjav gospodarskega ministra Andreja Vizjaka postala problem političnih razsežnosti.

Družbo DZS pooseblja njen prvi mož Bojan Petan, ki bi ga težko uvrstili med tipične menedžerje slovenskega gospodarstva. Tudi ali pa predvsem zato, ker – v nasprotju z večino drugih domačih gospodarstvenikov – nerad vstopa v španovije ali sklepa trajnejša kapitalska in politična zavezništva. Če se za koalicije odloča, nikdar ne veš, kako trdne so, dodajajo tisti, ki so s Petanom že kdaj poslovali. Morda gre tudi v tem iskati vzroke, da je prvi mož DZS vsaj za zdaj izgubil bitko za Terme Čatež. Ta je, mimogrede, razgalila tudi žalostno dejstvo, da slovenske tranzicije še ni konec. Kako pa si drugače razlagati dejstvo, da je v boj za Terme Čatež osebno posegel kar gospodarski minister Andrej Vizjak, ki ga v normalnih gospodarskih razmerah v takšnih zgodbah praviloma sploh ne bi smelo biti?

Precej bolj racionalno si je mogoče razložiti, zakaj je v Brežicah rojeni Petan v torek kar osem ur napadal nasprotni (državni) tabor in pri tem kdaj pa kdaj tudi močno povzdignil glas. V ozadju boja za Terme Čatež je pač igra števil, ki nima prav nobene povezave z domnevno čustveno navezanostjo prvaka DZS na čate-

Ameriški veleposlanik v Sloveniji »Bolje razumem določeni slovenski konservatizem«

V veliki elegantni pisarni ameriškega veleposlanika v Sloveniji v kotih že stojijo škatle za selitev in tudi Thomas B. Robertson, ki zdaj končuje svoj mandat, je intervju za Delo pričakal v poletno delovnih oblačilih – pa tudi s svojo značilno dobro slovenščino, ki se je je neposredni, zgovorni poliglot (v življenjepisih navajajo, da tekoče govori rusko, nemško in madžarsko, dobro pa še francosko in italijansko) naučil prav za služenje v naši državi. Diplomata, ki je v ospredje svojega mandata postavil srečanja s Slovenci vseh položajev v družbi in je v dobrodelni akciji za odstranjevanje min v Bosni prehodil tudi vso evropsko pešpot E-6, bo v dobro zastraženi vili na Prešernovi ulici, če ga bo potrdil tudi ameriški senat, zamenjal slovaški Virginijec Vincent Obsitnik.

Barbara Kramžar
foto Jure Eržen

Sam pa se bo vrnil v arlingtonsko predmestje ameriške prestolnice, kjer bo kot dekan fakultete za vodenje in menedžment pri Foreign Service Institute ameriške veleposlanike in kariere diplomate pripravljaj za služenje v tujini. »Služba ni na Foggy Bottom, kjer je zunanje ministrstvo, ampak na Route 50, zato se že veselim, da se bom lahko tako kot v Ljubljani vozil na delo s kolesom, čeprav bo pot precej daljša, celih štirideset minut,« je povedal veleposlanik Robertson. »Nikakor pa ne bo nova služba bolj prijetna, kot je bila dosedanja v Ljubljani.« Z evropsko celino bo še vedno tesno povezan, saj se je njegov sin odločil za študij v ruskem Sankt Peterburgu.

Ko se boste vrnili domov in vam bodo prijatelji dali na voljo pet besed za opis Slovenije in Slovencev, katere bi uporabili?

Pet besed (*smeh*)? Well, za državo bi rekel, da je prelepa, tako kot pripoveduje stara Cankarjeva zgodba o stvaritvi Slovenije, saj jo poznate, kajne? O bogu, ki je videl jokajočega in od vseh pozabljenega Slovence in mu dal najboljši del sveta? Država je vsekakor čudovita, morda celo ena najlepših držav sveta, tako zelo veliko imate razprostranjenega na tako malem območju. Čudovita, majhna, disciplinirani, zelo delovni ljudje; presenečen sem, koliko ljudi mi na vprašanje o počitnicah odgovarja, da bodo gradili novo streho ali kopalnico, »vikend hiša this and vikend hiša that«! Mogoče ste na neki

način bolj tevtonski kot slovanski? Koliko besed sem že porabil? Imam jih še kar nekaj, s prijateljem Samom Žbogarjem [slovenskim veleposlanikom v ZDA, op. p.] delujeva pri dobrodelnem projektu, zato sem se odločil, da bom prehodil državo. Res je bilo neverjetno videti, kako nedotaknjena in nekomercialna je država, kako raznolika je. Na poti smo seveda srečali tudi veliko Slovencev, pa čeprav ne toliko, kot sem jih pričakoval, saj se jih še ni veliko odločilo prepešati državo. Rad bi jih opogumil, naj to naredijo!

V minulih letih sem bolje razumel tudi določeni slovenski konservatizem. To je res majhna država, ima samo dva milijona ljudi, in ker ste bili vedno del nekega drugega imperija ali države, morda zato nacionalizem in samozavest, ki ju imajo nekateri drugi narodi, pri Slovencih nista tako močna, je bolj občutljivost o kulturi, varovanje kulture in jezika. Morda še posebno zaradi angleščine, ki postaja mednarodni jezik. Poglejte le nas, smo sredi Slovenije in govorimo angleško! »Zakaj se učimo slovenščino?« (dodano v slovenščini)

Če zdaj vprašanje obrnemo: kaj Slovencem in drugim Evropejcem razlagate o vaši državi ZDA?

Naloga ameriškega veleposlanika v Evropi ni le razlaganje o tem, kaj je Amerika, ampak tudi poskus predstaviti širše razumevanje o kompleksnosti države. Tukajšnji ljudje in še posebej mladi o Združenih državah pogosto ne razmišljajo le pozitivno, nanje vplivajo Irak, Afganistan, Kjoto, smrtna kazen. Toda ko govorite o ZDA, morate govoriti tudi o raznolikosti; imamo petdeset držav in vse so zelo neodvisne, tam živijo ljudje iz vseh držav sveta, ki so seboj so prinesli svojo kulturo in jezik. Rezultat je tisto, kar je predsednik Ronald Reagan imenoval »bleščeče se mesto na hribu«. Ni bilo vedno tako, v začetku dvajsetega stoletja se nismo niti hoteli vplesti v prvo svetovno vojno, predsednik Wilson se je vmešal šele na koncu, da bi končal vse vojne. Potem smo se v dvajsetih in tridesetih letih spet umaknili vase in se vrnili šele, ko se je bilo treba spopasti s Hitlerjevo Nemčijo in Japonsko. Šele po drugi svetovni vojni smo spoznali, da moramo v svetu igrati pomembno vlogo, če hočemo, da je ta stabilen. Brez ZDA se druga svetovna vojna ne bi končala, kot se je, brez ZDA ne bi ustanovili Nata, že vse od petdesetih let podpiramo zamisel Evropske unije. Če pa hočete še več o ameriški vlogi, si lahko samo pogledate barbarstva etničnega čiščenja, ki so se v osemdesetih in devetdesetih letih pod Miloševićem dogajala v Bosni in na Kosovu. Brez Nata in ZDA tudi Slovenija ne bi stabilna država, kakršna je, kajti imeli bi na desetisoče beguncev in nestabilnost na območju bi vplivala tudi na vašo trgovino in politiko. Mislim, da je bila naša vloga pozitivna, tudi med hladno vojno smo s Sovjetsko zvezo vzpostavili odnos, ki je bil spoštljiv, a smo vedno poskušali zavarovati Evropo pred morebitno sovjetsko invazijo ali še čim hujšim. Uspelo nam je, a

mlajše generacije, naši otroci – celo moji otroci –, tega morda ne razumejo dovolj dobro, saj so odrasli v svetu brez hladne vojne. Ta je zanje enako, kar je bila za nas druga svetovna vojna, zgodovina pač. Toda Evropejci morajo vedeti, da Američani sebe vidimo kot reševalci težav, da bi radi svet naredili boljši tako pri okolju kot pri človekovih pravicah. Spomnili se boste, da Kissingerjeva doktrina iz sedemdesetih let ni razpravljala o čem takšnem, kot so človekove pravice, a to ni bilo povsem pravično do Američanov, človekove pravice so zanje zelo pomembne.

Pravite, da ste Američani reševalci težav, a vas veliko ljudi zaradi Iraka in Afganistana vidi kot ustvarjalce težav.

Mislim, da Evropejci razumejo, da je bila vojna v Afganistanu nujna, saj lahko vsi vidimo napade Al Kaide v Evropi v zadnjih petih letih in seveda tudi v Afriki pred enajstim septembrom in na Bližnjem vzhodu. Razumeti moramo, da je v nekem smislu napadena vsa civilizacija. Irak pa ima seveda dolgo zgodovino. V prvih letih vojne smo naredili številne napake in tudi administracija priznava, da bi lahko marsikaj naredili bolje, v četrtem, petem letu vojne pa je najpomembnejše vprašanje, kako Irak zapustiti boljši, kot je bil. Videli smo nekaj napredka, a bomo seveda počakali do septembra, da bosta administraciji poročala general Petraeus in Ryan Crocker. Celo časopis *Herald Tribune* je nedavno poročal o napredku, kot ljudje ponavadi ne slišijo, toda sami veste, da je v Ameriki nasprotovanje vojni v zadnjih letih močno naraslo. Ljudje razmišljajo samo o tem, kako bi čimprej zapustili Irak, ne pa, kako bi ga spremenili na boljše, in to je resnični izziv. Tudi kritični Evropejci in vsi demokrati v demokratičnih državah bi se morali vprašati, kako to državo izboljšati. Le malo ljudi je dvignilo glas, ko je Sadam ubijal šiite v devetdesetih letih, ko je zlorabljal program nafte za hrano, ko si je gradil palače, medtem ko so iraški otroci stradali. Morali bi se združiti in poiskati rešitev, kako svet spremeniti na bolje. Prešli bomo to obdobje, a je v neki meri primerljivo z Vietnamom, s časom, v katerem sem odrasel.

Ali že imate kakšne informacije o tem, kaj bosta septembra poročala general Petraeus in veleposlanik Crocker?

Zelo lahko bi bilo biti ciničen in dejati, da bosta samo poudarila področja napredka in povedala, imamo vojno, a jo moramo nadaljevati, a to bo morda edina pot. Za zdaj nimam nobenih drugih informacij, kot jih imate vi, ki berete tisk in poslušate razprave ustvarjalcev politike. Počakati moramo in bomo videli, vsekakor pa bo o tem v ZDA velika politična razprava. Končni cilj je za seboj zapustiti stabilnejši Irak.

Iraška vojna je tako zelo prizadela ameriško-evropske odnose, da je videti, kot da so Evropejci celo prizanesljivejši do tistih, do

Thomas B.
Robertson

katerih morda drugače ne bi bili, na primer do Rusov.

To se je vsekakor dogajalo v času, ko so govorili o stari in novi Evropi, spomnili pa se boste, da je na začetku drugega mandata administracije državna sekretarka Condoleezza Rice takoj odpotovala v Bruselj, enako je naredil tudi predsednik. Mislim, da smo nasprotovanje presegli, to se je videlo tudi ta teden med obiskom britanskega ministrskega predsednika Browna v Washingtonu; Brown je bil prej kritičen do administracije, a zdaj vsi razumejo, da moramo skupaj rešiti to vprašanje. Ali so Evropejci bolj naklonjeni Rusiji kot ZDA? Ne vem, ali o tem obstaja raziskave javnega mnenja, toda po tem, ko je predsednik Putin začel zatirati svobodne medije v Rusiji in energijo uporabljati za politične namene z odklopi za Ukrajino in druge, so tudi Evropejci spoznali, da z Rusijo ni vse lahko. Zaradi evropske odvisnosti od ruske nafte pa je položaj seveda težji.

Kako vidite evropsko energetska vprašanje v prihodnosti?

Zaskrbljeni smo zaradi evropske odvisnosti od ruske energije in menimo, da moramo poiskati načine za diverzifikacijo. Po naftovodih bo začela pritakati tudi kaspijska nafta in v pogovorih z evropskimi sogovorniki ugotavljamo, da se tudi sami začenjajo zavedati, da moramo iskati druge vire, da vse nafte in plina ne moremo dobivati le iz Rusije. Slovenija je v precej dobrem položaju: imate jedrsko elektrarno, številne hidroelektrarne, dober delež plina dobivate iz Alžirije, a ste pri tem izjema. Vsi trije e-ji, okolje, energija in gospodarstvo [v angleškem originalu environment, energy in economy, op. p.], so povezani, gospodarstvo za svojo rast potrebuje energijo, več ko je potrošimo, pa bolj obremenjujemo okolje. Mislim, da to danes razume že vsak; najti moramo nove

» Jasno smo povedali, da je Ahtisaarijev načrt najboljši dogovor, na katerega lahko računata Srbija in Kosovo. In tudi Rusija mora razumeti, da če ne bomo šli naprej z nadzorovano neodvisnostjo Kosova in bodo tam morda spet izbruhnili spopadi, bodo v veliki meri odgovorni tisti, ki so blokirali Ahtisaarijev načrt.

vire energije, takšne, ki bodo manj onesnaževali in ne bodo predragi. Rekel bi, da smo naredili napako, ker smo naš odnos do sprememb v ozračju v zadnjih šestih, sedmih letih portretirali, kot smo. Namesto da bi poudarjali negativno, bi morali govoriti o vseh stvareh, ki jih delamo za iskanje novih virov energije; morali bi bolj poudariti, da smo v minulih letih v takšne programe vložili 29 milijard dolarjev, kar je več kot vsi drugi na svetu skupaj. Mislim, da ljudje razumejo, da bo večina novih tehnologij, ki naj bi pomagale rešiti ozračje, prišla iz Združenih držav.

Se bo kaj spremenilo, če bo prihodnja ameriška administracija demokratska in bo v njej morda celo tudi Al Gore?

Kjoto so oblikovali med Clintonovo administracijo in tudi senatno glasovanje se je zgo-

dilo med Clintonovo administracijo. Evropejci so bili zelo razočarani, toda prepričanje ZDA je, da ne bomo podpisali in ratificirali nečesa, če potem s tem ne moremo živeti. Če bi to storili, bi verjetno dobili stotine tisočev brezposelnih, trpela bi naša gospodarska rast in s tem tudi trgovina z Evropo. Poglejte si tudi, katere evropske države so sploh sposobne doseči standarde Kjota; zelo malo je takšnih, Slovenija je tudi tu izjema. Z Evropsko unijo smo zdaj soglašali o ciljih, predsednik pa je predlagal več načrtov za zmanjšanje potrošnje bencina v ZDA, v desetih letih naj bi jo zmanjšali za dvajset odstotkov. To je pomembno, če pomislite, kako odvisne so ZDA od avtomobilov. Pritegniti moramo tudi Kitajce in Indijce, ki tudi niso podpisniki Kjota, in to delamo v ZDA. Kitajci zdaj v izpuščanju strupenih plinov vodijo v svetu, a nimajo tehnologije, da bi to zmanjšali. Kritično je, da delamo skupaj z njimi.

Varovanje okolja bo verjetno med stvarmi, s katerimi se bo Slovenija v prvi polovici prihodnjega leta ukvarjala v vlogi predsedujoče EU. Kaj z ameriškega stališča še pričakujete, da lahko naredi?

Mislim, da je zelo dobro, da bo Slovenija prevzela vodenje Evropske unije. Ljudje bodo končno ugotovili, da Slovenija ni Slovaška in kakšna zgodba o uspehu je. Upam, da se bo to prevedlo tudi v uspešno predsedovanje; vaša vlada zelo trdo dela, nekdo mi je rekel, da urejajo vse, da bi lahko prvega januarja samo pritisnili na gumb in bo vse šlo avtomatično. S Portugalci in Francozi že delate pri projektih. Ste majhna država z majhno skupino voditeljev in politikov, toda imate velik ugled delovnih, pametnih in osredotočenih ljudi in upam, da se bo to prevedlo v timsko delo v ministrstvih in zunaj njih. Kajti ker so bili Slovenci vedno zelo tekmovalni in individu-

alistični, imam občutek, da včasih ne delajo dovolj kot tim, tu pa gre za timsko delo in vaš tim je telo dober.

Videti je, da bo ena pomembnih tem slovenskega predsedovanja tudi Kosovo.

Tega sem zelo vesel. Američani imamo občutek, da so vaše prioritete predsedovanja tista vprašanja, ki so tudi nam zelo pomembna. Integracija zahodnega Balkana v evropske in transatlantske ustanove je velik del tega. Če kosovskega vprašanja ne bomo rešili do prvega januarja, bo imela Slovenija kot predsedujoča EU pomembno vlogo pri iskanju skupnega stališča EU o tem, kam naj gremo. Kot veste, je skupina za stike dobila novo energijo; v njej novi ljudje preučujejo, kaj lahko naredimo, pri čemer bo Ahtisaarijev načrt še naprej temelj za reševanje kosovskega vprašanja. Jasno smo povedali, da je Ahtisaarijev načrt najboljši dogovor, na katerega lahko računata Srbija in Kosovo. In tudi Rusija mora razumeti, da če ne bomo šli naprej z nadzorovano neodvisnostjo Kosova in bodo tam morda spet izbruhnili spopadi, bodo v veliki meri odgovorni tisti, ki so blokirali Ahtisaarijev načrt.

Kaj pa, če bo Kosovo samo razglasilo neodvisnost?

Mislim, da smo bili jasni, da je to pogajalski proces, da podpiramo nadzorovano neodvisnost Kosova, toda Kosovarji se ne morejo pomakniti pred proces – to je naše trdno prepričanje. Spomnili se boste, da ZDA niso hotele takoj priznati neodvisnosti Slovenije, Bosne in Hercegovine ali Hrvaške, in pri tem ni šlo za to, da nismo hoteli priznati teženj po neodvisnosti Slovencev ali Bosancev ali Hrvatov. Hoteli smo le narediti, kar smo morali, da bi se izognili agresiji. Lahko razpravljamo o tem, ali bi nepriznanje ustavilo Miloševića in Tuđmana pri njunih dejanjih, toda mi smo poskušali ohraniti stabilen položaj.

Ali mislite, da bodo ponudbe Srbiji, da bo imela ob mirnem razpletu kosovskega vprašanja odprta vrata evropskim in drugim integracijam, delovale?

Vse to je del istega platna. Z nadzorovano neodvisnostjo Kosova nam bo lažje nadaljevati pogajanja s Srbijo in drugimi državami nekdanje Jugoslavije k članstvu v EU ali, ker tukaj Američani nismo neposredno vpleteni, vsaj k članstvu v Natu. Ameriška vlada je jasno povedala in do določene mere tudi EU, čeprav imajo nekatere države drugačna stališča, da moramo ohraniti obljubo Srbom za integracijo v zahodne ustanove. Ko boste vsi ena velika Evropa, meje ne bodo

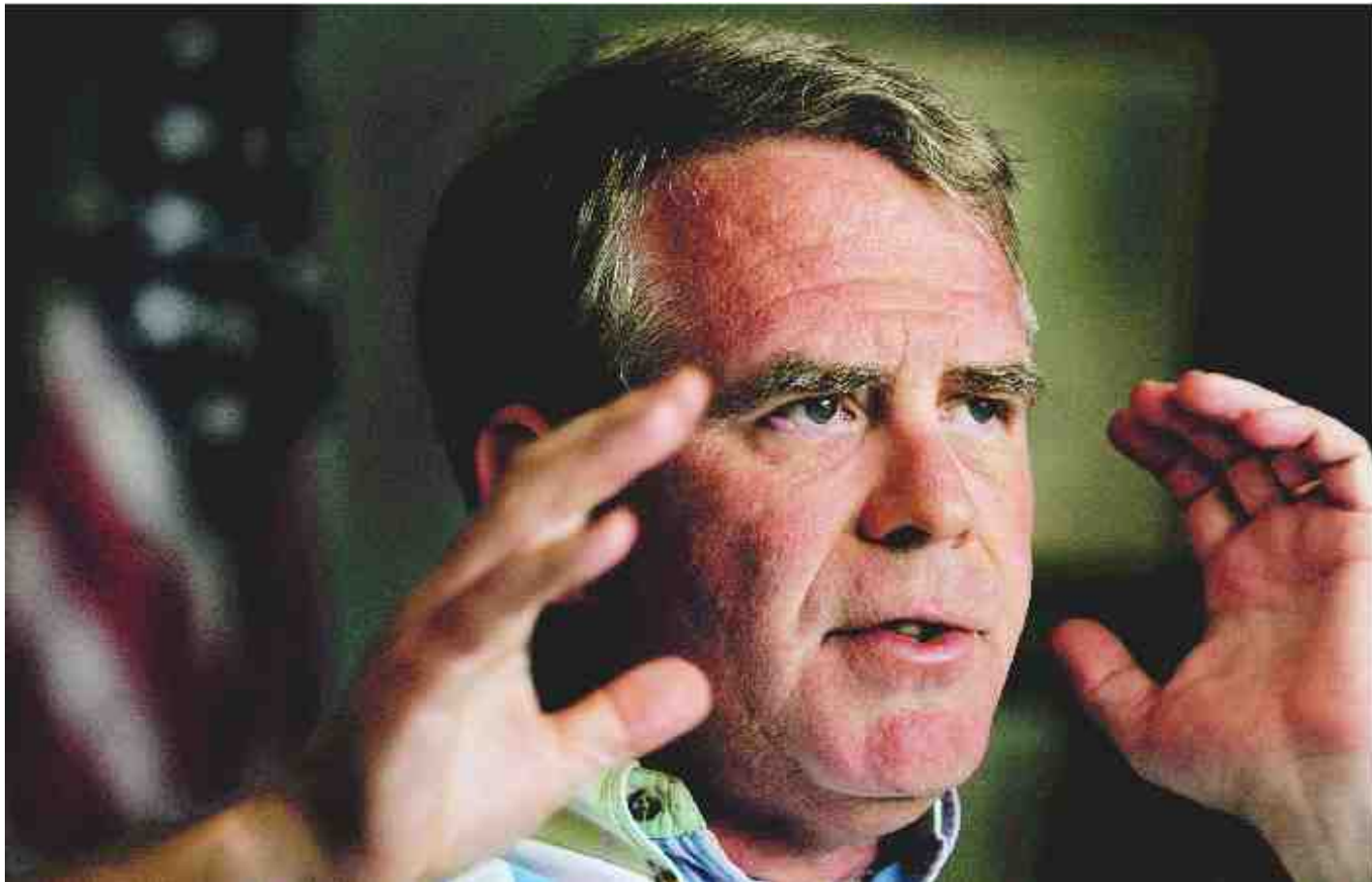
sko slušalko, da bi ugotovil, kaj je narobe z njegovim računalnikom, bo verjetno govoril z nekom v Bangaloreju ali Bombaju ali bogvekje; globalno gospodarstvo je vse bolj medsebojno povezano. Zamišljam si, da bomo videli vse več evolucije v kitajskem političnem sistemu kot rezultat teh sprememb, že zdaj se ustvarjajo nevladne in podobne organizacije. Z Rusijo pa imamo zelo trdne odnose, kljub nesporazumom zaradi energije in človekovih pravic, razoroževanja in protiraketnega ščita. Zelo konstruktivno sodelujemo z njimi in pri preprečevanju širjenja jedrskega orožja, zlasti pri iranskem vprašanju, pa tudi pri zagotavljanju, da ves

brez tega. Toda sodelovanje s Češko in Poljsko, nekdanjima zaveznicama iz varšavskega pakta, je za Rusijo boleča točka, in čeprav so zelo dobro vedeli, za kaj v resnici gre, da ne gre za nikakršno grožnjo Rusiji, so to poskušali obrniti in prišli z zamisljo Azerbajdzana. Čehi in Poljaki so pripravljeni, da nadaljujemo, a se bomo vseeno še naprej pogovarjali z Rusi.

Se bo boj proti terorizmu zaradi takšnega sodelovanja torej uspešno nadaljeval?

To je zelo težko, očitno je, da je Al Kaida danes v Iraku in da položaj uspešno predstavlja kot spopad med islamom in zahodnim

Pri gospodarstvu pa, vlada je prišla na oblast z ambicioznim načrtom privatizacije in spremembami zakonodaje za olajšanje tuje-ga vlaganja. Napredovali ste, toda če bi se pogovarjali s predstavniki ameriških podjetij, bi ti radi videli še veliko več delavske fleksibilnosti. Ko sem prišel sem leta 2004, je k meni prišel novinar Financ in dejal, govorili ste o povečanem ameriškem investiranju v Slovenijo, koliko bi radi videli, da se poveča? Odgovoril sem, da bi bilo lepo, če bi se to ob mojem odhodu podvojilo, saj je bilo precej nizko. Z napovedanimi investicijami Harrah's, ki bodo vredne skoraj milijardo dolarjev, se bo to več kot podvojilo, če jih

več tako pomembne; ko ne bo med Srbijo in Kosovom schengenske meje, bodo lahko Srbi brez težav obiskovali svoje stare cerkve in spomenike, tako kot Madžari in Romuni. Zamisel Evrope je prav v tem, da meje niso več tako pomembne, ljudje se bodo lahko prosto gibali; to je obljuba in so sanje Evrope – in to velja tudi za Srbijo.

Kaj pa Slovenija in Hrvaška, kjer so tudi ne-nehne mejne in druge napetosti?

Oh, ja, »ne vrag, le sosed bo rojak!« (smeh). Vesel sem, da je vlada z ozirom na zadnji načrt segla k Hrvaški. Moram reči, da na nesporazume med Hrvaško in Slovenijo gledam kot na družinski fevd, kot na dva brata iz iste družine, ki se ne razumeta najbolje, zato ni vedno najbolj pametno, da jima o tem, kaj morata narediti, govorijo drugi. Naj gre za Novo Ljubljansko banko, jedrsko elektrarno v Krškem ali pa vedno navzoča obmejna vprašanja, morata obe strani pokazati dobro voljo in iskati kompromise. Kompromisi zahtevajo samožrtvovanje in tega morda posamezni Slovenci in Hrvati nočejo narediti, prihajajoče volitve pa to še otežujejo. Upam, pa bosta s časom obe strani našli rešitve; če ne na meddržavnih temeljih, pa s pomočjo arbitraže.

Evropska vprašanja so zelo pomembna, medtem pa se veliko dogaja tudi v drugih delih sveta. Kako vidite prihodnost mednarodnih odnosov z ZDA, Evropo, Kitajsko, Indijo in drugimi kot pomembnimi dejavniki?

Kaže, da bo Kitajska zaradi svojega cvetočega gospodarstva eden od najpomembnejših dejavnikov v svetu v tem stoletju, enako velja za Indijo. Kdorkoli v ZDA dvigne telefon-

plutonij in jedrski materiali ostajajo na varnem, stran od teroristov. Seveda sodelujemo tudi pri boju proti terorizmu, naše sodelovanje se je še poglobilo, ko smo naše vojaške poslali v centralno Azijo. Brez ruskega sodelovanja in njihovih obveščevalnih podatkov ne bi bili tako uspešni, kot smo bili.

Rusko-ameriški odnosi pa so kljub temu ujeti neke med Putinovo nasprotovanje protiraketnemu ščitu v Evropi ter njegovo pomoč pri preprečevanju iranskega dostopa do jedrskega orožja.

Zaradi svoje nafte se rusko gospodarstvo izredno krepí, in tu ne gre le za nafto, tudi marsikje drugje mu gre dobro, zato se hitro razvija srednji razred. Pri ruskem nasprotovanju gre tudi za reakcijo na dejstvo, da Rusije v devetdesetih letih niso poslušali, zdaj hočejo, da jim prisluhnejo. Kot nekdo, ki je sredi devetdesetih let delal v Rusiji in se z njo v letih 2001 in 2002 ukvarjal tudi v Nacionalnem varnostnem svetu, bi dejal, da je bila moč ameriške diplomacije vedno v tem, da smo si še posebej prizadevali upoštevati ruske interese. Rusi imajo seveda tudi neresene spore in zamrznjene konflikte v sosesčini, naš interes pa je v bistvu isti, kot je njihov: da bi bilo te konflikte dobro rešiti, da ne bi več motili njihovih odnosov s sosedi, da je stabilnejše vse območje, pa čeprav zdaj razkazujejo mišice. Pri protiraketnem ščitu pa Rusi zelo dobro vedo, da ni usmerjen proti njim. Moram biti kritičen do nas, nismo dovolj razložili grožnje, ki prihaja iz Irana. Ko so o tem začeli pisati mediji, je zelo malo ljudi razumelo, da gre za morebitne iranske jedrske in druge grožnje, da gre za zaščito Evrope, saj lahko sami sebe zaščitimo tudi

svetom, položaj izkoriščajo za spodbujanje radikalnega islama. Boj bo trajal leta. Mislim, da bo imel veliko opraviti tudi z gospodarskim razvojem v teh državah, priložnostmi za mlade ljudi. Zato si toliko prizadevamo pri palestinsko-izraelskem konfliktu, ki je za velik del arabskega sveta središnega pomena, zdaj skupaj z Irakom. To bo trajalo leta, toda zaščititi moramo naše države, pa naj bodo evropske ali ameriške, in to bo zahtevalo policijske in vojaške korake, da bomo, če bodo teroristi udarili, udarili nazaj. Zato zelo sodelujemo z zalivskimi državami in zmernejšimi arabskimi državami, da lahko nasprotujemo skrajništvu Hezbolaha, Sirije in Irana.

Če se vrnemo k ZDA in Sloveniji, kaj bi izboljšali v meddržavnih odnosih?

Sem sem prispel septembra 2004 in po tem je Slovenija naredila veliko v Natu in širši zahodni aliansi pomirjevanja kriznih žarišč. Zelo pogumno je bilo poslati dva vojaka v Irak, potem ko je nekaj let veljalo, da lahko Slovenija uri policiste, psihologe in psihiatre, ki se ukvarjajo z učinki vojne, ne bo pa šla v Irak. Ta vlada pa je pogumno naredila prav to, in čeprav je korak v večji meri simboličen, gre za zelo pomemben simbolizem. Tudi na Kosovu ste stopili naprej in poslali šeststo vojakov, nekajkrat ste povečali število slovenskih vojakov v Afganistanu, veliko ste naredili tudi pri človekoljubnih naporih, na primer po potresu v Pakistanu, po orkanu Katrina, pripravljeni ste na posredovanje v Afriki ali na Bližnjem vzhodu. Prav zdaj je po številu posredujočih vojakov na glavo prebivalstva Slovenija pri samem vrhu zveze Nato.

»Moram reči, da na nesporazume med Hrvaško in Slovenijo gledam kot na družinski fevd, kot na dva brata iz iste družine, ki se ne razumeta najbolje, zato ni vedno najbolj pametno, da jima o tem, kaj morata narediti, govorijo drugi.«

bodo uresničili. To je zelo pomembno vlaganje, čeprav lahko pri tem vidite tudi slovenski konservatizem in občutek ranljivosti. A že nekaj let govorim, da je Slovenija država s petimi zvezdicami, zato potrebuje hotel s petimi zvezdicami, center za zabavo in konference, za počitek in s tem povezano turistično infrastrukturo. Vse to bo na diskretnem mestu, igre na srečo, ki skrbijo mnoge, pa so le majhen delež tega. In še pri tem bi se morali ozreti na izkušnje podjetja Harrah's: sodelujejo z družinami ljudi, ki imajo težave z odvisnostjo od iger na srečo, sodelujejo z zdravniki, tako da teh ljudi ne pustijo v igralnice. Nekateri se bojijo povečanega kriminala in pranja denarja, toda ljudje bodo videli, da bo s Harrah's celo manj takšnih težav, kot jih je morda zdaj. Videli ste, kaj se je zgodilo v Portorožu, Harrah's ima zelo velik ugled pri obračunavanju s takšnimi dogodki, tudi zunaj Las Vegasa. Morali bi razumeti, da bo to dobra investicija, zlasti ker se pritožujejo tudi zaradi brezposelnosti. Poglejte si Revozovo tovarno v Novem mestu, 1900 od 2900 zaposlenih prihaja na delo vsak dan iz drugih mest. Ne le Nova Gorica, tudi drugi bodo veliko pridobili s turizmom in drugim, hkrati pa bodo svojo neokrnjeno alpsko državo ohranili, kakršna je.

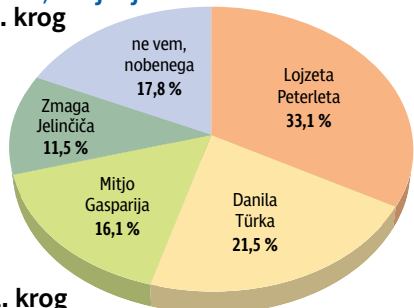
Po letih v ZDA vem, kako zelo raznolika je Amerika, ne le geografsko, ampak tudi politično, idejno, moralno. Katera je vaša Amerika?

Sem neodvisen. Med študijem sem aktivno protestiral proti vietnamski vojni, tako v ZDA kot prej v Nemčiji, to so bili časi Rudija Dutschkeja, pariške pomladi in seveda praške pomladi 1968. Nikoli si nisem mislil, da se bom pridružil ameriški diplomaciji, toda med študijem v Italiji sem imel dobrega prijatelja diplomata, ki je pisal kritična poročila o tem, kaj delamo v Vietnamu. Veste, ni treba, da ste bili Nixonov republikanec, da bi delali v diplomaciji, pri presoji položaja morate le uporabljati zdrav razum. Zase bi rekel, da sem pri številnih vprašanjih konservativec in liberalec pri mnogih drugih, moja družina je liberalna, družina moje žene pa zelo konservativna. Imamo lepo mešanico, zelo značilno. ■

Za koga bi glasovali na predsedniških volitvah

Delo, 28. julija

1. krog

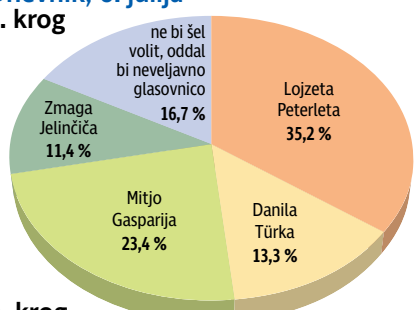
2. krog

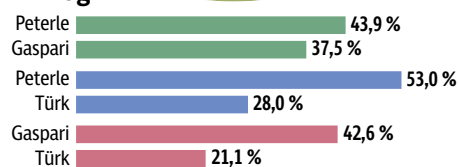
Delo Stik, 25.–26. julij 2007, N = 722

Dnevnik, 6. julija

1. krog

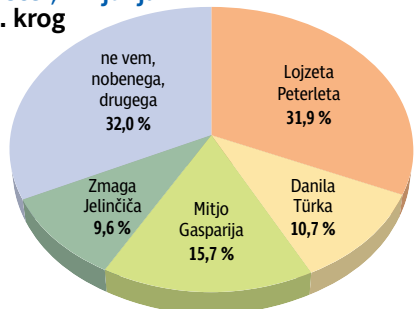
2. krog

Anketni studio Dnevnik, 3.–4. julij 2007, N = 805

Večer, 21. julija

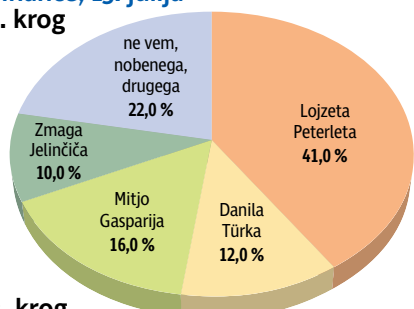
1. krog

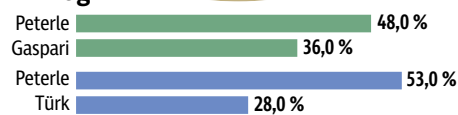
RM Plus, anketa za Večer, N = 700

Finance, 13. julija

1. krog

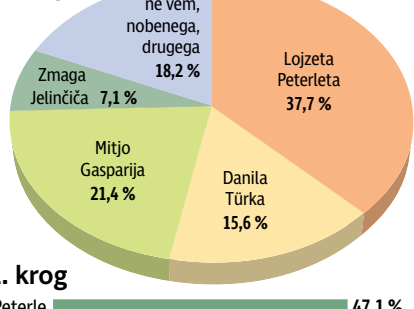
2. krog

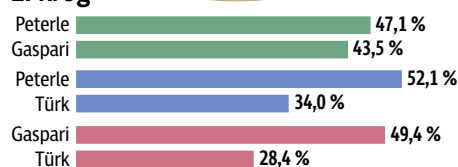
Episcenar, 2.–10. julij 2007, N = 472

Mladina, 7. julija

1. krog

2. krog

Agencija Ninamedia, 2.–4. julij 2007, N = 1000

DELO

Kaj kažejo javnomnenjske ankete Kdo se bo v drugem krogu pomeril s Peterletom?

V zadnjem mesecu, ko je postalo znano, kdo se je odločil za predsedniški boj, so bile narejene številne javnomnenjske raziskave. Te jasno kažejo, da se bo Lojze Peterle zagotovo uvrstil v drugi krog. Kdo mu bo delal družbo, je za zdaj zavito v meglo. Javnomnenjske raziskave so v začetku julija več možnosti pripisovale Mitji Gaspariju, konec meseca pa se je tehtnica prevesila na stran Danila Türka.

Petra Bezjak

Anketa Dela, opravljena v začetku prejšnjega tedna, je prvič pokazala, da so volivci bolj naklonjeni nekdanjemu pomočniku Kofija Anana v Združenih narodih kot nekdanjemu guvernerju. Po vseh drugih anketah, opravljenih pred Delovo, bi se namreč s Peterletom v drugem krogu pomeril Mitja Gaspari. »Dejstvo je, da se je Türk začel več pojavljati v javnosti, in že pred tem so bila ugiibanja, da bi utegnil biti boljši nasprotnik Peterletu. Mnenja so bila deljena, večina analitikov in politikov pa se je strinjala, da je Türk primernejši kandidat. To se je pokazalo tudi v javnosti, saj ima malo boljši odmev kot Gaspari. Menim, da bo uspešnejši in bo na drugem mestu,« pojasnjuje Türkov nasokov javnomnenjske podpore dr. Frane Adam, raziskovalec Inštituta za razvojne in strateške študije, ki z Institutom Aragon za vlado meri javnomnenjsko razpoloženje.

Ker bo tovrstnih raziskav do 21. oktobra, ko bodo predsedniške volitve, še veliko in ker te po Adamovih besedah dajejo zelo grobo sliko, se lahko spremeni še marsikaj. »Gaspari in Türk sta javnosti manj poznana. Gaspari je sicer malo bolj znan, toda za širši krog je relativno neznana oseba. Da Türk podpira predsednik Socialnih demokratov Borut Pahor, pa ima za ljudi določen pomen. Začne jih zanimati, kdo je ta oseba. Tudi velika večina mnenjskih voditeljev na nižji ravni ima meglene informacije o Türku in Gaspariju. Najbolj pa bo zanimivo videti, kakšen bo med spopad njima dvema,« pravi Adam.

Oba neodvisna kandidata s podporo levsredinskih strank po opravljenih analizah uživata večjo podporo bolj izobraženih volivcev, ki živijo v večjih mestih, medtem ko je neodvisni kandidat desnosredinskih strank bolj priljubljen pri manj izobraženih volivcih, ki živijo na podeželju. »Normalno je, da je Peterle večji vtis naredil v podeželskih predelih in ima tam zato prednost. Bolj izobraženi pa bodo gledali na to, kako bodo

potevale debate,« razlaga Adam. Peterle, ki je sicer tudi bolj poznan kot ljudski človek, saj rad zaigra na orglice, je pričakovano pričal večino volivcev vseh treh strank, ki ga podpirajo na poti do vstopa v predsedniško palačo. Največ privrženecv ima po Delovi raziskavi med člani lastne Nove Slovenije, sledijo slovenski demokrati (SDS) in ljudska stranka (SLS). Toda Peterle postaja vse bolj priljubljen politik. Po mesečni meritvi barometra priljubljenosti, ki ga v Delu redno merimo, se namreč v zadnjem času najbolj priljubljenemu politiku Pahorju daje prestol, saj se mu s tretjega mesta Peterle nevarno približuje.

Ankete kažejo, da volilne štabe čaka največ dela pri volivcih liberalne demokracije, saj so ti najbolj razdeljeni. Prepričali so jih vsi trije favoriti, saj imajo po Delovi anketi tako rekoč enak delež podpore (Peterle 30 odstotkov, Gaspari 29 odstotkov in Türk 26 odstotkov). Zanimivo je, da jih Gaspari, ki ga je predlagala LDS, ni prepričal. Nasprotno je bil uspešnejši Türk, saj bi ga podprlo 41 odstotkov volivcev stranke SD, s pomočjo katere tudi kandidira. Veliko podporo

Foto Igor Zaplatil

»Pri predsedniških volitvah je ključna osebnost, politična pripadnost pa je drugotnega pomena, in če bodo volivci izbirali po osebnosti, Peterle pa ne bo naredil kakšnih večjih napak, bo zmagoval. Vendar bo zmaga zelo tesna,« zatrjuje Frane Adam.

(63 odstotkov) med lastnimi volivci ima tudi prvak nacionalne stranke Zmaga Jelinčič, ki mu vse javnomnenjske raziskave pripisujejo četrto mesto, tako da resnejših možnosti za uvrstitev v drugi krog nima. Slabše kaže tudi manj znanim predsedniškim kandidatom, ki so napovedali svojo kandidaturo. To so predsednica zunajparlamentarne stranke Glas žensk Slovenije Monika Piberl, predsednik zunajparlamentarne Stranke mladih Slovenije Darko Krajnc, podjetnika Marjan Beranič in Jože Andrejaš ter predsednica YHD – Društva za teorijo in kulturo hendikepa Elena Pečarič.

Iz vseh javnomnenjskih raziskav je razvidno, da bo v prvem krogu še ne bomo dobili predsednika republike. Frane Adam pravi, da bodo o uvrstitvi v drugi krog pri bolj izobraženih volivcih odločala soočenja kandidatov, kjer si lahko Peterle pridobi simpatije tistih, pri katerih ni najbolj priljubljen. Največ udarcev v predvolilnih soočenjih za svoje nasprotnike napoveduje Jelinčič, ki ima več podpore predvsem med študenti in dijaki. Po do zdaj videnih televizijskih nastopih bodo prvi trije favoriti nekonfliktni in spravljivi, žaljivih besed in nizkih udarcev do zdaj niso pokazali. Če bodo volivci v drugem krogu – ta bo 11. novembra – izbirali med Türkom in Peterletom, bo, sodeč po anketah, zmagal slednji. Enako bi se zgodilo, če bi se s Peterletom pomeril Jelinčič ali Gaspari, ki bi zbral več glasov kot Türk. Malo verjetno je, da bi se v drugem krogu soočila Gaspari in Türk; več glasov bi dobil nekdanji finančni minister.

»Določena prednost je na Peterletovi strani, vendar to še ne pomeni, da bo zagotovo zmagal. Odvisno je od tega, če bodo v drugem krogu volivci levega tabora disciplinirani, kajti če seštejemo glasove Türka in Gasparija, jih imata skupaj toliko kot Peterle. Če bo prišlo do popolne discipline oziroma polarizacije v volilnem telesu, bi se lahko zgodilo, da bi Gasparijevi volivci dali glas za Türk. Toda takšne discipline ponavadi ni. Pri predsedniških volitvah je ključna osebnost, politična pripadnost pa je drugotnega pomena, in če bodo volivci izbirali po osebnosti ter Peterle ne bo naredil kakšnih večjih napak, bo zmagoval. Vendar bo zmaga zelo tesna,« zatrjuje Adam. Zanimivo je tudi, da je prvak SD Borut Pahor že izjavil, da bo ob neuvrstitvi Türka v drugi krog njegova stranka podprla Gasparija. Na drugi strani pa nova predsednica LDS Katarina Kresal teh obljub ob morebitni neuvrstitvi Gasparija v drugi krog ni dala. Levi politični pol torej še zdaleč ni discipliniran.

Do volitev so še trije meseci in karte se lahko premešajo. Javnomnenjske ankete kažejo, da bo poletje še vroče. Medtem ko jim nekateri predsedniški kandidati sploh ne verjamejo, drugi nanje gledajo z optimizmom, spet tretji pravijo, da ne bodo zaspali na lovorikah. Volilni štabi pa bodo zdaj še intenzivneje prepričevali že prepričane, predvsem pa tistih slabih 20 odstotkov volivcev, ki še ne vedo, koga bi volili. ■

Slovenija in Hrvaška v iskanju lažjega sožitja

Prva čer je že Badinter, za druge še ne vemo

Stojan Žitko

Odločitev Zagreba, da se še tik pred odpravo vlade na poletne počitnice uradno odzove na nedavno slovensko pobudo za ureditev nekaterih najbolj perečih vprašanj med državama, bi lahko bila kajpada hvalevredna, v kontekstu zdajšnjih odnosov pa je vnesla predvsem dodatno zmedo in nezadovoljstvo. Kakor koli že se bodo zdaj odzvali tudi v Ljubljani, kjer pa se prav tako začenjajo vladne počitnice, s parlamentarnih pa je tudi težko koga priklicati, je videti, da zapletom še daleč ni konec.

Za povrh je govor o strogo zaupni slovenski pobudi, o kateri na splošno že marsikaj vemo, v podrobnostih pa z njo seveda nismo seznanjeni. Zato je treba upoštevati tudi nedavno izjavo premiera Janeza Janše na tiskovni konferenci o letošnjem delovanju vlade, da ne drži vse, kar je mogoče na to temo prebrati in slišati v domačih medijih. Hrvaški pa so tako ali drugače vsaj doslej bili precej zadržani, medtem ko bodo poslej verjetno pozdravili zlasti zagrebški odgovor, da se Hrvaška sicer strinja s predlagano mednarodno arbitražo, a da brez Badinterja oziroma njegovega sodišča za spravo pri Ovseju, pogovarjala pa bi se seveda o mednarodnem sodišču za morsko pravo v Hamburgu. Odgovor, ki morda še najbolj prav domači javnosti dopoveduje, da se je Hrvaška tudi v prihodnje pripravljena pogovarjati zgolj o morskem delu meje, medtem ko je drugo ne zanima, češ da je stvar že urejena.

Zaradi zaupnosti na obeh straneh v petek še ni bilo mogoče ugotoviti, ali je zagrebški odgovor vseboval še kar koli drugega iz slovenskega paketa predlogov – v njem naj bi bili baje tudi razmisleki o bolj pragmatičnem ravnanju s skupno jedrsko elektrarno, predvsem pa morda nekoliko bolj »človeško« ravnanje z nekdanjimi varčevalci prav tako nekdanje podružnice LB v Zagrebu. Zamisli na oboje je kajpada že veliko, a kaj ko si že dolgo zelo nasprotujejo, če pomislimo vsaj na varčevalce, ker državi na to vprašanje gledata iz povsem različnih izhodišč. Naša, denimo, meni, da je treba to vprašanje urejevati kot eno od sestavin nasledstvenega procesa po nekdanji skupni federaciji, to pa je zagotovo v nasprotju z interesi varčevalcev, ki imajo že poldrugo desetletje blokirana velika sredstva. Iz nekaterih namigov je mogoče ugotoviti, da bi se na tem področju lahko kaj tudi spremenilo v njihovo korist, saj sta se državi glede tega tako močno zapletli, da tega v bistvu ne znajo vsebinsko urediti niti najvišja sodišča.

Badinter ali Hamburg?

V pomanjkanju boljših (javnih) informacij lahko zato še naprej zgolj špekuliramo, kaj se v resnici dogaja med državama, kdo pre-

Slovenski in hrvaški premier, Janez Janša in Ivo Sanader, na nogometni tekmi »leta« Domžale-Dinamo v Domžalah

vzema iniciativo in kaj lahko sploh pričakujemo. Glede prvega v resnici ne vemo niti tega, kaj vse zajema slovenska pobuda, ki jo je v začetku julija slovenski zunanji minister Dimitrij Rupel prvič natančneje omenil v nekem intervjuju, nakar jo je proti koncu julija obravnavala in potrdila še vlada, še istega dne pa na prav tako hitro sklicani in zaprti seji tudi državnozborni odbor za zunanjo politiko (OZP). Zdaj vemo vsaj to, da sta oba organa pobudo sprejela, OZP začuda menda tudi zelo prepričljivo. Hrvaška se je na zadevo odzvala zelo medlo, brez kakršnega koli večjega odziva, pri čemer so mediji in vladne službe (denimo tudi zunanje ministrstvo) delovali nenavadno usklajeno – o slovenski pobudi so v glavnem preprosto molčali ali pa zapisali (kot provladni *Vjesnik*), da gre v njej videti zgolj preoblečeno staro vsebino. Zato verjetno ni presenetljivo, ker tudi o zadnjem odgovoru Zagreba v hrvaških medijih ni prav veliko: v petkovem *Vjesniku* (prve tri izdaje) vesti o njem nismo niti odkrili, v zelo razširjenem *Jutarnjem listu* pa so na sedmi strani spodaj objavili le kratko vest, sicer svojega avtorja, s poudarjenim naslovom, da je »Sanader zavrnil, da bi Badinter risal mejo«. Iz te vesti prav tako razberemo le, da hrvaška vlada ni sprejela slovenskega predloga, da naj bi bila Robert Badinter in Ovsejevo sodišče za spravo posrednika pri reševanju odprtih mejnih vprašanj med Hrvaško in Slovenijo.

Zagrebski jutranjik še sporoča, da je vlada tako sklenila v dogovoru s predsednikom Mesićem in Sloveniji takoj sporočila svoj predlog: da državi poskušata rešitev tega vprašanja doseči pred mednarodnim sodiščem za morsko pravo v Hamburgu, saj meni, da bi bilo to sodišče sprejemljivejši arbiter zaradi nerešenega vprašanja meje na morju. »Hrvaška vlada namreč meni, da mednarodna arbitraža ni potrebna za celotno meddržavno mejo, temveč samo za morsko, medtem ko ima slovenski predlog očiten cilj, da se prouči celotna meja. V bankih dvorih so nam potrdili, da je to bil eden od razlogov, zakaj ni bil sprejet slovenski

predlog. Vendar pa so v vladi zadovoljni, ker je Slovenija sprejela arbitražo tretje strani.«

Če upravičeno domnevamo, da vest v celoti odseva hrvaško uradno stališče, smo lahko tudi prepričani, da se do končne rešitve tega vprašanja – seveda pa ne zgolj mejnega – še dolgo ne bomo dokopali. Medtem ko sta premier in zunanji minister še pred nekaj dnevi zatrjevala, da pričakujeta kmalu odgovor hrvaške strani, pa je povsem nejasno, kaj bosta storila v nastalih razmerah. Šla preprosto na dopust in za nekaj časa pozabila na vse skupaj, potem pa jeseni poskušala z vnovično iniciativo? Minister Rupel nam je medtem že pojasnil, da je v Ovsejevem sodišču za spravo tako kot mnogi drugi t. i. conciliator in da to nima zveze z očitki (tudi hr-

Premier Janez Janša s hrvaškim predsednikom Stjepanom Mesićem na teniškem turnirju v Umagu

vaškimi) zaradi njegove morebitne vloge v tem sodišču. Navsezadnje pa ima conciliatorje pri tem sodišču tudi Hrvaška.

Pasti predsedovanja EU

To še zlasti velja za premiera Janšo, ki bi mu še pred predsedovanjem evropskemu svetu v prvi polovici prihodnjega leta zelo prav prišel kak odmevnejši mednarodni uspeh v neposredni sosesčini – prihodnje leto pa bo seveda imel veliko opravkov z zelo oddaljenimi svetovnimi problemi, ki pa povprečnega človeka ne zanimajo prav veliko. To so namreč neprijetno izkusili že številni predsedniki evropskega sveta pred njim – nazadnje kar kancler sosednje države, ki je kljub uspešnemu predsedovanju Uniji kmalu po njem pogorel na domačih volitvah. Videti je, da ljudje niso bili enakega mnenja kot njegovi evropski kolegi, ki so ga hvalili tudi zaradi bržčas učinkovitega delovanja med energetske krizo (odnosi Rusija-Ukrajina, morebitne posledice za EU), s katero se je spopadel že prvi januarski dan svojega predsedovanja.

Glede na ambiciozen delovni program slovenskega predsedovanja bosta imela Janša, zagotovo pa tudi Rupel, vsaj pol leta zelo malo časa za neposredne pogovore s Hrvaško o tako zapletenih vprašanjih. Še zlasti, če za kaj takega ne bo na obeh straneh prave volje in dobrih idej. Premier je te dni za *Financial Times* povedal, da že ve, da mu bo pol leta šlo za ukvarjanje z Unijo kar 70 odstotkov časa. Hrvaška je za Unijo vendarle obrobna zadeva, kljub temu pa ne bi podprla morda za koga mikavne možnosti, da kar med predsedovanjem poskuša na Hrvaško dodatno pritisniti tudi s svojimi zahtevami.

Očitno še naprej ostaja jabolko spora predvsem meja na morju. Obe državi ostajata vkopani na svojih položajih, saj enako trmasto kot Slovenija, ki že vsa poosamosvojitvena leta zahteva celotni Piranski zaliv, Hrvaška v ospredje postavlja njegovo »sredinsko črto«. V tem primeru verjetno ne kaže pričakovati večje koristi niti od predlogov, da bi to vprašanje znova prenesli v slovenski parlament (Daniel Starman), saj bi s tem politična presoja pokopala še zadnjo možnost, da se vprašanja prej ali slej res lotimo s pomočjo tako imenovane tretje strani, torej s spravnim ali arbitražnim ali mediacijskim postopkom. Kakršna koli pomoč tretje strani namreč avtomatično pomeni tudi, da takšnemu posredniku obe državi zaupata, da bo ravnal v dobro obeh strani. Čeprav se to sliši zelo čudno, je vendarle res, da bo tako ravnal že s tem, če bo pomagal učinkovito razplesti spor, ki ga sami nista sposobni urediti. Posrednik oziroma arbiter pa zagotovo ne bo sprejel naloge, če mu bodo začrtali politične okvire možnega delovanja. Sam se bo spoznaval tudi z zapleteno zgodovinsko in drugačno dediščino in morda iz nje potegnili svoje sklepe. Če ne bi bilo tako, bi bila arbitraža res samo še politično dejanje in v korist tiste strani, ki bi bila politično ne samo prepričljivejša, temveč tudi močnejša. In ni rečeno, da bo to vedno Slovenija. ■

Ekonomija in ekonomisti

Spopad

v senci inflacije

Junjsko opozorilo centralne banke, da inflacija kaže nezdrav obrat v funkcioniranju slovenske ekonomije, je vzbudilo veliko odmevov. Ekonomisti, ki so jih mediji povprašali za mnenje, so bili praviloma zelo kritični do vladnih ekonomskih politik, ki spodbujajo inflacijo, še zlasti do fiskalne.

Mija Repovž

Umar, vladni think-tank za makroekonomske analize in razvoj, je kakršnokoli neustreznost ekonomske politike v prvem odzivu kategorično zanikal. Za nameček je na vrat na nos občutno zvišal lastno napoved letošnje inflacije. Naraščajočemu proračunu je s tem zagotovil dodatna sredstva: primanjkljaj se je v razmerah visoke konjunktore tako povečal, namesto da bi se zmanjševal. Tega trezne vlade med letom ne delajo.

Odhajajoči direktor Umarja Janez Šušteršič pa skuša javnost prepričati, da slovenska monetarna oblast ne razmišlja z lastno glavo. Pravi, da je le površno prebrala svojo najljubšo ekonomsko literaturo in preveč verjela razlagi inflacije, ki jo jo imela v glavi, še preden je šla gledat podatke. Najljubša literatura ljudi, ki skrbijo za uradno komunikacijo centralne banke, pravi Šušteršič, naj bi bili že od nekdaj mali zeleni zvežčiči z naslovom *Gospodarska gibanja*, ki jih izdaja Ekonomski inštitut pri Pravni fakulteti. Šušteršič krog tistih, ki *Gospodarska gibanja* ustvarjajo in jih upoštevajo, poimenuje »red zelenega zvežčiča«.

Enačbe z več tisoč spremenljivkami

V Sloveniji je malo ekonomistov, ki tekoče spremljajo, kaj se v slovenski ekonomiji realno dogaja in kakšne posledice imajo sprejeti ali celo komaj načrtovani ukrepi. Malo je tudi takih, ki lahko na podlagi sistematično zbiranih in selekcioniranih podatkov oblikujejo verodostojne napovedi in ocene. Še manj jih je, ki znajo oblikovati ukrepe, ki ob koristih prinesejo čim manj škode.

Tisti ekonomisti, ki se s tem resno ukvarjajo, razvijajo makroekonomske modele za napovedovanje gibanj. Taki računalniški modeli vsebujejo analitični okvir z enačbami, ki se »prilagodijo« podatkem za posamezno ekonomijo iz preteklih obdobij. Na ta način ocenijo učinke posameznih parametrov. Enostavni modeli vsebujejo le malo enačb, veliki nekaj sto ali celo več tisoč zunanjih spremenljivk (različnih vplivov svetovnega trga) in spremenljivk domače politike.

Na račun ekonometrikov je veliko šal, kvalitetno napovedovanje poslovnih ciklov oziroma možnih sprememb v ekonomiji pa kljub vsemu velja »prav toliko za umetnost kot za znanost« (Samuelson, Nordhaus, klasika med ameriški ekonomisti). Če so predpostavke šibke in premalokrat prever-

Foto Damjan Žibert

jene, je napoved lahko hitro napačna. Dodatna težava je, če doživlja ekonomija enkratne metamorfoze, kar je pri tranzicijskih državah pravilo. Poleg matematičnega znanja morajo imeti ekonometriki izkušnje in zmožnost presoje, ali rezultati odsevajo realnost.

Ekonometrične modele, ki omogočajo verodostojno prognoziranje gospodarskih gibanj in predloge ukrepov, uporabljajo v Sloveniji Banka Slovenije, Umar in Ekonomski inštitut pri Pravni fakulteti. Za potrebe nekaj časa pri nas zelo modne, zdaj pa že pozabljene enotne davčne stopnje so ga po naročilu vlade v nekaj mesecih skrpali skupaj tudi v Inštitutu za ekonomska raziskovanja, a so bili zelo nesrečni. Bali so se, da se bo pokazala – zaradi hitrice, ki jo je zahtevala vlada – kakšna vnebovpijoča napaka, ki bi pokopala analizo in ugled njihove institucije.

O verodostojnosti napovedi posameznih institucij so mnenja pogosto različna. Nekateri najraje stavijo na svojega konja, iz drugih pa brijejo norca.

Preciznost napovedi inflacije

Vendar se da tudi preciznost napovedi preverjati. Analitiki centralne banke so tako pred meseci primerjali natančnost napovedi centralne banke, Umarja, EIPF, evropske komisije, IMF in Consensusa za obdobje 2002–2006. Ker so bili neprizanesljivi tudi do lastnih napovedi, se zdi njihova ocena verodostojna.

Primerjava je pokazala, da je denimo pri napovedih slovenske povprečne inflacije v preteklih štirih letih največjo natančnost v najkrajšem horizontu dosegla evropska komisija, pri najdaljšem pa Umar. Pri medletni napovedi je bila naša centralna banka bolj natančna, vendar le zato, ker je ocenjevala inflacijo v manj tveganem zadnjem četrtletju. Tako centralna banka kot Umar sta na kratki rok inflacijo podcenjevala; na dolgi rok jo je Umar precenil, Banka Slovenija pa je bila skoraj nepristranska.

Grafikon z napovedmi posameznih institucij prikazuje tudi projekcijo povprečne inflacije, kot jo je napovedal EIPF. Napoved tega inštituta je bila za las preciznejša od Umarjeve in za odtenek manj natančna od napovedi IMF. Ob tem je treba vedeti, da so kadrovske zmogljivosti Banke Slovenije in

Umarja neprimerno večje od števila raziskovalcev, ki se ukvarjajo s prognoziranjem v malem EIPF. Da o kadrovske zmogljivosti IMF ne govorimo.

Sodeč po natančnosti napovedi EIPF, ni strokovne podlage za averzijo, ki jo skupaj z drugimi t. i. mladoekonomisti do tega inštituta že leta kaže tudi poslavljajoči se direktor Umarja. Se pa pogledi na ekonomsko politiko pri Umarju in EIPF razlikujejo kot noč in dan.

EIPF ima na področju ekonometrije sicer bogate reference še iz časa nekdanje Jugoslavije, kar je zasluga takratnega njegovega predstojnika Aleksandra Bajta in njegovih učencev. V poosamosvojitvenem času so prišle posebej do izraza.

»V obdobju, ko v Sloveniji noben ekonomist in politik o denarni politiki ni imel veliko pojma, je EIPF ponujal Banki Slovenije kvalitetno neortodoksno svetovanje. Če ne bi bilo tega svetovanja, bi bila Slovenija danes v slabši situaciji kot Hrvaška,« pravi eden od poznavalcev, ki ne želi biti imenovan. Pri tem posebej izpostavlja Velimirja Boleta, izjemnega ekonometrika in makroekonomista.

Brez ekonomskih izvedencev

Premier Janša je, kot vidimo, ostal praktično brez vseh ekonomskih ekspertov, na katere je nepremišljeno stavil ob prevzemu mandata. Izbral je ekonomiste brez praktičnih izkušenj. Nekaj jih je odslovil sam (Mića Mrkaića, po neuradnih virih tudi Šušteršiča), nekateri so ga zapustili (Jože P. Damijan) in ga zdaj javno dajejo v nič enako vneto, kot so mu prej javno peli slavo.

Stara anekdota o uvajanju konvertibilnosti rublja pravi, da je kremelski ekonomist prinesel Stalinu izračun, po katerem naj bi bilo razmerje med dolarjem in rubljem 1:14. Diktator se namrdne, vzame pero in v številki 14 prečrta enico.

Naša vlada ostaja brez kvalitetnega ekonomskega znanja, na katero bi se lahko oprla. To znanje obstaja, vendar se oblast zanj ne zmeni. Če bo ekonomijo še naprej vodila na podlagi nenavadne mešanice ideologije, ozke politične koristoljubnosti in tipanja na slepo, bo slabo. To se ne obnese v nobenem sistemu in nobenem času. ■

Na račun ekonometrikov je veliko šal, kvalitetno napovedovanje poslovnih ciklov oziroma možnih sprememb v ekonomiji pa kljub vsemu velja »prav toliko za umetnost kot za znanost«.

Borut Grgič, svetovalec Agima Čekuja »Bodimo realistični: Kosovo bo neodvisno!«

Borut Grgič, svetovalec predsednika kosovske vlade Agima Čekuja in direktor Inštituta za strateške študije, je prepričan, da bo Kosovo zaradi neodločnosti Evropske unije in zapletenih ameriško-ruskih odnosov, katerih postranska škoda je podaljšek podaljška kosovskega čakanja na ureditev končnega statusa, v bližnji prihodnosti razglasilo neodvisnost in mednarodno skupnost tako postavilo pred golo dejstvo. Potem se bo začel boj za širše mednarodno priznanje.

Boštjan Videmšek

Kosovo se je zaradi neodgovornega obnašanja mednarodne skupnosti – pomanjkanje poguma, odločnosti in izdelanih strategij – spet znašlo v hudi negotovosti. Je Ahtisaarijev načrt dokončno propadel?

Vprašanje kosovskega statusa ni novo: nov je le kontekst. Odkar je začasna misija Združenih narodov na Kosovu (Unmik) po Nato-vem posredovanju leta 1999 prevzela upravljanje Kosova, so se voditelji kosovskih Albancev ves čas zavedali, da bodo naslednja leta obdobje tranzicije na poti v neodvisnost. Albanci nikoli več ne bodo sprejeli življenja v isti državi s Srbi. Hočejo neodvisnost in razglasili jo bodo. Tako ali drugače. O neodvisnosti se ne bodo pogajali. Ahtisaarijev načrt je realističen, saj prepozna takšno resničnost in bolj kot k neodvisnosti stremi k definiranju delujoče družbe po razglasitvi neodvisnosti, v kateri lahko živijo in (so)delujejo tako Albanci kot Srbi. Še vedno verjamem, da je Ahtisaarijev načrt najboljše mogoče pot za ureditev Kosova po razglasitvi neodvisnosti. Enako razmišljajo voditelji kosovskih Albancev v Prištini. Ne verjamem v drugačne rešitve. Obstajajo tudi alternativni predlogi, ki jih je treba jemati resno. Prezgodaj je, da bi lahko Ahtisaarijev načrt razglasili za mrtvega, toda nepošteno bi bilo reči, da se v diplomatskih koridorjih ne razpravlja o drugih možnostih; vključujoč delitev, ki bi bila po mojem mnenju skrajno tvegana. Če bodo z njo poskusili na severnem Kosovu, bi se kaj hitro lahko ponovila v Preševski dolini v južni Srbiji, v Makedoniji, Bosni in Hercegovini ter celo v Črni gori. Sedaj ni čas, da bi na Balkanu na novo risali meje. Rešiti je treba kosovsko vprašanje in se posvetiti gospodarstvu in evropskim integracijam.

Kakšne, če sploh, so alternative?

Vojna je vedno ena izmed možnosti ... Sicer slaba, toda spomnite se Clausewitzja: »Vojna je nadaljevanje diplomacije z drugimi sredstvi.« Druga možnost je delitev, ki bi prinesla

hudo nestabilnost. Ta možnost predvideva, da je Kosovo mogoče razdeliti, če se Srbe loči od Albancev. To je nemogoče! Kosova se ne da deliti po etničnih črtah, razen če ne pride do velikih selitev prebivalstva. Dve tretjini kosovskih Srbov razpršeno živita na jugovzhodu pokrajine, ne na severu, na katerem naj bi prišlo do delitve. To bi zahtevalo umeten etnični inženiring. V takšno prakso je verjel Slobodan Milošević. Živimo v enaindvajsetem stoletju: obstajajo druge, veliko bolj civilizirane oblike zaščite etničnih manjšin, ki so zapisane tudi v Ahtisaarijevem načrtu. Kakršni koli drugi predlogi ali dodatna pogajanja bodo prinesla enak rezultat. Bodimo realistični: Kosovo bo neodvisno! Če tega ne zmore storiti mednarodna skupnost, bodo to storila uradna Priština.

Evropska unija je spet pogrnila na zunanje-politični preizkušnji. Glede Balkana Evropi nikoli ni uspelo. Zakaj EU tudi tokrat ni bila sposobna povleči pravih potez?

Počakajmo še malo ... Še vedno je na voljo sto dvajset dni. Toda, da, Evropa se v primeru Kosova zares ni izkazala. Namesto da bi skupna zunanja in varnostna politika Evropske unije vodila proces določanja končnega statusa Kosova, se je EU skrila za Ahtisaarijev načrt in varnostni svet Združenih narodov, sedaj pa se skriva za skupino za stike. Evropska unija nima skupnega stališča. Evropska politična scena vse prevečkrat veliko politično sliko žrtvuje za male, lokalne politike. Enako se je zgodilo oziroma se dogaja na Kosovu. Namesto da bi Evropska unija to videla kot priložnost za afirmacijo skupne evropske varnostne in zunanje politike, se je določeno število članic EU odločilo Kosovo gledati skozi prizmo lastnih manjšinskih vprašanj. Zaradi tega je EU trenutno ujeta med ameriška in ruska stališča. Tako ZDA kot Rusija narekujeta Evropi pravila igre v nečem, kar bi moralo biti povsem evropsko. Upam, da bo Evropska unija nekoč postal bolj odločilen igralec na mednarodnem prizorišču.

Je trenutno stanje podaljšan status quo ali se znotraj skupine za stike in 120-dnevnega 'moratorija' vendarle dogaja kaj novega?

Ne vem, kaj točno se dogaja v skupini za stike ali znotraj EU, slišim pa, da se najpomembnejši igralci še vedno ne strinjajo glede bistvenih vprašanj. Lahko bi prišlo do nadaljnjih odlašanj, zamud in prestavljanj, kar je za Kosovo zelo slabo. Na Kosovu bodo novembra parlamentarne volitve. Do takrat kosovski politiki niti po naključju ne bodo želeli govoriti z Beogradom, zato sem zmeden, ko razmišljam o določenih stoddvajsetih dnevih. Sem pa prepričan, da voditelji kosovskih Albancev trenutno resno razpravljajo o datumu razglasitve neodvisnosti: z Evropsko unijo ali brez nje. Z Združenimi državami ali brez njih. Priština si, seveda, želi podpre svojih zaveznikov, še posebno Združenih držav, toda večno ne bodo čakali – in ne morejo čakati.

Vsak izgubljeni dan škodi kosovskim Albancem. Čas tokrat dela proti Prištini. Vlada mora izpolniti volilna pričakovanja in ra-

zviti deželo. Morajo se premakniti. Hitro. Novo politično realnost Kosova bi morala mednarodna skupnost razumeti zelo resno.

V zadnjih mesecih ste bili kot svetovalec kosovskega premiera Agima Čekuja eden najbolj aktivnih borcev za kosovsko neodvisnost v svetu diplomacije: bili ste povsod, srečali ste se z vsemi. Lahko opišete, kako lobiranje poteka v živo?

Svet diplomacije je sestavljen iz različnih osebnosti, postavitev, dejanj. Je kot gledališka igra. Ko se zamenja dejanje, se zamenjajo igralci. Vsak igralec je najbolj obremenjen s svojo vlogo v določenem dejanju. Zelo pomembna je hitra razločitev med tistim, ki prinaša sporočilo, in tistim, ki odloča. V diplomaciji je veliko prinašalcev sporočil.

»Prezgodaj je, da bi lahko Ahtisaarijev načrt razglasili za mrtvega, toda nepošteno bi bilo reči, da se v diplomatskih koridorjih ne razpravlja o drugih možnostih; vključujoč delitev, ki bi bila po mojem skrajno tvegana.«

Prevladujejo. Tistega, ki prinaša sporočila, kurirja, pa naj se ne bi smelo ustreliti, mar ne? Ljudem, s katerimi se pogovarjam v varnostnem svetu ZN, Washingtonu, Parizu, Moskvi, Londonu ali Bruslju, vedno previdno prisluhnem. Pogovori so vedno jasni, o bistvu. Srečanja so dinamična. Svoje sogo-vornike srečujem povsod. Od kavarn Starbucks v New Yorku do barov v Bruslju in hišnih večerij v Washingtonu. Srečen sem, ker imam dobre stike v vseh naštetih mestih in si vedno lahko priskrbim pomembne, smiselne, uporabne informacije. Za naš inštitut in za moje delo, ki je izbira pravilne strategije.

Hitro sem ugotovil, da kosovska igra poteka visoko nad Kosovom; gre za igro med Združenimi državami in Rusijo. Vmes nekje je Evropska unija. Zaradi tega je svet diplomacije videti kot velik bazar, kjer se trguje z interesi. In kaj lahko ponudi Kosovo?!

Je Kosovo zares le postranska škoda ameriško-ruskih odnosov? Vse preveč časa je minilo od pomladi in poletja 1999, da bi bilo mogoče končni odgovor na kosovsko vprašanje iskati v novih/starih geostrateških razmerjih. Ruski medved se je zbudil šele pred kratkim. Če bi v Bruslju in Washingtonu obstajala resnična volja, bi se dalo projekt kosovske državnosti izpeljati že davno?

Težko je soditi. Rusija se zaradi razmer v mednarodni politiki trenutno gotovo počuti bolje ... Zaradi visokih cen nafte so boga-

»EU je trenutno ujeta med ameriška in ruska stališča. Tako ZDA kot Rusija narekujeta Evropi pravila igre v nečem, kar bi moralo biti povsem evropsko. Upam, da bo Evropska unija nekoč postal bolj odločilen igralec na mednarodnem prizorišču.«

tejši. Vladimir Putin je v kazanju ruske moči navzven veliko uspešnejši, kot je bil Boris Jelcin. Hkrati imajo Združene države svoje težave. Irak je le ena izmed njih. Medtem ko Putin uspešno varuje ruski ugled in ga celo krepi, je predsednik George W. Bush zaigral ameriško globalno vlogo. ZDA so v zadnjih letih izgubile relativno moč, ki je v uravnoteževanju mednarodnih odnosov včasih celo bolj pomembna od resnične moči. Strijam se; problemi neurejenega statusa Kosova so tudi posledica nemoči Evropske unije, da vodi Balkan. Kjer smo se znašli, smo se tudi zaradi narave odločanja v varnostnem svetu.

Združeni narodi so še kako živi in zdravi. Debatna je zelo živahna. Zelo težko se je srečati z visokimi predstavniki ZN. Zdi se, da so ves čas na sestankih ... Združeni narodi ne bodo kar umrli. Ne morejo. Ogromno interesa obstaja, da se še naprej vzdržuje sistem ZN: problem je učinkovitost. Ta je – upoštevajoč vložen čas in diplomatske napore ter končne rezultate – zelo majhna. Kosovo je najboljši primer. Mislim, da se učinkovitost ZN lahko izboljša, toda to nikoli ne bo najbolj učinkovita organizacija, lahko pa nadaljuje v prizadevanjih postati platforma mednarodnih odnosov, kjer mednarodni igralci, vključujoč 'nedržavne', izmenjujejo stali-

sa zagotovila, da bi Bela hiša to storila nemudoma ...

Mislim, da tega takoj ne bi storil nihče, niti Združene države. Kosovski Albanci, ki mislijo, da jih Amerika brezpogojno podpira, so naivni. Toda takojšnje priznanje ni cilj enostranske razglasitve neodvisnosti. Cilj je priznanje v določenem časovnem obdobju, ne takoj. Kosovu bi s trdno in vztrajno diplomacijo to lahko uspelo. Spomnimo se samo slovenskega primera. Mednarodna skupnost je v Ljubljano ves čas pošiljala jasne signale, da naš odhod iz Jugoslavije ni zaželen. To Slovenije ni ustavilo. Za mednarodno priznanje je poskrbela širša in inovativ-

dnih struktur moči, recimo za voditelja študentskega gibanja Venevedosje Albina Kurtija. Tu ležijo nevarnosti: politika se lahko začne odvijati zunaj uradnih struktur. Kako je to mogoče nadzirati? Za povrnitev kreditnosti bodo morali kosovski politiki reagirati. Določiti bodo morali dan razglasitve neodvisnosti.

Srbija je izgubila vse vojne, ki jih je začela, in haaškemu sodišču še vedno ni izročila najhujših vojnih zločincev, EU pa Beogradu ves čas gleda skozi prste. Zakaj toliko popuščanja?

Nekateri v EU menijo, da je treba zaščititi srbsko demokracijo in da je Srbiji treba po-

Foto osebni arhiv

Kje vidite bistvo ruskega pritiska? Dolga leta Moskva tako rekoč ni vedela, da Kosovo 'obstaja'.

Ne vem ... Po neštetih srečanjih z ruskimi diplomati v New Yorku in pogovorih z ruskimi strokovnjaki začenjam razmišljati, da morda v ruski poziciji sploh ni skrite agende. Gredo se trgovino. Mislijo, predvidevam, da lahko iztržijo več, če še naprej podpirajo Beograd. Nimam iluzij. Moskva ni do smrti prijatelj Beograda. Odnos je povsem pragmatičen. Rusija in Srbija se bosta držali skupaj, dokler bo to ustrezalo obema stranema. Prej ali slej bo Rusija našla pot, da se izloči iz takšnega stanja. Rusija za Kosovo očitno hoče iztržiti zelo visoko ceno. Vprašanje je, ali je to ceno kdo (in zakaj) pripravljen plačati?

Bi se morala razprava o kosovski prihodnosti preseliti iz varnostnega sveta Združenih narodov?

Se je že preselila. Kosovo je sedaj v rokah skupine za stike. Toda Združeni narodi bodo svojo misijo na Kosovu prej ali slej morali končati in za to bo potrebna odločitev ZN. Ni nujno, da gre za resolucijo varnostnega sveta. Generalni sekretar lahko misijo konča, denimo, na podlagi dejstva, da je na Kosovu postalo prenevarno za pripadnike Združenih narodov. Misijo lahko konča tudi generalna skupščina, če se odloči prekiniti financiranje Unmika.

Združenim narodom ne uspe storiti ... rešiti ničesar.

šča in iščejo skupen pristop. Trenutno so Združeni narodi najbolje, kar imamo, zato bi raje razmišljal o spremembah in modernizaciji, ne pa o pokopu.

Kaj bi se zgodilo, če bi, kot je mogoče slišati iz različnih virov, Kosovo v naslednjih prejšnjih tednih kot mesecih samoiniciativno razglasilo neodvisnost?

Silite me k ugibanju, to je vedno zoprno. Če bo Priština ukrepala unilateralno, bodo Srbi na severu razglasili neodvisnost od Kosova. Beograd se bo nemudoma ostro postavil proti Prištini. Evropska unija bo padla naravnost na obraz. Združene države bodo še pred priznanjem Kosova poskušale uskladiti evropska neskladja. Sumim, da bi lahko padli v kratko obdobje popolne zmede. Ne bi izključil niti možnosti 'manjšega' nasilja, govorim o izoliranih incidentih. Toda kmalu bi tako ZDA kot EU ugotovile, da Kosova ne morejo ignorirati. Sredi Evrope si nihče ne želi varnostnega vakuuma, zato bi se želele vplesti v Kosovo, ki bi ga bile tako ZDA kot EU nato primorane priznati kot neodvisno državo. Dolgoročno bo Kosovo priznala širša mednarodna skupnost: še posebej, če bo priznanje Kosova postalo pogoj za priključitev Evropski uniji. Mislim, da bo Srbija priznala kosovsko neodvisnost, če bo to pogoj za vstop v EU. Evropska unija bo to storila. V Uniji si nihče ne želi novega Cipra.

Katere evropske države bi utegnile hitro priznati unilateralno razglasitev neodvisnosti? Kosovske oblasti imajo že dolgo ča-

na diplomatska akcija. Kosovo bi se lahko od nas veliko naučilo.

Kakšna so vaša pričakovanja?

Kosovo bo razglasilo neodvisnost. Mednarodna skupnost diha na škрге. Priština se ne more več zanašati ne na EU ne na ZDA. Ne zanikam, da ima Kosovo v Evropi in Združenih državah kar nekaj zaveznikov. Veliko jih je, a prijatelji Kosova so postali nerealistični v svoji interpretaciji kosovske potrpežljivosti. Videti je, da so sami sebe prepričali, da lahko Kosovo čaka v nedogled. Večno. Ne more in ne bo. Kosovski voditelji morajo svojim volivcem pokazati, da lahko nekaj storijo. Kosovo se mora premakniti naprej. Stagnacija statusa med drugim zavira gospodarski razvoj. Za preskok v območje normalnega delovanja se mora nujno – in čimprej – urediti vprašanje statusa. Glede na trenutne diplomatske razmere mora Priština ravnati neodvisno.

Bo kosovska vlada zdržala pritiske? Zdi se, da bi trenutno na Kosovu lahko oblast prevzel vsakdo, ki bi obljubil enostransko razglasitev neodvisnosti?

Ne pričakujem, da bi se oblast lahko spremenila pred novembrskimi parlamentarnimi volitvami. Hkrati pa nisem prepričan, da lahko zdajšnji politični format preživi do jeseni. Javnost trenutno ne da veliko na politike in obljube. Sedanje politične strukture imajo zelo majhno podporo javnosti. Nihče ne verjame v sedanje voditelje, kar pomeni, da se odpira prostor za vzpostavitev vzpore-

» Dolgoročno bo Kosovo priznala širša mednarodna skupnost: še posebej, če bo priznanje Kosova postalo pogoj za priključitev Evropski uniji. Mislim, da bo Srbija priznala kosovsko neodvisnost, če bo to pogoj za vstop v EU. Evropska unija bo to storila. V Uniji si nihče ne želi novega Cipra. «

vrniti za izgubo Kosova. Drugi Srbijo še vedno vidijo kot središče balkanske stabilnosti. To so napačna razumevanja; tako razmer v Srbiji kot stanja v regiji. Pod evropskim dežnikom sta se narava in struktura stvari na Balkanu spremenili. Gravitacijska os se je premaknila, njen pogled je sedaj usmerjen proti Bruslju. Regionalne vojaške odnose ureja Nato. Srbijo so gospodarsko prehiteli vse njene sosede, tudi Romunija in Bolgarija. Osebo bi sedanji koncept postavil na glavo: Srbija je trenutno odvisna od svojih sosedov bolj kot pa sosedje od Srbije. Takšna perspektiva nam omogoča drugačen pristop do Beograda. EU lahko Srbiji pomaga le, če se drži svojih načel, in ne nasprotno.

Ste tudi svetovalec slovenskega zunanjega ministra. Dr. Dimitrij Rupel glede Kosova ne vleče odločnih potez, pa bi jih, osebno mnenje, kot vodilni slovenski diplomat in kot nekdo, ki bo kmalu predsedoval EU, moral. Kaj mu svetujete? Mar ni sočasno svetovanje Ruplu in Čekuju, milo rečeno, nenavaden posel?

Minister Rupel je vodja kavkaško-kaspijske komisije, skupine, ki določa prihodnost evropskih odnosov kaspijske regije. Komisija je organizirana prek našega inštituta ISS in londonskega think-tanka LINKS. Z ministrom Ruplom sodelujem pri projektih, povezanih z evropsko in transatlantsko varnostjo. Evropo razume napredno, zato sva se na mnogih področjih našla. Na prvem mestu zastopa slovenske interese. Ni moja naloga, da jih določam. Moja pozicija glede Kosova je jasna, zunanji minister pozna moje argumente. Skupina ISS je mednarodno svetovalno podjetje. Sodelujemo s strankami iz različnih držav, tako iz javne kot zasebne sfere.

Zakaj so slovenska stališča tako mlačna? Do kosovskih Albancev imamo, če drugega ne, moralen in političen dolg ...

Nisem najboljša oseba za takšne odgovore ... Slovenija – tako kot druge evropske države – poskuša uskladiti košarico svojih interesov, ki gredo više od Kosova. ■

Slovenska inteligenca

Intelektualci

marginalci

Intelektualci imajo bore malo od tega, da so izsanjali lastno svobodno državo Slovenijo. Ostala jim je grenkoba razočaranja. Ali upravičeno? Ali je samo trpko spoznanje, da so bili njihovi upi previsoki? Kakšen je torej njihov položaj v resnici?

Marko Kos

V knjigi *Slovenska inteligenca*, ki je izšla leta 1999, v času velikih tranzicijskih premikov pod površjem s tedaj še neznanimi posledicami, sem opisal njeno zmago nad povprečneži, amaterji socializma, njegovega puhlega gospodarstva, izobraževanja in kulture, ter kako so uresničili upanje ljudstva, ko so do podrobnosti sanjali novo državo in novo družbo. Njihove privlačne sanje so se ujemale z večinskim delom prebivalstva, da so dobili potrebno podporo pri uresničenju, pri obrambi samostojnosti in zamenjavi enopartijskega režima, ki je priznaval samo enoumje, intelektualni absurd. Vpliv inteligence je bil državotvoren, iz njihovega oko-

lja so prišli ustava nove države, novi zakoni in novi ministri in vrhnji državni uradniki. V pretežni večini ljudje, ki v komunističnem režimu niso bili na vodilnih položajih ali pa so bili zapostavljeni.

Večina ljudi ne ve, da imajo ministri in premier ob sebi desetine svetovalcev. Ti ocenijo število ljudi, ki bodo nov korak pozdravili, in tistih, ki bodo proti. V predvidevanja vključijo mnogo dejavnikov, da bi si lahko premier napravil jasno presojo, kajti pri odločitvi je pomembno jedro, na katero bo lahko računal. Če bo premajhno, se bo umaknil. Sicer bo tvegati. V prvi fazi ob osamosvojitvi so bili to intelektualci, brez moči in brez kapitala, na katerega bi se lahko vlada oprla. Bili so realisti, tveganja so dobro ocenili, niso bila prevelika. Zato se je obramba posrečila in žrtve so bile majhne, lahko trdimo, minimalne; Janša in Bavčar, oba intelektualca, kljub mladosti nista bila zaletava. Vsaka poteza je bila pretehtana. Danes vemo, da sta razpolagala z naravnost obsceno množico informacij iz jedra jugovojške. Vse do točke, ko je bilo mogoče reči, kdaj bo poteza odpovedala.

Kratkoročno so se intelektualci zavedali, v kaj so se podali. Niso bili nedolžni začetniki, že vrsto let so poznali režim in njegovo moč. Lahko so presojali, kam se bo razvijalo. Postajali so vse bolj svobodni, enostavno zato, ker jih je bilo toliko. Bil je čas, ko je partija presodila, da bo petsto ljudi zaprla, in vse se bo umirilo. Že čez nekaj mesecev jih je bilo nekaj deset tisoč. Za zapustitev Jugoslavije so na referendumu decembra 1990 glasovali brez strahu že skoraj vsi.

Pozabljeni in marginalizirani

Zmagoslavje intelektualcev je po osamosvojitvi zlagoma pojenjavalo. Točne analize njihove tranzicije ni naredil še nihče. V bistvu so v krizi, ki jo čutijo kot pritiske ali razočaranja, vendar so protesti šibki. V desetletju po osamosvojitvi o tem v medijih ni bilo govora. Bili so pozabljeni. Vsebina medijev je zaradi tega močno izmalničena. O tem, kateri intelektualci so zaslužni za rojstvo nove države, se ni smelo pisati. Ton medijem so dajali isti ljudje, ki so večer pred osamosvojitvijo pisali: »Samostojna Slovenija? Ne, hvala!«

A ni bilo samo to. Socialni položaj intelektualcev se je spremenil na slabše. Vse bolj so drsili med marginalce, zaostajali so za tistimi spretnimi, ki niso bili med prevratom še nikjer, ampak so se prerinili v ospredje s svojo zvitostjo in neskrupuloznostjo, ko se je delilo premoženje med državljanse pravično, vsakemu enako na nakaznico – certifikat. Večina nevednih ljudi jih je imela za brezvredno muho režima. Nekateri pa so slutili prihodnost in so zbirali ta ničvredni papir. Ko jih je država začela zamenjevati za podjetja, se je igra hitro razpletla, preden se je javnost pa tudi vlada zavedela, kako nastaja nov sloj, ki se je kot raketa dvigal v nebo nad vse druge. Njihovi zaslužki so vsako leto za večkrat presegli zaslužke tistih, ki so bili v dobrih in varnih službah. Spočetka za desetkrat, nato za stokrat, z eksponentialno

hitrostjo. Med njimi so tudi intelektualci, vendar to ni bistvena oznaka tega sloja. To je sloj kapitalistov, sloj bogatih, sloj močnih in spretnih, ki so se upali tvegati in bili brez pomislekov, ki so končno odločali o vsem.

Intelektualci kot skupina so zaostali globoko pod njimi kot brezoblična skupina brez prave pomoči, z zaslužki, ki zadoščajo za običajno življenje, vendar nimajo toliko denarja, da bi lahko vplivali na lastniško strukturo, ne vplivajo na borzo, nimajo politične moči, da bi jih premier vprašal oziroma bil prisiljen vprašati za njihovo mnenje.

Šibkejši kot kdaj prej

Mnenje intelektualcev, pa naj bodo po pričanju neoliberalci, krščanski laiki, keynesijanci ali samo pisatelji, umetniki ali profesorji, ni več pomembno. Tudi kot skupina nimajo moči, ker ne morejo ustaviti ali pogoniti finančnega mehanizma. Samo v avtoritarnem sistemu lahko predstavljajo enoto, zato ne morejo vplivati na politične odločitve. Intelektualci so danes šibkejši kot kdaj prej. Lahko pišejo zajedljive, celo žaljive članke proti ministrom, pa se zaradi tega ne bo niti za las spremenila smer odločanja. Lahko se penijo, opletajo okrog sebe s strupenim želom, pa je vse zaman. Niso še uvideli, da nimajo nobene moči. Če bi hoteli dobiti moč, bi morali svoje nastope spremeniti. Morali bi se umiriti, izginiti s površja zemlje in se organizirati. Samo organizacija ima moč, ki jo politiki spoštujejo. Vendar intelektualci tega niso zmožni, ker so nepopoljšljivi individualisti in zato nezmožni prilaganja in popuščanja.

Kapitalisti imajo moč, ki jo premier mora upoštevati. Še tako pomembnega intelektualca z odličnimi svetovnimi dosežki, odmevnimi knjigami, dolgoletnimi izkušnjami, z napovedmi, ki so se kljub nasprotnikom uresničile, premier ne bo poklical na pogovor, da bo zvedel za njegove načrte ali da bi ga poskušal od njih odvrniti ali naplesti z njim ugodno taktiko. Kapitalisti lahko pridejo k njemu kadarkoli skozi zadnja vrata. Vendar ni napaka v premieru, ampak v dodelitvi moči.

Intelektualci so doslej podpirali državo pri ambicioznih načrtih, zato so lahko trdili, da imajo dobre namene ali da so izražali vsaj namene javnega sektorja. Danes se lahko opirajo samo na zasebni sektor, ki ga sestavljajo oni. Danes lahko izražajo samo svoja mnenja. Zato so vse manj verodostojni. Domišljali so si, da so v strateški skupini za reforme predpisali državi bodočo pot, vendar je njihova samozavest kmalu splahnela.

Njihov reformni paket je argument za to, da pri takšni njihovi omejeni številčnosti ne izražajo drugega kot svojo lastno eksistenco. Pri tem pa jim samo ta njihova velikost daje temeljno fleksibilnost, ki se je ne zavedajo, niti ne vedo, kako jo lahko izkoristijo. Zato so še vedno igračka v rokah kapitala.

To je inteligenca in takšna je vedno bila. Navivna. Reforme so njihova gigantična javna instalacija (v smislu umetniškega akta). Vendar jih mediji zamlčujejo, ker hočejo

Ilustracija Matej Kocijan

naprtiti krivdo za njihov polom premieru. Uspeh bo ostal tako ali tako javno neopažen. Tvorci pa niso pomembni. V tem je nekaj temeljnega protestantizma. Dejavnost in skromnost. Za narodov blagor in brez vračila. So sila, ki jo zatirajo, vendar jo je čutiti in jo bo še bolj na dolgi rok. Končno gre za čisto vest in za dober občutek. Kapitalisti se zdijo smešni, njihove izjave se na borzah pretvarjajo v milijarde. Intelektualci pa delajo za javno dobro zastonj.

Krmiljenje emocij

Medtem ko so zaslužki kapitalistov in njihovih upraviteljev (menedžerjev) v petih letih poleteli v astronomske višave, so plače intelektualcev zaostale: gimnazijski profesor, igralec, učitelj, pravnik, ekonomist dobijo realno malo več – in to je vse. Pisci člankov so dobili takrat kar nekaj, danes pa komaj pol, večinoma pa pišejo zastonj, samo zato, da se njihov protest sliši. Pri inteligenci gre za krmiljene emocije. Država je od tistega trenutka avtoritarna, ko napeljuje ali narekuje, kaj moramo čutiti, če so izključena presenečenja ali protislovja. Inteligenca je zato lahko z nekih vidikov zelo grda, z drugih pa lepa. Z nekih stališč je lahko videti celo ekscentrična in delikatna, z druge strani pa mogočna. Ta nenehna menjava bi morala biti vir obogatitve. Veliko intelektualcev pa samo vztraja pri tem, da nas preseneti, brez kakršnih koli vmesnih tonov, ki bi morali njihov korak pojasniti. Lahko bi jih razumeli kot pogumne in svojevrstne. Zato je postala inteligenca krhka, ker ji disonanca jemlje moč in je javnost ne doume. Kritike zato padajo v prazno. Njihova ostrina, ki je bila leta 1989 kot britev, je otopela. Javnost prisluhne samo človeku, ki je vreden več milijonov evrov. Intelektualci so izgubili mnenjsko, vrednotno in finančno moč. Postali so marginalci.

Inteligenca nima več temeljev, ker javni sektor vse bolj izgineva, v zasebnem pa izgublja svojo osebnost. S tem izgublja zaupanje, zato se paradokсно mnogokje bori za konzerviranje svojega okolja kot etatist. Če bi vse teklo po načrtih, bi lahko pridobila področje, na katerem bi eksperimentirala po svojih predstavah in tako ustvarila protutež kapitalistom. To področje je še majhno, vendar se bo večalo in na njem bi lahko intelektualci tudi finančno uspeli. Po osamosvojitvi bo to druga faza emancipacije. Nastajajo lepa naselja univerz in podjetij, ki so jih navdahnili ameriški ali angleški vzori. Pametni bodo gledali, kako bi lahko minimalno posegli na to dogajanje in čim več dosegli. Tu se intelektualcem odpirajo velike možnosti. Gotovo to mnogim ne pomeni sanj. Mnogi nimajo volje, da bi začeli z nič, mnogi pa se bodo odločili za to. Kakšen bo videti ta novi zasebni prostor, je odvisno od njih. Ni enega samega odgovora. V resnici je zasebni prostor vdrl v javnega. Komaj kakšno področje je iz tega izvzeto: od bolnišnic do šol, od agencij do inštitutov, od filma do univerze. To je popolnoma prazen prostor. Vidimo lahko, kako veliko zaupanje ima vlada v ta prostor, da ga sploh ne oblikuje. Da bi ohranila nevtralnost, nima namena postavljati omejitev. To je popolnoma svobodna cona. Mislím, da bodo pod določeni pogoji postali v zasebnem sektorju spet z več pomeni in da se bodo odpovedali vsemu izumetničenemu in izogibanju nevarnostim. Vlada naj se osredotoči na nekaj res pomembnih institucij v javnem sektorju, da bo odpravila kaos na pravnem področju, ki onemogoča razcvet podjetjem in opremljanje javnih zavodov v korist prizadetih ljudi. S tem bo dokončno pregnala zadnje ostanke komunističnega režima, ki je to rabil za svoje manipulacije. V javni sektor naj se vrneta javnost in dobrohotnost, ki delata življenje ljudi brezskrbno in prijazno. ■

Dr. Marko Kos, doktor tehničnih znanosti in samostojni raziskovalec

Ekonomija

Zavzemanje za šibkejši denar

Dragiša Bošković

Navadno je poslušati voditelje zelo premožnih držav, kako se pritožujejo, da njihov denar ni vreden manj glede na denar drugih držav na našem planetu, celo glede na denar neprimerno bolj revnih držav.

Nekaj takšnega se pravkar dogaja na najpremožnejših območjih planeta na obeh obalah Atlantskega oceana. Na evropski obali je novi francoski predsednik sprožil ofenzivo proti Evropski centralni banki v Frankfurtu, ki je, po njegovem mnenju, kriva, da se je vrednost evra v primerjavi z drugimi vrstami denarja po svetu tako zelo povečala. Na drugi obali pa se je v podobno ofenzivo spustila senatorska politična dvojica Hilary Clinton-Barack Obama, o kateri se vsaj za zdaj govori, da ima največ možnosti, da leta 2008 vstopi v Belo hišo. To torej pomeni, da zelo pomembne posameznike s teh območij zelo moti dejstvo, da je denar njihovih držav vreden več, kot mislijo, da bi moral biti vreden.

Če zanemarimo bizarno dejstvo, da se lahko katerikoli državnik javno zavzema za razvrednotenje lastnega denarja, bi lahko rekli, da ima vsaj na papirju francoski politik nekaj več razlogov za svoje obtožbe. Kajti vrednost evropskega denarja se je z dna, ki ga je na trgih dosegla pred nekaj leti, dejansko pognala navzgor: 65 odstotkov v primerjavi z ameriškim dolarjem, 83 odstotkov v primerjavi z japonskim jenom itd. Ker vrednost ameriškega dolarja dejansko že desetletje drsi navzdol, pa se je težko upreti cinizmu, ko poslušamo, s kolikšnim navdušenjem se vodilni ameriški politiki zavzemajo za še večje razvrednotenje svojega denarja, zlasti v primerjavi z denarjem azijskih držav – predvsem pa kitajskim denarjem. Razsežnosti razvrednotenja ameriškega denarja v teh nekaj letih novega stoletja je mogoče izmeriti različno, najbolj mračno sliko pa dobimo, če najnovejše dolarske vrednosti na Wall Streetu primerjamo z vrednostmi, izraženimi v drugih vrstah denarja, različnih vrstah blaga itd. V tem obdobju so se v okoli 90 mesecih dolarske vrednosti delnic (v indeksu S&P 500) vrnile tja, kjer so bile ob vstopu v to stoletje. V evrih pa znašajo le še polovico takratne dolarske vrednosti. Če merimo v zlatu, ugotovimo, da se je njihova vrednost zmanjšala za skoraj tri četrtine, če jih merimo v nafti, skorajda za polovico, v primerjavi z vrednostjo hiš pa celo za več kot polovico. Težko se je upreti skušnjavi, da ne bi teh pomembnih ameriških politikov vprašali, za koliko bi se morala vrednost dolarja še znižati, da bi bili zadovoljni, pa tudi, kako si predstavljajo, da bo njihova država s takšnim denarjem v svetu igrala vlogo, o kateri trdijo, da ji pripada?

Ni ga načina, kako bi lahko v tem svetu vsesplošnega »drsenja« papirnatega denarja z določeno mero zanesljivosti določili, kaj naj bi bil pravičen odnos izmenjave med različnimi vrstami tega denarja. Na papirju, torej v teoriji, naj bi bil to med dvema državama tečaj izmenjave, po katerem bi morali imeti enaki izdelki ali storitve v obeh državah enako ali vsaj podobno ceno. Kaj pa so ti enaki izdelki? Londonski gospodarski tednik Economist že dolgo objavlja tabele, v katerih primerjajo cene najbolj priljubljenega hamburgerja (Big Mac) gostinske verige McDonald's v restavracijah v približno stotih državah po svetu. Lahko bi celo rekli, da v tem primeru ne gre zgolj za enega, temveč za celo »košarico« izdelkov (meso, sir, kruh, solata, omaka, papirnata ali plastična vrečka itd.). Pa vendar ni opravičljivo, da se iz različnih cen tega hamburgerja v različnih državah sklepajo velike ali celo »končne« ugotovitve o tem, čigav denar je za koliko precenjen oziroma podce-

njen. Kajti v stroške te proizvodnje in storitve sodi še marsikaj drugega, kar ni razvidno iz cene: kolikšna je najemnina restavracije, kako je plačano osebje, in to ne le osebje restavracije, temveč tudi pridelovalci krompirja in solate, živinorejci, mesarji itd.

Če celo v takšnem primeru ni prave podlage za velike ugotovitve o precenjenih ali podcenjenih vrstah denarja. Potem lažje razumemo, zakaj se med seboj tako zelo razlikujejo ugotovitve različnih strokovnjakov ali institucij o tem, v kolikšni meri vrednosti dolarja, evra, jena itd. – medsebojno ali v razmerju z drugimi vrstami denarja – odstopajo od tistega, kar naj bi bilo »pravilno« .

A zdi se, da politikov ta vprašanja prav nič ne zanimajo, temveč jih zanima predvsem to, kako si je mogoče s temi stvarmi pridobivati glasove, povečati priljubljenost itd. Glede tega imajo prav v toliko, da je na političnem prizorišču vsake države – ne glede na to, kako se v tej državi živi – vedno dobrodošlo zaradi nečesa kriviti tujce. Zato je potencialno tako zelo nevaren preobrat vodilnih pretendentov ameriške demokratske stranke za Belo hišo. Ne le zaradi te-

Na političnem prizorišču vsake države – ne glede na to, kako se v njej živi – je vedno dobrodošlo zaradi nečesa (tokrat zaradi vrednosti denarja) kriviti tujce.

ga, ker se zdaj tudi onadva zavzemata za to, da je treba Kitajsko in druge azijske države kaznovati, ker menda ohranjajo vrednost svojega denarja v primerjavi z ameriškim dolarjem na nižji ravni, kot bi bilo treba, temveč tudi zaradi tega, ker nasprotujejo skoraj vsem sporazumom o svobodnejši trgovini. Tako so glasovali proti takšnim sporazumom z Južno Korejo, Panamo in državami Srednje Amerike, nekatere od teh držav pa napovedujejo celo revizijo ali prekinitev sporazuma o svobodni trgovini na območju Severne Amerike (Nafta), ki so ga sklenili prav v času prejšnje demokratske vlade.

Svetovno gospodarstvo niti najmanj ne potrebuje protekcionističnih udarcev v času, ko se s hitrostjo požara po finančnih trgih planeta širi »okužba«, ki izvira iz tistega dela ameriškega posojilnega trga, kjer so stanovanjska posojila odobravalí strankam, ki so bile najmanj sposobne za to, da ta posojila tudi vrnejo. Najnovejša serija srčnih kapi na borzah delnic je pokazala, da težave niso omejene le na ta del trga, temveč se prenašajo in pojavljajo tudi na nepričakovanih krajih, kot se je pred dnevi pokazalo v primeru neke manjše nemške banke, ki ji je zagrozil zlom zaradi dramatičnega zmanjšanja vrednosti ameriških papirjev, ki jih je imela v svoji lasti. Ta primer napoveduje, da utegnejo imeti prav tisti analitiki, ki pravijo, da so velike inovacije na finančnih trgih v zadnjih nekaj letih dvorezni meč: po eni strani omogočajo, da se tveganje prenese in razprši na različne strani, po drugi strani pa dopuščajo, da se težave z enega dela trga hitro razširijo drugam. Ko na trgih zavlada strah pred tveganjem, likvidnost izgine. Nemški finančni strokovnjak pravi: »Zdaj je le še vprašanje, ali bo to samo kriza fi-

nančne ekonomije ali pa bo ta kriza zajela tudi realno gospodarstvo.«

Trgovinski spori med državami niso nikoli želeni, v tem trenutku pa bi lahko bil zaradi omenjenih finančnih težav takšen potek dogodkov še dvakrat bolj nevaren. Morda bi bilo treba zdaj celo nujno poskrbeti za ublažitev denarne politike, zlasti ameriške. Zagotovo je to tisto, kar Wall Street pričakuje od »tiskarne dolarjev«, po vseh najnovejših težavah, s katerimi so se soočili na tem in nekaterih drugih krajih. A za takšne odločitve je nujno sodelovanje med »tiskarnami« različnih vrst svetovnega denarja. Te morajo preobrat k ublažitvi denarne politike izvesti skupaj in usklajeno. Bojazen pred vrnitvijo inflacije, te stare sovražnice, vsaki od teh ustanov onemogoča, da bi delovala mimo drugih. Grožnje ameriškega političnega vrha s trgovinskim protekcionizmom očitno ne vplivajo dobro na odločitve za takšne koordinirane akcije. Poleg tega tudi ni mogoče pričakovati, da bo začela Evropska centralna banka zniževati obresti – s tem bi evro izgubil nekaj vrednosti – v času, ko je žrtev obtožb iz Pariza. Banka v Frankfurtu ne more dopustiti, da bi bila v očeh trga videti kot ustanova, ki je kapitulirala pred političnimi obtožbami. Odzivi na te obtožbe, še zlasti odzivi nemškega vodstva, kažejo, da ni pričakovati, da bi se utegnili ta banka usmeriti v zniževanje vrednosti evra.

Kaže, da politiki v Washingtonu in Parizu s svojimi napadi na odnose v izmenjavi denarja ali mednarodno trgovino delajo zelo slabo uslugo svojim državam. Če nič drugega, onemogočajo ali vsaj ovirajo sodelovanje denarnih oblasti svojih držav, ki pa se utegne izkazati kot nujno, če bodo sedanje finančne težave prerasle v krizo večjih razsežnosti.

Posebna tema pa je vprašanje, kaj vse pesti svetovno denarno ureditev, če je ureditev stanje, v katerem lahko politiki zahtevajo spreminjanje (v glavnem zniževanje) vrednosti denarja svoje države, da pa to ne bi bilo videti vsaj nenavadno. Sicer ni kakšna posebna skrivnost, zakaj prihaja do takšne samovolje: prav gotovo ne more biti stabilno urejen svet, v katerem je – kar zadeva denar – nujno, da mora imeti država, ki »tiska« glavno vrsto med vsemi vrstami denarja, ves čas velike zunanjetrgovinske primanjkljaje. Kako bi sicer svetovno gospodarstvo prišlo do večjih količin dolarjev, ki jih potrebuje za svojo rast? Najnovejši krog zmanjšanja vrednosti tega denarja bi lahko verjetno pojasnili s tem, da so se močno povečale tudi ameriške naložbe v različne vrste premoženja (zlasti finančnega) zunaj meja države. Računi kažejo, da so različni ameriški skladi (pokojninski in drugi), ki imajo skupaj v rokah okoli 21 milijard dolarjev, povečali svoje naložbe zunaj meja države s 15 odstotkov na 22,5 odstotka svojega celotnega premoženja. To pomeni, da je ob rekordnih ameriških zunanjetrgovinskih primanjkljajih, ki znašajo okoli 900 milijard dolarjev na leto, v druge dele sveta v zadnjem času odšlo še 1160 milijard dolarjev teh naložb. Torej trgovinski primanjkljaji niso edini ali glavni razlog za zniževanje vrednosti določenega denarja – vrednost britanskega, avstralskega in novozelandskega denarja se je namreč v primerjavi z ameriškim dolarjem občutno povečala, čeprav imajo vse te države zunanjetrgovinski primanjkljaje, ki so v nekaterih primerih celo – če stvari pogledamo relativno – večji od ameriških.

A v političnih vrhovih pomembnih držav očitno ne razmišljajo o tem, da bi to mednarodno denarno ureditev reformirali, kot to že dolgo zahtevajo nekatere umne glave, da bi tako odpravili nevarnosti, ki grozijo svetovnemu gospodarstvu zaradi hitrih preurejanj ali motenj v odnosih med najpomembnejšimi valutami. Vsekakor je bolj poceni – verjetno pa tudi politično bolj donosno – kazati s prstom na različne tujce. ■

Lokalne razvojne fundacije

Duh filantropije v lokalnem okolju

Kaj naj naredi nevladna organizacija, ki deluje na lokalni ravni, če ji kljub znanju in volji za delo zmanjka denarja? Po pomoč se lahko obrne na lokalne razvojne fundacije. Letos so bile ustanovljene štiri, in sicer na Gorenjskem, v Posavju, Pomurju in na Primorskem.

Manca Borko
Sonja Merljak

Nevladne organizacije (NVO) so doslej denar za svoje delo večinoma pridobile prek državnih ali občinskih razpisov, lokalne razvojne fundacije (LRF) pa jim bodo pomagale, da se bodo lahko spopadle tudi s papirologijo, ki je potrebna za pridobivanje sredstev iz Evropske unije.

Podatki kažejo, da so slovenske nevladne organizacije do zdaj dobivale manj denarja iz EU kot nevladne organizacije v drugih državah. Manjši je bil tudi delež denarja iz državnega proračuna. Slovenske NVO so več denarja dobile le iz občin, ki so sicer glavni vir javnih sredstev za nevladne organizacije. »Po vseh indikatorjih je sektor nevladnih

organizacij v Sloveniji izrazito nerazvit. Prav zato je njegov potencial izredno velik, tudi na področju zaposlovanja, saj Slovenija po številu zaposlenih v nevladnem sektorju zaostaja za drugimi državami,« pravi Vida Ogorelec Wagner, direktorica nevladne organizacije Umanotera.

Po drugi strani je v Evropski uniji na voljo veliko virov za financiranje delovanja nevladnih organizacij. »Toda obstaja bojazen, da jih Slovenija, podobno kot mnoge druge nove članice EU, ne bo znala izkoristiti,« poudarja Milena Marega, direktorica Regionalnega centra za okolje (REC), ki je bil koordinator konzorcija šestih partnerskih organizacij, ki so pomagale, da so lokalne razvojne fundacije začele. Projekt LRF se je sicer začel na pobudo ameriške fundacije Trust for Civil Society in Central & Eastern Europe, ki že več let podpira podobne fundacije v državah srednje in vzhodne Evrope in ki je bila pripravljena vložiti sredstva tudi v razvoj LRF v Sloveniji. V pomoč pri njihovem ustanavljanju so se v konzorcij potem združili REC, Pravno informacijski center nevladnih organizacij (PIC), Zavod Center za informiranje, sodelovanje in razvoj nevladnih organizacij (CNVOS), Ustanova ZSU – Združenje slovenskih ustanov, Center za neprofitni management – CNM in Združenje Šent.

Vmesni člen na poti do denarja

Mateja Šepec Jeršič, vodja projektov na Regionalnem centru za okolje, pojasnjuje:

Do prebivalcev prijazno okolje

Vilma Zupančič iz lokalne razvojne fundacije Posavje pravi, da nameravajo omogočiti civilni družbi, da postane enakopraven sogovornik lokalnim skupnostim in gospodarstvu pri ustvarjanju prijaznega in bolj kakovostnega okolja za prebivalce in obiskovalce regije. LRF Posavje se osredotoča na izobraževanje in usposabljanje nevladnega sektorja, izvedbo seminarjev za donatorje, promocijo LRF Posavja, vzpostavitev portala s konkretnimi podatki za delovanje nevladnih organizacij in razpis za nakup opreme in ureditev prostorov nevladnih organizacij ter za njihove projekte.

»Ustanavljanje LRF je del širše zgodbe, ki se je dogajala v Sloveniji v zadnjih letih. Povezano je s projektom Dobra družba, ki ga je vodila Umanotera in je med drugim omogočil boljši dialog med vlado in nevladnimi organizacijami ter boljše razmere za delovanje nevladnih organizacij.«

Nevladne organizacije so se sprva bale, da jih bodo LRF ogrožale oziroma da bodo z njimi tekmovala za sredstva, ki so namenjena civilni družbi. Sčasoma pa so spoznale, da jim bodo kvečjemu pomagale povečati količino denarja, saj so temu pravzaprav namenjene.

»V lokalnih razvojnih fundacijah so ljudje, ki znajo zbirati denar, prav to pa manjka ne-

Delovanje nevladnih organizacij, ki je za zdaj še vedno preveč osredotočeno na Ljubljano, se bo z ustanovitvijo lokalnih razvojnih fundacij razširilo tudi na druge kraje, kjer starejši, bolni, prizadeti prav tako potrebujejo njihovo pomoč, tisti z občutkom za stiske drugih ljudi ali okolja pa delo.

vladnim organizacijam v lokalnih okoljih,« poudarja Mateja Šepec Jeršič. »Zaposleni in prostovoljci v lokalnih nevladnih organizacijah ponavadi nimajo ne časa ne znanja, da bi se ob projektih, ki jih izvajajo, lahko posvetili še zbiranju denarja. Težko se prijavijo na razpise, pri katerih so postopki zapleteni, pa tudi na tiste, ki zahtevajo sofinanciranje, saj manjše nevladne organizacije običajno nimajo potrebnega denarja.«

LRF jim lahko pri tem pomagajo in jih tako razbremenijo. Nevladnim organizacijam priskrbijo na primer premostitvena sredstva, ki jih te potrebujejo, saj plačilo za projekte ponavadi dobijo po tistem, ko so ti bili izvedeni. »Prav zato je smiselno na lokalni ravni identificirati potrebe in povezati v partnerstva občino, lokalna podjetja in civilno družbo. Tudi nevladne organizacije se namreč lahko prijavijo na razpise za sredstva EU neposredno iz Bruslja ali na nacionalni ravni za sredstva strukturnih skladov,« pojasnjuje Milena Marega.

Prednosti LRF so prepoznali tudi v občinah. Te so že do zdaj imele sredstva, namenjena civilni družbi, vendar jih niso znale transparentno in enakopravno porazdeliti. Po besedah Milene Marega so imeli pri sprejemanju LRF še največ težav v gospodarstvu, saj se podjetja sicer hitro odzivajo pri naravnih nesrečah, nimajo pa razvite splošne družbene odgovornosti. Redkeje pomagajo takrat, ko ne gre za izredne dogodke, čeprav lahko darovanje civilni družbi prispeva k promociji družbeno odgovornih podjetij.

Večja transparentnost, boljše zaupanje

LRF naj bi pomagale pri profesionalizaciji nevladnega sektorja. Poleg lažjega dostopa do sredstev naj bi omogočale tudi lažje spremljanje njihove porabe in s tem vzpostavljale in krepile zaupanje med partnerji. Vida Ogorelec Wagner meni, da bi morale biti lokalne razvojne fundacije jedro, ki krepí duh filantropije v nekem lokalnem okolju. »Ko smo se sami trudili, da bi pridobili sredstva, smo ugotovili, da tudi velika podjetja želijo vlagati predvsem v lokalno okolje.«

Pot do prvih štirih LRF je potekala prek javnega razpisa. Nanj se je prijavilo 13 kandidat, med katerimi so potem izbrali devet najbolj perspektivnih. Sedem jih je nato oddalo celovito prijavo in izmed teh so izbrali štiri. Te so dobile sredstva za pravnoformalno ustanovitev fundacije. Konzorcij partnerskih organizacij je tako lokalne razvojne fundacije pripravil na prve korake. Poskrbel je za usposabljanja o zbiranju sredstev in vodenju fundacij in jim predstavil primere iz tujine. Že na začetku so se morale pripraviti na poznejše delovanje, zato so jih takoj začeli učiti, kako je treba pridobivati sredstva.

Milena Marega pojasnjuje: »Najprej so morale pridobiti čim več finančnih sredstev. Od tega je bilo potem odvisno, koliko so dobile še od nas.« Tretjino denarja so smele za-

držati za svoje programe in delovanje, preostalo pa morajo nameniti za zunanje projekte. Vida Ogorelec Wagner pričakuje, da bodo imele LRF v prihodnjih desetih letih od sto tisoč do milijona evrov letnega proračuna, odvisno od velikosti fundacije.

Lokalne razvojne fundacije na samostojni poti

Zdaj so se ustanoviteljice umaknile in LRF morajo samostojno zaživeti. V Umanoteri in REC sicer zatrjujejo, da nameravajo z njimi dolgoročno sodelovati, in po pogodbi, ki so jo sklenili, morajo LRF še naprej poročati ustanoviteljicam. Vida Ogorelec Wagner

Zdravljenje odvisnikov

V fundaciji Vincenca Drakslerja, ki deluje na območju Gorenjske, želijo postati močan tretji finančni steber, ki bo poleg države in občin izdatno podpiral nevladne organizacije na njihovem področju. Želijo postati Regionalni koordinator nevladnega sektorja za Gorenjsko. Fundacija je že zaključila razpis, na katerem so podprli šest programov in razdelili dobrih šestnajst tisoč evrov. Na športno-dobrodelni prireditvi Županov tek so zbrali več kot 33 tisoč evrov. Ta denar bodo namenili predvsem zdravljenju odvisnosti, saj je njihov največji projekt vzpostavitev reintegracijskega centra za ozdravljene odvisnike. V skladu za razpise imajo trenutno pripravljenih 80 tisoč evrov, v naslednjih letih pa nameravajo zbrati okoli 150 tisoč evrov za obnovo reintegracijskega centra.

pravi: »Tako bomo ob koncu leta videli, kakšen je bil uspeh v kratkoročnem obdobju, čeprav je projekt tek na dolge proge.«

Posamezne LRF imajo glede umika ustanoviteljic sicer pomisleke. Beno Fekonja iz Fundacije Vincenca Drakslerja tako pravi, da sama ustanovitev ni dovolj, da je pomemben trajnostni razvoj LRF: »Ustanoviteljice bi morale lokalne razvojne fundacije podpirati še naprej, obenem pa bi se morale aktivno zavzemati tudi za ustanavljanje novih fundacij, tako da bi imela na koncu vsaka regija vsaj eno lokalno razvojno fundacijo.«

Za zdaj se lahko na LRF obrnejo le nevladne organizacije, ki delujejo na Gorenjskem, v Posavju, Pomurju in na Primorskem. Če se bodo izkazale kot učinkovit vmesni člen na poti majhnih, lokalnih nevladnih fundacij do bruselskega ali ljubljanskega denarja, bodo morda sčasoma postale tretji socialni steber – ob državi in občinah. Delovanje nevladnih organizacij, ki je za zdaj še vedno preveč osredotočeno na Ljubljano, se bo tako razširilo tudi na druge kraje, kjer starejši, bolni, prizadeti prav tako potrebujejo njihovo pomoč, tisti z občutkom za stiske drugih ljudi ali okolja pa delo. ■

Oživiljanje Banjške in Trnovske planote

Lokalna razvojna fundacija Banjške in Trnovske planote je usmerjena predvsem v oživiljanje tega dela Slovenije in v izboljšanje življenjskih razmer na celotnem območju. Tako naj bi si prizadevala za zmanjšanje izseljevanja. Njen izvršni vodja Boris Kante pravi, da so v prednostne programe vključili tabore za mladino, raziskovanje in predstavitev kulturne dediščine in narave, ureditev turistične infrastrukture, izvedbo športnih in kulturnih prireditev, pripravo pogojev za izvedbo mreže muzejev tradicionalne obrti ter izobraževanje in uvajanje novih metod informatike. Konkretni projekti, za katere bo LRF BT Planota pridobivala in razdeljevala sredstva, bodo urejanje počivališč v naravi, organizacija pohodniške transversale, izdelava spletne strani, združevanje posameznikov na e-tržnici Goriške, raziskovanje načinov pripravljanja bale v posameznih vaseh, gojenje in pridelava zelišč ter izdelava narodnih oblačil. Do zdaj so zbrali 30 tisoč evrov, polovico od tega denarja pa bodo namenili izvedbi posameznih programov nevladnih organizacij.

Bodice V čudežni deželi kombijev

Boris Jež

Minneapolis – Sredi najgostejšega prometa ob koncu delovnega dne se je v sredo zrušil v reko Mississippi most z osempasovno avtocesto in do četrtega jutraj so našli najmanj sedem smrtnih žrtev. Most se je najverjetneje podrl zaradi strukturne okvare in ameriško ministrstvo za domovinsko varnost je poročalo, da ni znamenj terorizma.

Mississippi je menda preplaval (prečofotal) tudi naš Martin Strel. To je pravzaprav naša, slovenska reka. Pred leti sem v koprski luki opazoval gradnjo ogromnega žerjava, ki so ga potem privarili na ladjo in ga čez lužo zapeljali do Mississippija. Ko so ga tam postavili na obalo in preizkusili obremenitev, se je prevrnil v mogočno reko, znano tudi po Marku Twainu, njegovih Prigodah Toma Sawyerja in Huckleberryja Finna. Oba sta – vsaj za starejše generacije – nekaj takega kot naš Kekce. Kekce v prelepih gorah, Tom in Huckleberry na mogočni reki. Skratka, žerjav se je prevrnil, z njim pa tudi mariborsko podjetje Metalna, ki ga je izdelalo. Metalne menda ni več.

Kaj ima še Mississippi z nami? Če bi bil Minneapolis v Sloveniji in bi se podrl most, ne bi v reko padlo petdeset avtomobilov, temveč petdeset kombijev. In od tega vsaj polovica s prisluskovalnimi napravami. Slovenija je dežela kombijev. Ki prisluskujejo.

Vse skupaj postaja bizarno. Najprej smo imeli t. i. marice, kombije, izdelane v tedanjem IMV in pozneje menda v Citroenu, ki so (in še vedno) prevažajo pijance in vseh vrst prestopnike. Potem smo se prebili na »višjo tehnologijo«: kombiji za prevoz prebežnikov in pač vseh vrst ljudi, ki so bežali z Balkana. Menda so bili pred leti najbolj v modi peugeot boxerji, vendar se »prevozniki« niso branili niti drugih znamk. Skratka, kombiji so bili vselej univerzalno vozilo; policija je z njimi vozila v svojo smer prestopnike, v drugo smer se je prevažalo prebežnike. In noben most ni popustil.

Leta 1998 pa je pri kombijih vendarle nekaj popustilo. »Obveščevalni« kombi obrambnega ministrstva je »zašel« nekam na Hrvaško, tam sta »obveščevalca« počakala, da ju je obmejni policist aretiral, potem pa sta se zadovoljno vrnila na našo stran. Verjetno sta zvrnila še kakšno pivo. Igra je bila več kot prečitna. Nekaj let pozneje je bil »špijonski« kombi parkiran pred gradom Otočec in tedanji hrvaški premier Ivica Račan ga je demonstrativno izročil »lastnikom«. Komu? Kje je evidenca o tem kombiju? Sam skrbno vodim vse o svojem vozilu, tu pa ničesar ...

Pojdimo naprej – s kombiji. Predsednik vlade razkrije, da ima (njegova) obveščevalna služba kombi za prisluskovanje, kar je v svetu sicer nekaj tako normalnega kot kontracepcija, v Sloveniji pa hipoma pridobi kataklizmične razsežnosti. In to razkrije predsednik vlade! Prebivalstvo je lahko upravičeno vznemirjeno, »dezorientirano«. Na Siciliji so razmere transparentne: ve se, kdo in kaj je Corleone, kaj in kdo je mafija, kdo je Andreotti ... Tu, pri nas pa?

Zdaj je poslanec Tone Anderlič razkril, da je tudi ministrstvo za obrambo lani kupilo »na-pravo za prisluhe«. Torej kombi. Ministrstvo je nemudoma ovadilo (prijavilo) predsednika parlamentarnega odbora za obrambo Toneta Anderliča zaradi domnevnega kršenja zakona o varovanju tajnih podatkov; prav tako so podpisali ovadbo zaradi suma nepravilnega ravnanja s tajnimi podatki, ki bo posredovana na inšpekcijo za varovanje tajnih podatkov, o tem pa bodo obvestili tudi državni zbor.

Ljubi Bog, kaj si počel, ko si ljudem podeljeval pamet? Najprej se tu najde ministrski predsednik, ki »razkrije« prisluskovalne naprave v (njegovi) obveščevalni službi, potem pa se tu znajde še eden najbolj komičnih ministrov, ki se mu zdi atraktivno ovajati poslance. Ali Erjavec ve, da proti Anderliču ne more ničesar? Namreč, imuniteta in podobne reči. Ali pa ga bo obtožil veleizdaje, česar ni v kazenskem zakonu!

Prelepa dežela slovenska, čudežna dežela kombijev, se je že v marsičem oddaljila od zdrave pameti. Seveda ne trdimo, da je to most, ki bo prej ali slej zgrmel v Mississippi, vendar so tektonske napetosti očitne. Pravzaprav je hecno, da se vsi trije najresnejši predsedniški kandidati sklicujejo na transparentnost, javnost predsednikov zdravstvene »slike« in zagovarjajo vsakoletno poročilo parlamentu – kar jim vse seveda šteje mo v dobro –, toda vse to utegne ostati fasada Dunajske opere, za katero se vsak dan skrije ničkoliko kombijev. Nekateri nekaj odvažajo, drugi odvažajo smeti.

Slovenska politika postaja vse bolj »kombi politika«. Od nekdanjih maric, se zdi, in podobnih primitivnih naprav za omejevanje prostosti smo napredovali do kombijev, ki delujejo mnogo bolj sofisticirano.

Mississippi je največja slovenska reka. Tam čofota Martin Strel, v vodo se nam prevračajo žerjavi nekdanje Metalne, imamo še vedno Marka Twaina, Toma Sawyerja in Huckleberryja Finna, naše Kekce. Od pompoznosti, velike reke, ki je nimamo, se vrnimo k realnosti. In naša realnost so kombiji. Sprva IMV, potem Citroen, zdaj že bogvedikaj – važno je, da ne padejo v Mississippi. Treba jih je obdržati tu, v Sloveniji, za dokaz. V največjo ameriško reko se da zvrniti marsikaj »odvečnega«, v naši malenkostni državi zmoremo zvrniti v to reko, kjer se je kadilo iz koruznih storžev, veliko strupenega. Privoščimo Američanom čim manj slovenskega strupa. In čim manj postov.

Predstavljajte si, da se po Mississippiju nekega dne »privali« petsto, pet tisoč kombijev. Celo Američani, vajeni vseh čudes in zgodovinskih stranpoti, bi čudno gledali. »Dogodek« bi preletavala letala F 15 in F 16. Šele ko bi naš zunanji minister Condoleezza pojasnil, da gre po vsej verjetnosti za naše kombije – tako rekoč za Natove –, bi utegnili napetost v Beli hiši popustiti. Kombije bi vsaj malce umaknili iz zgodovine; kjer »parkirajo« odslužene ameriške rušilke in križarke, bi lahko naložili še goro slovenskih kombijev. Če se bo kateri občasno oglasil, ker ga niso povsem izklopili, ignorirajte! ■

O bolezni in maturi

Na križišču zrelosti

TVS je objavila novico o maturantu, ki da je opravil pisno maturo in zaradi bolezni, ki se je pojavila v času izpitov, ni mogel na ustni zagovor. Ker želi na fakulteto, kjer so potrebne točke, lahko to doseže le s ponovnim poskusom: ne le manjkajočega ustnega dela, temveč s ponovitvijo že opravljenih pisnih izpitov iz glavnih treh predmetov. Bolezen v poročilu ni bila sporna niti ni bilo omenjeno, da je kakorkoli sporen način, kako je kandidat dosegel rezultate na pisnem delu izpita, ki ga bo moral – pri Zeusu! –, čeprav uspešno opravljenega, ponavljati. Ne zato, ker bi goljufal, ampak zato, ker je zbolel!

Igor Ravnik

Zadevo je komentiral predsednik državne maturitetne komisije in – navajam po spominu – dejal, da mu bo omogočeno (je rekel pravično?), da še enkrat piše pisno že opravljene predmete in doda manjkajoče ustne. To me je spomnilo na izkušnje, ko sem v podobni situaciji svoji pacientki nekoč brez uspeha poskušal pomagati k prijaznejšemu reševanju eksistenčne stiske. Ne brez jeze, saj je odnos sistema do nemočnega posameznika v kritičnem življenjskem obdobju in ob kritičnem dogodku nesprejemljiv. Pacient in družina so bili ob tem izpostavljeni negotovosti, dvoumnim, različnim in nejasnim uradnim navodilom in informacijam.

Pravičnejše in mladostniku naklonjeno

Z opisom izjemnih situacij, ki jih srečujemo v zdravstvu, bi rad ministrstvo in njegovo komisijo spodbudil k razumevanju, da bi odločala bolj pravično in mladostniku naklonjeno. Kajti pri tovrstnih primerih gre za nepotreben stres in ovire v življenju mladega človeka. Ne trdim, da je komisija edina odgovorna; zelo pomembne so v tem kritičnem času lahko tudi odločitve kandidatov samih ali drugih – nepedagoških – strok, z medicino vred. Spodbuditi želim razpravo in boljše rešitve za te situacije. Zato bom v ilustracijo iz svoje prakse navedel nekaj opazanj o stiskah mladih pacientov. V podrobnosti se pri posameznih primerih seveda ne morem spuščati; nekateri nebistveni podatki so namenoma spremenjeni. Izbral sem jih kot zglede za zgornje trditve, namreč o soodgovornosti vseh vpletenih: kandidata, medicine, predpisov šolskega sistema, prakse komisije in podrejenih instanc.

Bolezen pri osemnajstem letu je že sama zase dovolj velika nadloga. In tu je jedro: ni

prav, da breme povečuje še nesmiselna, nepravična in neprijazna organizacija človeške družbe.

Pred leti sem komisijo opozarjal in s strokovnimi razlogi utemeljeval prošnjo za večje razumevanje, ko je kandidatki, ki smo jo v tistem času zdravili za težko in redko nevrološko boleznijo, državna (se ji je reklo še republiška?) komisija sicer omogočila deljeno maturo (del spomladi, del jeseni), a zavrnila prošnjo, da bi ji priznali že dosežene pozitivne ocene in bi tako ob morebitnem nespehu jeseni drugo leto lahko opravila samo še preostale izpite. Takrat še ni bilo jasno, kako bo bolezen potekala. Kandidatkinne umske zmogljivosti in želja po študiju pa so bile zelo visoke in le zaradi bolezni, terapije in bivanjske stiske svojih dejanskih sposobnosti ni bila sposobna v celoti izkazati na izpitih, ki so si sledili v kratkih razmikih.

Na pisne pripombe, priporočila in vprašanja od komisije nisem dobil odgovora. So pa nekateri člani podpirali logično in človeško rešitev, a brez uspeha, saj so bili, kot sem izvedel pozneje, v manjšini. Za pacientko in družino sta bila med najbolj stresnimi dejavniki prav nejasnost informacij in različno tolmačenje pravil, ki so prihajale od uradnih instanc (informacija šole drugačna od informacije urada komisije). K sreči sta dekletu stali ob strani družina in stroka; zdaj po ponovljeni celotni maturi odlično študira.

Lahko pa bi se zgodilo tudi drugače, celo usodno drugače. Taki primeri so znani. Mlad človek na tako nelogično oviro reagira emocionalno zelo burno, kar lahko pripelje do psihološke dekompenzacije z resnimi, tudi najhujšimi posledicami.

V mednarodnih strokovnih krogih (nevro-pediatričnih, epileptoloških, nevropsihiatričnih) sem poročal, kako lahko država z absurdnimi predpisi na pragu visoke izobrazbe in pri pomembnih odločitvah o življenjski poti stopnjuje eksistenčno in psihosocialno stisko človeku, ki mu življenje tako ali tako otežuje že bolezen. Država mu lahko s svojimi predpisi še bolj kot sama bolezen šolanje kljub sposobnostim in volji oteži ali celo prepreči.

Matura – križišče v življenju mladostnika

Čas mature je križišče, in to ne le izobraževalne poti; za mnoge je to tudi čas, ko zapustijo dom, prevzamejo odgovornosti zase, se odločajo o poklicu in so nasploh v stanju intenzivnih emocionalnih dogajanj. Tudi zdravstveno varstvo se takrat mnogim spremeni. V specialističnem varstvu je to tudi čas, ko mladostnik zamenja prejšnjo pediatrično oskrbo z oskrbo za odrasle. Prva je po mnenju nekaterih preveč paternalistična, vsekakor pa je bolj sistematično in bolj celostno organizirana, saj bolj upošteva psihološke in socialne potrebe bolnika. Angleži na primer ta prehod opravijo že pri 15. letu, saj menijo, da s tem spodbujajo odgovornost za

lastno zdravje pri mladostnikih. Sam zagovarjam naš model, ki pa bi mu bilo treba dodati novo – zaradi kadrovske stiske prepo-redko izvajano – dejavnost t. i. »predaje« težjih bolnikov, torej srečanje dotedanjega in novega zdravnika v prisotnosti bolnika. Naši najtežji mladostni bolniki, npr. napoteni na operacije v tujino, pri dopolnjenem 18. letu izgubijo še eno ugodnost: zavarovalnica namreč do te starosti med zdravljenjem v tujini krije pot in bivanje tudi njihovim spremljevalcem. Pozneje pa bivanja ne več, čeprav njihova bolezen nosi v sebi enaka tveganja kot pred tem. Zato ni vseeno, kaj se prav tedaj dogaja z njihovim zdravjem. V tem času življenja se začenjajo stvari usodno kopičiti, še posebno če so zahteve šolskega sistema v opreki z dogajanjem na zdravstveni ravni. Ali pa če se bolezen prav tedaj začne ali se poslabša.

Na posvet so mi pred leti pripeljali maturanta iz tujine, ki je prav tedaj začel dobivati epileptične napade. Dilema je bila, ali naj sprejme predlog za možgansko operacijo tik pred maturo. Operacija ni bila nujna; nasprotno, vprašljivo je bilo, ali je sploh indicirana. Če bi se odločil zanjo, bi moral maturo skoraj zanesljivo odložiti vsaj za eno leto. Tako se je zelo inteligenčen dijak, ki ga je okvara možganov nevropsihološko v posameznih umskih funkcijah onemogočala do takšne mere, da mu najverjetneje ne bi uspelo opraviti mature iz matematike – ali pa bi za to porabil več let –, lahko prijavil na maturo brez tega naravoslovnega predmeta in se vpisal na jezikoslovje, ker so bile njegove lingvistične sposobnosti visoke. V njegovi državi so bili šolski predpisi prožnejši, poznali so namreč tudi maturo brez matematike. V Sloveniji mu operacije verjetno ne bi predlagali nihče od izkušenih nevrokirurgov, a na maturi mu v tej državi gotovo ne bi uspelo. Seveda se mnogi strinjamo o koristnosti matematike (in latinščine, pa še česa ...) za umski razvoj, a v tem primeru je bilo potrebno razumevanje zakonitosti, ki so mu – brez njegove krivde in brez njegovih zaslug – omogočale, da ob omejitvah na enem lahko dobro deluje na drugem področju. Bi se danes takšnemu kandidatu pri nas godilo drugače? Ali pa je tudi njegova država dosegla tako »stopnjo razvoja«, da bi mu preprečila univerzitetno šolanje?

Tretji bolnik – polnoletnost pomeni pravico in odgovornost odločati o samem sebi – se je kljub nasprotnemu, na oceni tveganj utemeljenemu nasvetu našega strokovnega tima odločil za operacijo v tujini tik pred maturo. Le ugodni konstelaciji družinskih dejavnikov, individualizirano prilagojeni rehabilitaciji (s strani šolstva in zdravstva) in veliki sreči se je lahko zahvalil, da mu je po enem letu v drugem poskusu matura uspela. Ostal bi brez nje, če bi bili zapleti z zdravjem malo hujši; pred operacijo pa bi jo bil zelo verjetno opravil laže kot po njej.

Anekdotično naj omenim četrto učenko, v slovenski osnovni šoli neuspešno, domnevno zaradi hudih specifičnih učnih težav. Usmerjena je bila na šolo s prilagojenim

Bolezen pri osemnajstem letu je že sama zase dovolj velika nadloga. In ni prav, da breme pri maturi povečuje še nesmiselna, nepravična in neprijazna organizacija človeške družbe.

Foto Igor Modic

programom. Nisem imel priložnosti podrobneje preverjati, kaj, kako in zakaj se je v otroku tedaj zares dogajalo; posredno za nazaj pa sklepam, da je šlo za hude težave pri razumevanju besednih sporočil in v besednem izražanju. A na srečo je dobila priložnost šolati se v bolj individualiziranem javnem šolskem sistemu druge države in je poklicno pot kasneje kronala z najvišjim znanstvenim naslovom. Kako vendar? V državi, kjer ni mature, in na področju, kjer so bile njene sposobnosti izvrstne: prostorsko-konstrukcijske in matematične. Maturite-nega eseja v slovenščini ali kateremkoli drugem jeziku pa ne bi zmogla.

R. S. Illingworth (1909–1990), pionir angleške pediatrije, in C. M. Illingworth sta v svojem klasičnem, pri nas malo znanem delu *Lessons from Childhood; Some Aspects of the Early Life of Unusual Men and Women* (1966) zbrala cel kup takšnih zgodb o sprva neuspešnem ali atipično potekajočem razvoju in poteku šolanja posameznikov, ki so pozneje postali izjemno pomembni in svetovno priznani znanstveniki, politiki, umetniki.

Je kaj narobe z ljudmi ali maturo?

V svojih poizvedovanjih sem pred leti ugotovil, da ovira logičnim, pravičnejšim ter za mlade spodbudnejšim rešitvam v izjemnih situacijah v Sloveniji tedaj ni bila v zakonu o maturi, kot so staršem in meni tedaj zatrjevali vprašani na uradih. Izvedel sem, da gre v resnici le za pravilnik, ki bi ga bilo z dobro voljo mogoče spremeniti v dokaj kratkem času. Če bi bila prava volja za to. Slišali smo celo obljube, da se bo to uredilo.

Pričakovali bi, da so se z novimi pravilniki možnosti za takšne absurde in za mladega človeka potencialno življenjsko škodljive situacije zmanjšale. S priznanjem statusa osebe s posebnimi potrebami je ta korak na izobraževalni poti mnogim že olajšan. Dolgotrajno bolni lahko uveljavljajo olajšave (npr. podaljšano trajanje izpita). Kolikor mi je znano, pa še vedno ne obstaja možnost, da bi v primeru hude kronične bolezni opravili maturo na več obrokov, izjemoma z deljenim rokom za pisni in za ustni del, izjemoma tudi v več letih.

V človeški populaciji je akutni pojav obole-nja stvarna in statistično predvidljiva situacija. Na srečo večkrat manj usodno kot zgoraj omenjene bolezni posega v naša življenja. Nekatere imamo za banalne in smo se jih že privadili: vsi vemo, kako je bilo opravljati izpit med gripo, mnogi tudi, kako z blažjo migreno; redkejši, kako med hudo migreno ni šlo. Ali – tudi mnogi, kako je na izpitu pod vplivom zdravil, katerih stranske učinke je čutiti prav na umski ravni (npr. starejši fenotiazinski antihistaminiki: upočasnjenost, zaspanost, slabša pozornost). Posledica: nekaj pik nižja ocena ali pa še enkrat na izpit. Le redki pa vedo, kako je, če dobiš na izpitu epileptični napad. Moj nekdanji pacient je zato ponavljal diplomski izpit. Pove, da mu je bilo najtežje pomiriti prestrašeno članico izpitne komisije, ki ga je popolnoma neumestno še vse leto kasneje prepričevala, naj vendar opusti »zahtevno« stroko, v kateri je sicer briljiral, a pred izpiti ni poskrbel za dovolj spanja. Kaj pa če vas tedaj položi v posteljo dolgotrajnejša okužba ali vas operirajo? Poznamo cel razpon rešljivih človeških situacij. Le matura v današnji obliki, z zapletenim sistemom pravil – ki ne predvidevajo jasnih rešitev za najbolj človeške stiske –, se zdi, kot da vanj ne sodi. Je nekaj narobe z ljudmi ali z maturo? Naj navedeni – izjemni, z boleznijo povezani primeri – pripomorejo k razmisleku o morda nasploh ustrežnejšem preverjanju zrelosti za nadaljnji študij.

Logično je, da bi morala biti tudi akutna in subakutna obolenja upoštevana med posebnimi okoliščinami in bi zanje v pravilniku določili pravične in mlademu človeku naklonjene rešitve. Zdi se, da absurda situacija, prikazana na TVS, ki sem jo omenjal na začetku tega zapisa, priča o nasprotnem.

Če komisija meni, da bi z drugačno rešitvijo v teh izjemnih primerih odprla pot zlorabam, naj jih prepreči z ustreznimi varovalkami pravne in strokovne narave. Ne pa na način, ki bo sankcioniral v resnično življenjsko zagato pahnjene posameznika.

Po svojih izkušnjah domnevam, da je takšnih situacij najbrž razmeroma malo; kar pa ne pomeni, da niso za posameznika skrajno obremenjujoče in celo nevarne. Njihovo (ne)reševanje pa je po mojem mnenju slab zgled za družbo. Tudi laiku je razumljivo, da lahko včasih bolezen po enem mesecu še traja in dodatni stres lahko poslabša zdravje, zmanjša pa se zelo verjetno lahko tudi kandidatova uspešnost na ponovnih (»za kazen?« podvojenih) izpitnih preizkušnjah.

Logika odločitve komisije je ostala skrita. Skrbi me predvsem zato, ker so v tej »državni« komisiji med člani naštetja nekatera najuglednejša imena slovenske znanosti. Kot klinični zdravnik specialist na področju, kjer je biološko zdravje tesno soodvisno od psiholoških in socialnih dejavnikov, sem posebej ogorčen, da se pri (ne)reševanju posebnih situacij v življenju mladega (bolnega) človeka namesto iskanja optimalne rešitve v zagovor absurde odločitve pojavlja stroka v postopku, ki kandidatu življenje še otežuje.

Če pravila res celo hiperzdravemu športniku omogočajo vnaprejšnji dogovor za maturo v dveh delih, zakaj jih analogno še bolj prijazno ne priznajo nepričakovano akutno obolemu ali kronično bolnemu ob poslabšanju? Tako da odpravijo pogoj nujnega opravljanja pisnega in ustnega dela izpita v enem roku: če vmes poseže bolezen ali drug enako utemeljen razlog, naj pravilnik predvidi izjemno možnost, da ga pač opravi v dveh rokih, v skrajnem primeru tudi v dveh letih. Človeku z zelo specifično nevropsihološko okrnjenostjo, ki mu preostale funkcije dovoljujejo dovolj visoko umsko funkcioniranje, pa izjemoma omogoči študij tudi, ko zaradi izpadlih zmogljivosti ne more opraviti vseh predmetov, predpisanih v tedaj veljavnem modelu mature.

Še posebej se mi zdi pomembno, da država s svojimi postopki daje zgled, da »res publica« ne služi kvaziznanstveno ali kvazidemokratsko utemeljeni pravičnosti, ampak deluje v prid svojih državljanov. Zloraba od sistema popolnoma odvisnega mladega človeka ni omejena le na državo, ampak se lahko dogaja tudi v drugih sistemih moči. Ljudje prehitro začutijo slast vladanja: pred leti so na eni od univerz študentu, ki je moral med počitnicami na težko operacijo, mati pa je hkrati hudo zbolela in je na to reagiral z depresijo, zavrnilo prošnjo za izredni vpis. Ne profesorji, ampak vrstniki! Na podlagi mnenja študentske organizacije (imeli smo samoupravno demokracijo), čeprav ga je bil pedagoški zbor kljub nekaj manjkajočim izpitom pripravljen vpisati. A tedaj so moje strokovno priporočilo eni in drugi upoštevali in mi na pismo celo prijazno odgovorili.

Prav bi bilo, da se čim prej dopolni pravilnik na način, ki bi logično, pravično in človeško spodbudno urejal izjemne situacije. Komisija in ministri lahko na tem »popravnem izpitu« z malo truda storijo veliko dobrega. ■

Prim. Igor M. Ravnik, dr. med., spec. pediater

4

Miran Ališič

Foto Bor Dorin

Pri formuli 1 že od mladih nog

Miran Ališič se je že kot otrok posvečal formuli 1. Ljubiteljsko in kot zelo mlad navijač, saj je dirke začel spremljati v času Nikija Laude in Jodyja Scheckterja. S svojo strastjo je okužil vse dvorišče, pol ducata desetletnikov, ki so nedeljske popoldneve preživljali pred TV-sprejemniki.

Bil je turistični vodnik, dopisnik švicarskega radia Z iz Züricha med osamosvojitveno vojno, športni novinar in reporter na TVS, voditelj športnih poročil, radijski poročevalec s skoraj vseh dirk formule 1 od leta 1991, urednik športa v reviji Avto Magazin in športni urednik Slovenskih novic.

Leta 1994 je ustanovil revijo Grand prix magazin, ki je izhajala do leta 2002, vmes je leta 1996 začel komentirati dirke formule 1 na Pop TV, ob prelomu tisočletja je bil kratek čas urednik revije Playboy. Napisal in prevedel je že šest knjig. Počasi nastaja sedma.

Dnevnik

Pod pokroviteljstvom matere, ki ji rečemo EU, in očeta, ki bi lahko bil Nato

Četrtek, 26. julija

Pariške hupe in glasno parkiranje, zvoki z nekega gradbišča, ki ga slišite na vsakem vogalu, promet, ki se počasi premika po ozkih ulicah od Montmartra proti Pantheonu in trgu Concorde, vse to me zbudi že pred budilko na mobilnem telefonu. Brez zajtrka ob pol desetih že drvim v testnem mini cooperju S po prijetno praznih pariških ulicah mimo Pantheona na trg Concorde, naravnost pred hotel Crillon, kjer je tudi sedež FIA. Mogočna palača je verjetno ob Louvru najbolj prestižna zgradba v Parizu, predvsem pa je iz nje božanski pogled na trg, obelisk, in proti Elizejskim poljanam ter na Eifflov stolp. Bernie Ecclestone in Max Mosley sta ravno odšla v poslopje, Bernie je prišel iz hotela Crillon, kjer je prenočil, Ron Dennis je imel s seboj kar nekaj odvetnikov, drugi pa so bolj neopazno korakali v stavbo. Pred poslopjem je bila že zbrana skupina novinarjev, fotoreporterjev in televizijskih ekip, kakšnih petdeset morda. Jezim se, da bi lahko oziroma morala FIA bolje poskrbeti za novinarje in njihove delovne razmere in nam zagotoviti vsaj tiskovno središče v lepi palači. No, Italijani, ki upajo na to, da bo McLaren primerno kaznovan, me zvlečejo na kavo v bližnjo kavarno, kjer razpravljamo o tem, kako nemarno so pri McLarnu lagali. Mahajo z dokumenti, ki jih to jutro objavljajo časopisi, medtem ko listamo Corriere della Sera, La Gazzetta dello Sport, L'Equipe, Bild, Herald Tribune ... Ko se vrnemo pred poslopje FIA, ugibamo, koliko časa bo vse skupaj trajalo. Iz izkušenj vem, da še dolgo. Ozrem se naokoli in strumno odkorakam v hotel Crillon, kjer varnostniki ob vhodu sumničavo premerijo vsakogar, ki ne ustreza njihovim željam – nemški kolega, dopisnik športne tiskovne agencije SID, mi potoži, da ga niso spustili v hotel –, a brez težav se znajdem v recepciji, si poiščem prijetno mizo v hladu razkošnega atrija, naročim si espresso in vodo, prijazno mi zagotovijo brezplačen dostop do brezžičnega interneta, urejam elektronsko pošto, brskam po internetu, berem časopise ...

Okrog pol enih Ron Dennis in odvetniki pridejo iz poslopja, ne dajejo izjav; enega izmed njih vseeno vprašam, ali gre le za odmor za kosilo. Ko mi pritrdi, sedem v taksi in se odpeljem proti severozahodu, kjer je ena izmed restavracij Joela Robuchona, pariške kulinarčne institucije, v kateri sem že zjutraj rezerviral mizo. Po L'Atelierju je zdaj blizu trga Victor Hugo odprl še La Table de Joel Robuchon. Z desetminutno zamudo najdem Yenny že na vratih, ko telefonira z mamo na Dunaju, govorita pa norveško, saj je Yenny po materi Norvežanka. Zdaj živi tri mesece v Parizu, saj je dobila stipendijo avstrijskega kanclerskega urada za fotografski projekt, ki ga ustvarja v mestu, v katero je zaljubljen. Pogovor o tem teče v prvem delu klepete, o njenem prvem mesecu v Parizu, klepetava še o Ljubljani, njeni razstavi v Ljubljani, ki je pred vrati, urejava podrobnosti, se dogovarjava, kaj še potrebuje, da bo z razstavo vse v redu,

in ura je kmalu pol štirih. Nisva se videla vse od konca maja, no, le na hitri kavi v Ljubljani ob koncu junija, ko se je ustavila za nekaj ur na poti z Dunaja v Pariz. Restavracija, kjer je bilo ime bolj zveneče od hrane, je bila že prazna, ko sva se z metrojem peljala v isto smer, Yenny se je mudilo domov, saj je imela ob pol devetih letalo za Dunaj, meni pa nazaj na trg Concorde k »moji« formulaški aferi. Pet minut pred četrto stopim s podzemne železnice na trg in gruča novinarjev, ki se večinoma ves dan niso premaknili s trga, se je zgrnila k izhodu. Ron Dennis je edini dal kratek intervju, iz katerega je bilo jasno, da je bila sodba blaga. Nekaj minut kasneje Alexandra Schieren, tiskovna predstavnica FIA, prinese tiskovno sporočilo, ki je McLaren opralo krivde. Italijani so ogorčeni, celo Britanci pričakujejo kaj hujšega za svoje moštvo, Nemci in Francozi hladno javljajo informacijo v svoje redakcije. Smemo celo v poslopje, tam nam dodelijo sobo za delo in nekaj steklenic vode. A kmalu se že vozim v hotel, kjer se preoblečem, napišem tekst, ga pošljem v Ljubljano za 24 ur ter se stuširan, svež in preoblečen že spet, zdaj v nekoliko bolj gostem prometu, peljem nazaj na trg, kjer imam ob 19.40 naročeno živo javljanje v oddajo 24 ur. Turški operaterji reportážnega avtomobila so bili šarmantno zmedeni, a prepričljivi; kljub zagotovitvam, da bo vse v redu, sem Nado Pavšin v studiu v slušalki slišal komajda in bolj na pamet ter po občutku kot pa po vprašanih odgovarjal na njena, k sreči vnaprej okvirno dogovorjena vprašanja. Po pogovoru se mi je zdelo, da je bilo grozljivo, a iz Ljubljane so me pomirili, da se slabe tonske zveze na ekranu sploh ni opazilo.

Pomirjen odidem na Elizejske poljane, v trgovini Virgin kupim dva filma, Paris je t'aime in klasiko Dušana Makavejeva Sweet Movie. V Renaultovem ateljeju, ki je tudi restavracija, pojem še njoke pesto, spijem kozarec roseja in okrog desetih sem v hotelu. Ker sem v Parizu, na svojem applu pogledam seveda zabavno, a zelo resnično zgodbo o dveh ducatih pariških ljubezni, in okrog enih zjutraj spim.

Petek, 27. julija

V Parizu dežuje. Ne vem, ali je bolj prijetno, ko sije sonce, a vseeno ima Pariz v dežju poseben čar. Zanj nimam časa, saj me čaka dolga pot do Züricha. Ker spim predolgo, spustim zajtrk in se do poldneva prebijem skozi pasti pariškega prometa na obvoznicah. Proti vzhodu se vreme izboljšuje, pri Metzu že sije sonce, okrog Strasbourga je veliko prometa, saj je petek popoldne in tudi Francozi si želijo čim prej iz mest. Okolico Muelhousa poznam, saj je v mestu verjetno najlepši muzej starih avtomobilov, predvsem bugattijev. V Baslu me tokrat obmejni policist Švicarske konfederacije ne sprašuje veliko in mimo kontrole, ki je pri njih ob vse bolj razrahljanih mejah v Evropi še vedno stroga, pridem brez dodatnih pojasnil in razkazovanja prtljažnika. Delno sem se v zadnjih letih preselil v Švico, vsaj poslovno, zato zadnje čase zelo pogosto prihajam sem. Švico sem imel vedno rad, kljub svojeglavosti in samovšečnosti njenih prebivalcev. Ko se vozim od Basla naprej pro-

ti Zürichu, sem kar malce jezen na idejne utemeljitelje naše države ter njenega pravnega in političnega ustroja, saj bi bilo verjetno veliko bolje, če bi si France Bučar, Spomenka Hribar in drugi teoretiki naše mlade države, takrat ko so jo ustvarjali in je bilo to mogoče, za vzor namesto nemškega političnega in pravnega sistema vzeli švicarskega. Neposredna demokracija z referendummi o pravsem je že nekaj, kar bi veljalo posnemati. Švica je država, ki je sestavljena od spodaj navzgor, torej kantoni v Švici samostojno odločajo o skoraj vsem, le nekaj pristojnosti so prenesli na zvezno raven v Bern. Ena najbolj bogatih držav na svetu ima le sedem ministrstev, vlada ji predsedstvo, ki vsako leto izmed sebe izbere novega predsednika, zanimivo pa je, da stranke v parlamentu vladajo s pomočjo konkordata, dogovora o soglasju o vseh za državljane pomembnih rečeh ... Si predstavljate, kako dolgočasno bi bilo v tem primeru pri nas politično življenje. In kako prijetno za nas, državljane, ker bi imeli poceni in urejeno oblast, ki bi jo z referendummi tudi ves čas nadzirali. Mi je že jasno, zakaj si niso želeli demokracije po švicarsko. To je le zelo kratek in posplošen opis Švice, ki pa s svojim posebnim političnim sistemom in samostojno politiko prav dobro živi. Neutrlnost, ki jo goji in zelo ceni, je še ena izmed odlik male alpske države, ki ima, kot vsi drugi, mnoge težave, saj se francosko govoreči Švicarji počutijo venomer odrinjeni na rob, ker naj bi državo vodila največja nemško govoreča skupnost, medtem ko italijansko govorečih prebivalcev južno od Gottharda niti ne jemljejo več za povsem svoje. A prav mnoge vrednote, ki sem jih omenil, Švicarje kljub velikim razlikam združujejo in utrujejo v prepričanju, da imajo prav, ko si ne dovolijo utopitve v velikem evropskem talilnem loncu, ki mu pravimo Evropska unija. Iz pogovorov na ulici, v restavracijah, v uradih, z znanci – povsod je čutiti ta ponos, ki mi je zelo všeč. Kako zelo ga manjka nam, ki si ves čas želimo velikega pokrovitelja, matere, ki ji zdaj rečemo Evropska unija, in očeta, ki bi lahko bil, recimo, Nato. Kako lepše bi bilo, če bi spoznali, da smo odrasli in zaživel samostojno življenje!

Kasneje, kot sem pričakoval, šele okrog šestih sem v hotelu v na novo zgrajeni trgovsko-poslovni četrti Sihlcity, kjer je Sheraton zgradil minimalističen hotel Four Points. Ker sem reden gost in ker v hotelu ni veliko ljudi, dobim veliko, razkošno sobo. Sprva želim ostati le eno noč, a vožnje imam dovolj; torej se odločim, da bom ostal dve noči in soboto v miru preživel v Zürichu in okolici. Med branjem časopisov, potem ko sem oddal še tekst za 24 ur z odmevi na četrtkovo oprostitev McLarna v Parizu, in večerjo na terasi hotela se že veselim konca tedna, ki bo umirjen in prežet s kulturo. V postelji sem zgodaj, pred polnočjo.

Sobota, 28. julija

Zajtrkujem kar v kavarni sredi tega moderne kompleksa, ki je nastal na ostankih sto let stare tovarne. Neue Züricher Zeitung je časopisna ikona, časopis, ki bi si ga moral privoščiti vsak narod. Resen, urejen, strog, informativen, vsestranski, brez tračev, neumnosti in slabega žurnalizma, z mnogo dopisniki z vsega sveta, ki pišejo o zanimivostih in problemih našega planeta. Resno, zavzeto, pošteno, a tudi z mnenjem, kar naši uredniki tako radi pozabljajo. Novinarstvo je poročanje, a je tudi mnenje! Ljudje si ga od nas mnogokrat želijo.

Ura je že poldne, ko se odločim, da bom šel v Basel, kjer je nekaj zanimivih razstav. Okrog dveh sem v mestu, ki slovi po farmacevtski industriji in tem, da se širi v tri države, poleg Švice še v Nemčijo in Francijo, od Züricha pa je do tja vsega 80 kilometrov. Najprej poiščem Schaulager, kjer razstavlja Američan Robert Gober. Instalacije so zanimive, poslopje je impresivno, čeprav sredi industrijske cone v obmestju, in ko si jih ogledujem, razmišljam, da umetnosti ni treba ves čas razumeti, pač pa jo je treba včasih preprosto opazovati, v njej uživati in jo le sprejemati. Več ljudi je v muzeju Beyeler, pravzaprav fundaciji baselskega poslovnega, ki je življenje posvetil umetnosti in zgradil na drugi strani mesta, skoraj na nemški meji, mogočen muzej, kjer je ljudem na ogled velika zbirka slik Ernsta Beyelerja. Cézanne, Renoir, Picasso, Monet, vse to me navdušuje bolj kot moderne instalacije Roberta Goberja. Odkrijem Alberta Giacomettija in njegovo sliko La Rue, vseh mi je tudi v modro sivo odeta katedrala v Rouenu Clauda Moneta. Impresionisti so moje najljubše slikarstvo. Brskam še malo po muzejski knjižarni, kupim knjigo Zasebno življenje impresionistov in lepo monografijo Dizajnerski hoteli 2007, na vrtu, kjer je še nekaj mogočnih skulptur, z njega pa pogled na vinograde na gričih v okolici, spijem kozarec belega vina in se v času, ko ravno zapirajo trgovine, sprehajam po centru Basla, ki ga zelo slabo poznam. Mesto je polno, vreme sončno in toplo, večerjam v eni izmed uličic v restavraciji Tapas, vino y mas, po tuširanju v hotelu pa odidem še v poletni kino sredi Züricha. Spomni me na naš nekdanji Rio v Ljubljani, saj je platno postavljeno kar ob hišo, pred katero so klopi in mize, na tleh je pesek, okoli nas klopčna drevesa, v poletnem kinu pa kar oranžni plastični stoli, skoraj takšni, kot so bili včasih v Riu. Napovedovalka nas prosi, da si poiščemo svoj sedež, saj se bo film kmalu začel, med njim pa bo tudi odmor za zamenjavo traku. Ob gledanju Jeana Paula Belmonda v filmu Pierrot Le Fou Jeana Luca Godarda iz leta 1965 se mi zdi, da tudi film gledam takrat, še pred mojim rojstvom, v takšnem okolju ga namreč doživljam.

Nedelja, 29. julija

Čeprav telefon brni že okrog pol osmih, vstanem ob osmih in ob devetih se počasi odpravim na pot proti Sloveniji. Izberem pot čez San Bernardino, kjer je cesta sicer dvopasovna, a dobra, tudi prometa je znosno veliko. Okrog poldneva sem v Milanu, promet se v

Fotografiji Igor Modic

Italiji umiri in zelo hitro lahko vozim mimo Verone in Padove ter Benetk do Ljubljane. Pri Vrhnikih pokličem Yenny, ki je bila z mamom nekaj dni v Veroni in ob Gardskem jezeru, zdaj pa so se na poti nazaj na Dunaj ustavili v Ljubljani. Ravnokar so končali kosilo pri Juliji na Starem trgu in se sprehajajo po šarmantnem obrežju Ljubljane. Na kavi se dobimo v kavarni Sem pri etnografskem muzeju na Taboru, Yennyjini najljubši kavarni v Ljubljani, ko je bila tu aprila in maja. Klepetamo o vtisih s potovanj. Mama s svojim prijateljem, Francozom Phillipom, odide naprej proti Dunaju, Yenny ostane v Ljubljani, saj jo čaka veliko dela pri pripravi razstave na obrežju Ljubljane, ki naj bi stala čez tri dni. Na mojem balkonu v topli poletni noči s skoraj polno luno ob vinu in pršutu ter raznih sirih, za katere Yenny ugotovi, da se ne morejo kosati s pariškimi, sediva in klepetava dolgo v noč ...

Ponedeljek, 30. julija

Opravki so povezani z razstavo. 48stunden je projekt, ki ga je Yenny začela v Avstraliji pred dvema letoma. Gre za fotografije, posnete z ruskim fotoaparatom Lomo, posnetki so posneti eden čez drugega in dajejo posebno umetniško podobo mestom, ki jih umetnica na svoj način poslika v 48 urah. Igra barv je zelo pomembna in močna. Ko sem videl njeno razstavo v Melbourneu, sem jo nagovoril, naj podobno razstavo priredi v Ljubljani. Po iskanju pokroviteljev – najbolj velikodušen je bil SiMobil, tudi mesto Ljubljana se je prijazno odzvalo z zanimanjem in finančno

pomočjo – je pred vrati razstava, katere vrhunec bo otvoritev v Galerijafotografiji 28. avgusta. Umetnine je mogoče videti na obrežju Ljubljane med Tromostovjem in Čevljar-skim mostom že od 1. avgusta. Začneva na Rudniku, kjer se dogovarjamo za okvirje, nadaljujeva v Zavodu za turizem mesta Ljubljana, nato odidem po svojih opravkih, Yenny pa ureja svoje. V močnem nallivu se peljeva v St. Veit pri Celovcu, kjer domuje podjetje Jacques Lemans, urar Alfred Riedl, ki je prav tako prijazno ponudil pomoč pri projektu. Lastnik podjetja, gospod Riedl, si je želel fotografiranje z Yenny za objavo v nekaterih avstrijskih medijih in predajo prve ure iz posebne serije ur, ki jih je izdelal za ta projekt. Na poti nazaj, še vedno v dežju, zdaj čez Jezerski vrh, saj sva šla tja čez Ljubelj, da ni bila pot tako enolična, iščeva gostilne, a vse so zaprte. Krištof v Predosljah, Ančka v Šenčurju, Skaručna ... Šele pri Kavalu na Brodu je odprto, tam kosiva in večerjava hkrati ter zvečer doma vsak na svojem računalniku še dve ali tri ure delava.

Torek, 31. julija

Ob pol desetih zjutraj je sestanek redakcije formule 1 in motoGP na POP TV. Večina sodelavcev je zbranih, kljub dopustniškemu času je zanje to vrhunec sezone in na počitnice hodijo bolj za kratek čas. Po dolgem času je za njimi konec tedna brez dirk. Ne pregledujemo materiala, ki smo ga posneli in objavili, pač pa se le dogovarjamo o tem, kaj bomo posneli in objavili ob VN Madžarske v formuli 1, ki bo ta konec tedna, in na naslednji VN Češke v motociklizmu. Dve uri hitro mineta, pogovarjamo se tudi že o VN Turčije v Istanbulu, ki bo konec avgusta, razpravljamo o novih zapletih okrog afere Stepney, ki zdaj s pritožbo predsednika FIA Maxa Mosleyja na prizivno sodišče FIA zaradi nepravilne razsodbe v četrtek dobiva novo dimenzijo. Gaber Keržnik ima nekaj dobrih idej, uporabili jih bomo v naslednjih tednih. V svoji pisarni urejam pošto in prebiram novosti, splošne in iz sveta formule 1, ob pol dveh pa sem zme-njen z Miletom Jovanovičem, novim športnim urednikom na TV Slovenija. Poznava se že dolgo, še s TV Slovenija, kjer sva sodelovala v športnem uredništvu, nato sva delala skupaj na Radiu Glas Ljubljane, kasneje pa tudi na POP TV. Pogovor je bolj privaten, čeprav je zanimivo poslušati opazke po hodnikih obeh medijskih hiš. Če tam srečajo nekoga, ki dela na drugi tv-postaji, se vsi takoj sprašujejo o prestopih ... Sediva kar dolgo in okrog pol štirih brzim v banko, pa k mami, kjer sta že Bor in gospod, ki bo prenovil kopalnico. Uro časa porabimo za modrovanje, a na koncu najdemo dobre rešitve. Ob petih sem skoraj točen pri frizerki Tini v Novih Jaršah, kar jo začudi, saj se mi vedno mudi ali pa grdo zamujam, ob šestih pa prav tako v pisarni, kjer imam sestanek z Lidijo Petek in oblikovalko za neki nov medijski projekt, ki ga pripravljamo. Ob osmih sem že v Špajzi, kjer se dobimo s Špelo Predan in Bojanom Travnom in z njima ter Yenny ob dobri večerji in odličnem vinu sedimo do polnoči.

Sreda, 1. avgusta

Ob pol desetih z Yenny že voziva proti mestu, vsak po svojih opravkih. Mene čaka Bor v Šiški, kjer v trgovini spet uro in pol izbirava ploščice, meriva, primerjava, razmišljava, se posvetujeva in nazadnje sestaviva mamino obnovljeno kopalnico. Naročilo mora biti oddano do petka, če želiva opremo imeti do konca avgusta. Bor obljubi, da bo izračunal, koliko ploščic morava naročiti. Na kosilu sem z Igorjem Bergantom v mesarstvu oziroma zelo prijetni restavraciji s konjskim mesom Krušič, kjer se srečamo s Špelo Predan in Goranom Obrezom. Kako majhna je ta Ljubljana! Z Igorjem klepetava o marsičem, veliko seveda o športu, nogometu, formuli 1, tv-

pravica, različnih težavah, ki se vedno pojavljajo z novimi mediji, internetom, o južnoameriškem nogometu, huliganih, tekmi Domžale–Dinamo, ki bo zvečer, skratka, ura je zelo hitro tri. Medtem je Yenny že začela postavljati svoje fotografije ob Ljubljani. Primož Hauptman iz Fotoformata, ki pri vsem skupaj občutno in odločilno pomaga, me obvešča o težavah, a sproti jih rešuje in napoveduje, da bo do večera razstava postavljena. V Opera baru se dobim na kavi z Jano, ki ima družino, otroke, in torej malo prostega časa, zato se vidiva bolj redko in na hitro. Od tam grem do Abecedariuma, kjer me pride pozdravit na kozarec vina Gregor Banič, pogledam, kako napreduje obešanje razstave, v pisarni se do pol devetih zvečer ukvarjam še s pisanjem tega dnevnika, vmes sem skočil še v banko in okrog devetih sem na obrežju, kjer gre postavljanje h koncu. Pri Mačku si uredimo »delovno« mizo in ob pol enajstih zvečer v nabito polni Stari Ljubljani, kar je bilo 1. avgusta pred nekaj leti še povsem nemogoče, zdaj pa se tam tare turistov od vsepovsod, nazdravimo uspešnemu zaključku večmesečne priprave projekta. Z Yenny, obljubil sem ji, da jo na poti v Budimpešti odpeljem domov na Dunaj, razmišljava, kaj je bolj pametno, prespati v Ljubljani in zgodaj zjutraj na poti ali zdaj odriniti proti Dunaju in imeti jutri bolj prijazno jutro. Odločiva se za pot ponoči. Doma spakiram in okrog polnoči že voziva čez Trojane proti Dunaju. Cesta je prazna, nekaj minut pred tretjo sva pri njej v Perchtoldsdorfu oziroma vasi Breitenfurt, v lepi idilični modro-beli hiši na robu gozda in vinogradov na obmestju Dunaja, kjer je odrasla. Njena mama seveda že spi in tudi midva sva kmalu vsak v svoji sobi in svetu sanj, saj me v četrtek zjutraj čaka dokončanje tega dnevnika in pot na naslednjo dirko v Budimpešto. K sreči je Budimpešta od Dunaja po cesti oddaljena vsega dobri dve uri vožnje. No, če ne bi bilo tu Madžarov, ki vse vedno zakomplicirajo. Na meji pri Nickelsdorfu najprej pol ure čakam za nakup vinjete, ki je ne prodajajo na bencinskem servisu, pač pa le v posebnem uradu OAMTC, nato se pobalin-sko prerinem na meji, da čakam spet le pol ure namesto uro ali več, skozi mest in čez Donavo se premikam po polžje in v paddock vzhodno od Budimpešte pridem mnogo pozneje, kot sem načrtoval. A vendarle dovolj zgodaj, da naredim vse potrebno za 24 ur. Po mesecu dni prebiranja tega dnevnika si lahko sami ustvarite mnenje, ali si nisem naložil spet kakšne malenkosti preveč. ■

Konec

DELO
FT

ŠPANDARSKO FINANČNI TEBNIK

TA PONEDELJEK

- Aktualno: Država prodaja premoženje, vendar previdno
- Intervju: Bojan Radčej, ekonomist, samostojni raziskovalec: »Onesnaževanje in podnebne spremembe so danes tako odmevne, ker je to v prid politiki in ekonomski eliti«
- FT-tenis: Srbija in BiH
- FT-členičar: Iskanje najboljšega igralca je podobno metanju kocke v kazino

PONEDELJKOVA PRILOGA DELA.

Svet financ je v Delu.

Slobodan Šijan, kultni filmski režiser

Sporočati stvari, ki jih publika ne želi slišati

Njegov kredo je »delanje zabavnih in osebnih filmov«. Že prva dva celovečerca Slobodana Šijana (rojenega l. 1946), Kdo neki tam poje iz leta 1980 ter Maratonci tečejo častni krog dve leti pozneje, sta prišla takoj po premieri tako rekoč v javno last, dialogi in gagi iz njiju pa so odtlej sestavni del kulture narodov na območju nekdanje Jugoslavije. Vsaka nova generacija gledalcev jih lahko interpretira glede na svoje življenjske in zgodovinske izkušnje, kar ju dela večna.

Gorazd Trušnovec

Zaradi briljance prvih dveh filmov so bili vsi njegovi naslednji nekako zapostavljeni in danes kar kličejo k ponovnemu ogledu in premisleku. Pa naj gre za dvomljivo dediščino generacije '68 v filmu *Kako so me idioti sistematično uničili*, za eno prvih parodij popkulture obsedenosti s serijskimi morilci v filmu *Davitelj proti davitelju*, za komentar vzhodno-zahodnega pogleda na podjetništvo v filmu *Skrivnost samostanskega žganja* ali pa za ples na sodu smodnika tik pred spopadi leta 1991 v filmu *S. O. S. – rešite naše duše*, ki je doživel premiero v Novem Sadu pred mesecem dni.

Leta 1996 je ob stoletnici filma Akademija za filmsko umetnost in znanost razglasila *Kdo neki tam poje* za najboljši jugoslovanski film zadnjih petdesetih let, kljub temu pa v času Miloševićevega režima Slobodan Šijan ni snemal. Na 3. Grossmannovem festivalu filma in vina v Ljutomeru, ki prerašča v naš najbolj simpatični filmski dogodek in ponuja azil vsem provokativnim, žanrskim in nekonvencionalnim filmom, bo ta teden prevzel nagrado »stari hudi maček« za življenjsko delo.

Odraščali ste ob rokenrolu, ameriški kinematografiji in stripih, študirali slikarstvo in prišli k filmu že kot izoblikovan človek. Kakšen je začetek vaše filmske zgodbe?

Eden od bistvenih elementov, ki je premaknil jeziček na tehtnici k filmu, je njegova demokratičnost, dostopnost najširši publiki. Kdorkoli lahko kupi vstopnico in uživa v vašem delu. Likovna umetnost je usmerjena k ožjemu krogu, mene pa zanima popularna kultura. Vsekakor je bilo pomembno tudi to, da sem slišal, da bo leta 1970, ko sem diplomiral na Likovni akademiji v Beogradu, razred režije na Akademiji za gledališče, film in televizijo prevzel Živojin Pavlović. Če me sprejmejo, sem pomislil, bi se od nje lahko kaj naučil. Za strip kot popularno vejo likovno-narativne umetnosti nisem bil dovolj dober risar, zahteva pa tudi poseben dar. Namreč, kot mi je pojasnil kolega, isti

lik moraš znati narisati tako, da ga bralec prepozna z vseh zornih kotov.

Glede kotov: Howard Hawks, poleg Johna Forda eden od vaših največjih vzornikov, je definiral dobrega režiserja kot »nekoga, ki ni moteč«, in je postavljajl kamero na višino človeških oči. Vi ste v filmu *Kdo neki tam poje* kamero skoraj dosledno postavljali na višino okrog 150 cm, kar dela gledalca večno mladega, filmu pa da poseben čar. Je bil to že v osnovi vaš koncept?

Da, v tistem času sem bil pod velikim vtisom estetike »nevidne režije« ameriškega klasičnega filma in še posebej Hawksa. To je bila zavestna odločitev, kot še nekaj drugih, prav tako pomembnih: da ne uporabljamo umetne razsvetljave, samo običajne objektivne itd.

Vaše filme odlikuje precizna zasedba vlog – vsak lik ima referenčni okvir in se že pojavi skoraj kot citat. Znani ste po dobrem poznavanju filma in cinefilske občutljivosti. Koliko je pri takem načrtovanju in načinu dela prostora za improvizacijo?

Z leti in pridobljenimi izkušnjami se je prostor improvizacije večal. Toda na začetku sem bil precej trd za kakršnekoli nenadne spremembe. Držal sem se načrta. Pozneje sem se naučil bolj poslušati igralce in sprejemati dobre ideje.

Vaši filmi so enciklopedije duhovitih izjav, gagov in iskrivih dialogov, toda kot (ko)sce-narist ste navedeni samo pri filmih *Davitelj proti davitelju* in *Kako so me idioti sistematično uničili*. Kako ste sicer sodelovali s scenaristi?

Pri filmu mora režiser sodelovati s scenari-stom tako kot z vsakim drugim sodelavcem, kar pomeni, da mora biti vključen v razvoj in usmerjati nastanek scenarija k tisti verziji, po kateri lahko posname najboljši film. Nikoli nisem enostavno vzel scenarija, ki mi je bil ponujen, in ga posnel, razen pri nekaterih projektih, ko sem začel na televiziji.

Dušan Kovačević je napisal dramo *Maratonci tečejo častni krog v sedemdesetih iz protesta proti komunistični oligarhiji*. V osemdesetih smo lahko razumeli film kot metaforo dogajanja po Titovi smrti. V devetdesetih je odražal (samo)destrukcijo Jugoslavije. V tem desetletju je odlična prispodoba za privatizacijsko mafijo. Ali smo na Balkanu res za vedno obsojeni na tek v krogu?

Upam, da nismo, ampak resničnost nas demantira. Kot da bi vsako generacijo čakalo isto. To je najbolje izrazil nedavno preminuli srbski pisec Pavle Ugrinov v nekem intervjuju, ko je rekel nekako tako: »Kakor hitro se stvari relativno uredijo in gredo po normalnih poteh, pride nova skupina vojakov, ki vse ruši in prevzame oblast, da bi zagotovila boljše življenje. Ampak prav, ko njihovi otroci odrastejo in so na pragu tega boljšega življenja, pride nova skupina vojakov ...«

»Nimam resnega nasprotnika pred sabo. To sedaj ni dostojno literature,« je v enem od nedavnih intervjujev o lastnem angažmaju

izjavil Kovačević. Bi se lahko strinjali z njegovimi besedami?

Ne ukvarjam se z literaturo, tako da tega ne morem komentirati. Če govorimo o filmu, je zmeraj dovolj zanimive in izzivalne snovi, ki spodbuja tak ali drugačen angažma.

»Ni več gverilcev,« pravi Babi Papuška, osrednji lik filma *Kako so me idioti sistematično uničili*: hipohonder, parazit, pesnik in retorik, mali lopov in revolucionar, ki je obenem v konfliktu z institucijami in išče njihovo priznanje. Vaš tretji celovečerec je prav tako briljanten, oster in tragikomičen kot prva dva, a se zdi izrazito podcenjen, zelo redko se ga sploh omenja. Kako to?

To je bilo moje programsko samouničenje. Nisem hotel biti mainstreamovski režiser, ampak sem želel s proračunom velikega filma posneti underground film o popolnem marginalcu, a hkrati osebi, na kateri se prelamlja bistvo družbe, v kateri smo tedaj živeli. Tudi na estetski ravni je bil zamišljen kot manj formalen, z dolgimi kadri, ki ne vsiljujejo hitrega ritma, širokimi plani, ki podčrtavajo »spomeniški« značaj glavnega junaka. Mislím, da je roman *Gozdni meščan* Mome Dimića eden od redkih, ki se je tedaj precej razdiralno pozabaval s sistemom, v katerem smo živeli. Film je doživel tiho cenzuro in bil odstranjen v trenutku, ko so po bile po več tednih karte v Beogradu še zmeraj razprodane. Leta pozneje mi je novinar *Nove Makedonije* povedal, da urednik po puljskem festivalu ni hotel objaviti pozitivne kritike, ker se »o tem filmu ne sme dobro pisati«. Mnogi pozabljajo, da je bil to prvi film po dolgem času, ki je zrušil tabu snemanja o letu 1968.

Kakšna pa je vaša izkušnja? Sprašujem zato, ker je mogoče tudi ta vaš film reaktualizirati s stališča današnjega dogajanja in dvomljive dediščine te generacije.

Leto '68 je glavna politična izkušnja moje generacije. Kot študent likovne akademije sem sodeloval v teh dogodkih, čeprav s skepto. Menil sem, da se s sedenjem po dvoriščih univerze ne da bogve kaj storiti, ampak v tistem trenutku se je zdelo pomembno upreti se obstoječemu družbenemu redu in okrog tega so se poenotili vsi. Normalno, Kozarsko kolo, po dveh ali treh udvorljivih Brozovih besedah, je vsemu skupaj vzelo smisel in prav ta izkušnja, da z množico vedno nekdo manipulira in da sodelovanje v množičnem dogajanju pomeni tudi privolitve, da boš manipuliran, je morda moja najpomembnejša politična izkušnja.

Ta film se od vaših razlikuje tudi zaradi izrazitega osrednjega lika, ki se pojavlja skoraj v vsakem kadru, v njem pa je uporabljen tudi flashback v obliki filma. Večina vaših filmov ima dokaj enostavno pripovedno linijo in »hawksovskega« skupinskega junaka – ali k temu zavestno težite?

Poleg zastopanja koncepta »nevidne režije« sem bil vseeno mlad in sem ljubil destrukcijo, tudi destrukcijo oblike, ki sem jo sam ustvaril. Tako sem zmeraj v tkivo eskapistično polirane estetike pripovedi z vese-

Filmografija Slobodana Šijana

Kdo neki tam poje
(Ko to tamo peva, 1980)

Maratonci tečejo častni krog
(Maratonci trče počasni krog, 1982)

Kako so me idioti sistematično uničili
(Kako sam sistematski uništen od idiota, 1983)

Davitelj proti davitelju
(Davitelj protiv davitelja, 1984)

Skrivnost samostanskega žganja
(Tajna manastirske rakije, 1988)

S. O. S. – rešite naše duše
(S. O. S. – spasite naše duše, 2007)

ljem vnašal elemente, ki dovoljujejo distanco od snovi in omogočajo brechtovsko osveščanje gledalca.

Komedija si zelo težko izbori status resnega in pomembnega avtorskega dela, še Aristotel ji je v svoji Poetiki namenil le nekaj odstavkov. Vseeno pa imajo vsi vaši filmi izrazito poudarjene komične in satirične elemente. Kdaj ste odkrili svoj dar za komedijo?

Že med delom pri svojih tv-filmih sem dojel, da naši igralci nimajo časa za poglobljen in študijski pristop k filmskim vlogam. Razpeti so med gledališčem, televizijo in drugimi postranskimi posli, posvečanje vlogi na

ja, **Vojko Duletić in Karpo Godina, postavljala svoje prve filme v preteklost, kar je za mlade avtorje danes nekaj izrazito neobičajnega. Ali je bil to – med sedemdesetimi in osemdesetimi – preprosto dober način, da si lahko kritičen, ne da bi bil razkrit?**

Prvič, *Davitelj proti davitelju* je bil postavljen v prihodnost, zdi se mi da v drugo polovico osemdesetih ali nekaj takega. Glede drugih filmov: dogajanje rad postavljam v preteklost, saj tako popolnoma nadzorujem vizualno plat. »Sodobni« filmi zastarajo skupaj s časom, ki ga prikazujejo, zastara moda, zastarajo dialogi, ker jih gledalci vzporejajo s svojo izkušnjo in iščejo avten-

je, kriminalke in melodrame, korespondira z današnjim stanjem na teh prostorih – apetiti po dolarjih, konflikt med vzhodnim in zahodnim pogledom na biznis, male in velike prevare itd. To je že več od naključja. Ali ob začetku projekta razmišljate o univerzalnih pomenih zgodbe ali izhajate zgolj iz neke lokalne situacije?

Delam bolj po občutku. Obstajajo zgodbe, ki »kliknejo«, in jaz vidim film – to so zgodbe, ki me zanimajo. Obstajajo pa tudi zgodbe, ki me puščajo ravnodušnega – to so v glavnem tiste, ki se pri nas pojmujejo kot »izjemni scenariji« (*smeh*). No, resno, v srbskem filmu obstaja imaginarna kategorija »odlične-

producentu. In tako je slovenska kultura ostala brez Šijanovega filma, strašno (*smeh*).

Vaš najnovejši projekt, film S. O. S. – rešite naše duše, ki je imel premiero pred mesecem dni in je postavljen pred ozadje dogodkov leta 1991, je, kot večina vaših filmov ob prvem predvajanju, naletel na mešane odzive. Nam lahko poveste kaj več o tem?

Mislím, da sem naredil enega svojih najboljših filmov, a sem že dobil pripombe, da »Srbija še ni pripravljena za nekaj takega«. Ne vem, kaj naj bi to pomenilo ...

Leta 1998 ste izdali knjigo Vrtoglavica, prozorni film, ki si dopisuje s Hitchcockom. Knjige, brošure in tekste o filmu ste sicer izdajali že prej, a to je vaše prvo literarizirano delo. V čem je novost te izkušnje?

Želel sem zabeležiti doživljanje filma tako, kakor vpliva na naše življenje in se meša z njim. Torej, pisati o filmu, kot se piše o nečem pomembnem, kar smo preživeli, in temu dati literarno obliko namesto eseja ali analize filma.

Kot pravi recenzija knjige, je to »avtorjevo scensko iskanje lastnih filmsko emotivnih začetkov«. Kakšni so v resnici ti vaši filmsko emotivni začetki?

Izgubljam se v spominu. Prvo, česar se spominjam, je neki dokumentarec o pingvinih. Pa projekcije risanega filma, kjer so glavni junaki rdeča krvna telesa, platno za projekcije pa na zidu danes neobstoječe hiše na trgu Nikole Pašića. Torej, nič posebnega. Prava strast se je začela v osnovni šoli, kjer me je tovariš iz klopi, mali Rom Šaban, nagovoril, da špricava pouk in greva gledat filme v Kino 20. oktober. Zaradi tega sta morala celo moja ločena starša na sestanek, da se dogovorijo, kako me spraviti v red.

Po vašem prvencu so postajali vaši filmi vedno bolj »intertekstualni«, v številnih najdemo film znotraj filma, če ne dobesedno, pa vsaj posredno. Vaš opus je izrazito delo cinefila – koliko še sledite sodobni produkciji?

Še sledim, a ne toliko, ko sem v Srbiji. V Los Angelesu sem se razvadil z boljšimi projekcijskimi razmerami.

Grossmannov festival v Ljutomeru je festival A-režiserjev B-filma in tudi vi ste znani kot velik zagovornik in občudovalec B-filmov ter zahodne množične kulture. Kaj vas pri tem še posebej privlači?

Sem velik konzument vseh vrst filmov, a moje zanimanje za tako imenovane B-filme je v bivši, socialistični kulturi, ki je vse pojava popularne kulture umeščala v šund, izzvalo veliko presenečenje, to je bilo skoraj svetoskrunsko. To me zasleduje še danes.

Se še zmeraj ukvarjate s slikarstvom oziroma vas še zmeraj mika?

Slikarstvo je danes prožen pojem. Mislím, da še zmeraj aktivno razmišljam in proizvajam dela, ki spadajo v domeno širše razumljene umetniške prakse, ampak bolj na področju fotografije, tiska, digitalnega videa.

Če se vrnemo na začetek: Kdo neki tam poje je vzorčen primer malega, učinkovitega, produkcijsko dokaj nezahtevnega filma, ki postane kulturni. Kaj kot profesor režije učite svoje študente, kako se izogniti finančnim oviram pri filmih?

Morajo se do določene mere prilagoditi. Človek mora razviti občutek, do kje lahko gre v kompromis in kje potegniti črto, ker bi bil rezultat slab film. A najpomembneje je, da obseg projekta ustreza sredstvom, ki so na razpolago, kar je v današnji, kaotični srbski produkciji praktično nemogoče. Mi snemamo filme za proračun, ki je enak honorarju kakšnega hrvaškega ali slovenskega režiserja. ■

Režiser Slobodan Šijan na snemanju zadnjega filma S. O. S. – rešite naše duše

ravni De Nira v *Pobesnelem biku* pri nas ni običajno in se tudi ne spleča. A komedija zahteva izkušnje in igralci, ki to znajo početi, gredo v to brez večjih priprav, iz njih pa lahko potegnemo maksimum. Pri komediji bolj funkcionirajo »tipi«, torej liki, ki jih gledalec takoj prepozna, ker če ne ve, s kom ima opravka, se ne more niti smejati. Kot poznavalec filma sem se tudi takoj zavedel, da komedije živijo dlje, »oskarjevski« filmi pa zastarijo že po desetletju in postanejo patetični in negledljivi. Ne vem, v čem je štos, ampak v glavnem je tako.

Skoraj vsi vaši filmi utripajo dvotaktno: v izmenjavi blage parodije žanrskih vzorcev klasičnih ameriških filmov ter evropske, hrabalovske intimne komike malih ljudi. Če to drži, ali iščete to zmes že v scenarijskih predlogah ali je rezultat vašega režijskega pristopa?

Precej sem navezan na določene zgodbe, za katere se mi zdi, da ponujajo možnost posneti film, kakršnega želim. To je včasih težko doseči in dogaja se, da na realizacijo čakam tudi leta. Mislím, da je lažje doseči kontinuiteto, če ti je vseeno, kaj snemaš. To sta dva različna pristopa k poslu – obrtniški, ko delaš vse, kar se ti ponuja, ali ta moj, pri katerem delam samo tisto, kar mi v resnici nekaj pomeni. Prepričan sem, da ima drugi pristop večjo težo.

Do zgodbe, ki bi se dogajala v »sedanjosti«, ste prišli šele s četrtnim filmom, Davitelj proti davitelju, postmodernistično in citatov polno žanrsko parodijo trilerja in grozljivke. V istem obdobju sta tudi dva naša avtor-

tičnost. Če se film umesti v drugo obdobje, pa gledalec vse neskladnosti izkušnjo pripisuje preteklosti, »tako je nekoč bilo«.

Kaj je torej tisto v vaših filmih, da nikakor ne zastarajo? Dvomi, da samo ta časovni prenos. Morda črni humor, ki je večin v združevanju robnih izkušenj življenja in smrti?

Ne, menim, da je to ta »pitnost« filma, ki sem se je naučil od ameriških filmskih klasik. Kako v filmu dopustiti gledalcu, da se sprosti in v njem izgine, vsaj dokler ga namereno ne treščiš in prebudiš (*smeh*).

Obstaja filmska situacija, v kateri bi bila za vas humor in ironija povsem neumestna?

Ne.

Po eni od definicij je črni humor psihološka in sociološka nuja, da se človek ali skupina ljudi mentalno distancira od grozljivih dogodkov ali stvari. V Kdo neki tam poje se ves čas krohotamo, da ne bi videli nestrpnosti, egoizma, žalitev in rasizma med potniki. Podobno je pri drugih vaših filmih. Kakšna je vaša definicija črnega humorja?

Mislím, da je črni humor način, kako se približi laže sporoča stvari, ki jih ne želi slišati. Če jih utrjuje s težkimi resnicami, bodo šli gledat raje nekaj drugega. A če jih nasmejejo, jim lahko, medtem ko imajo usta široko razprta od smeha, servirate tudi neko grenko resnico, ki jo morajo pogoltniti. To se mi zdi zelo učinkovita metoda.

Na neki način tudi Skrivnost samostanskega žganja, spektakularna mešanica komedi-

ga scenarija«, v katerem recimo brat ubije sestro, pa druge realistično prikazane »vulkanske« emocije ali nekaj takega, za moj okus precej zastarelega. Če je scenarij vsem všeč, mi je takoj sumljiv. Mislím, da mora scenarij izzvati nasprotujoče reakcije, če res ponuja nekaj novega oziroma če provocira. Kar pa je problem pri vseh skladovskih kinematografijah, kjer odloča povprečnost, saj se skupine praviloma uskladijo okrog tekstov, ki nikogar ne motijo.

Leta 2004 ste pripravljali projekt Polnjene bučke ali Leninovi možgani, groteskno črna komedija, v kateri je bilo dogajanje postavljeno v Moskvo, med balzamerje Leninevega trupla, ki mu odpade roka. Sproži se panika v Kremlju in KGB, čemur sledi serija tragikomičnih dogodkov. Slovenija je bila predvidena za enega od glavnih partnerjev – kaj se je zgodilo?

Slovenski sklad se je brez kakršnegakoli opravičila odločil, da našemu projektu ne bo dal denarja, čeprav je bil film po vseh predpostavkah prijavljen kot slovenski in je dobil najvišje ocene – 10/10. Po avtomatizmu bi moral prvi prejeti potrebna sredstva, a se je medtem nekdo odločil, da srbskemu režiserju tega ne bo dovolil. Mojemu producentu je bila ponujena izbira 100.000 evrov oziroma manjšinska koprodukcija ali pa možnost, da išče pravico na sodišču. Vsota seveda ni zadostovala za snemanje, saj je bil predviden proračun dva milijona evrov, na drugih skladih za razvoj scenarija pa je že zmagal kot slovenski projekt. Mislím, da se nam je zgodila krivica, še posebej mojemu

Michelangelo Antonioni, 1912–2007

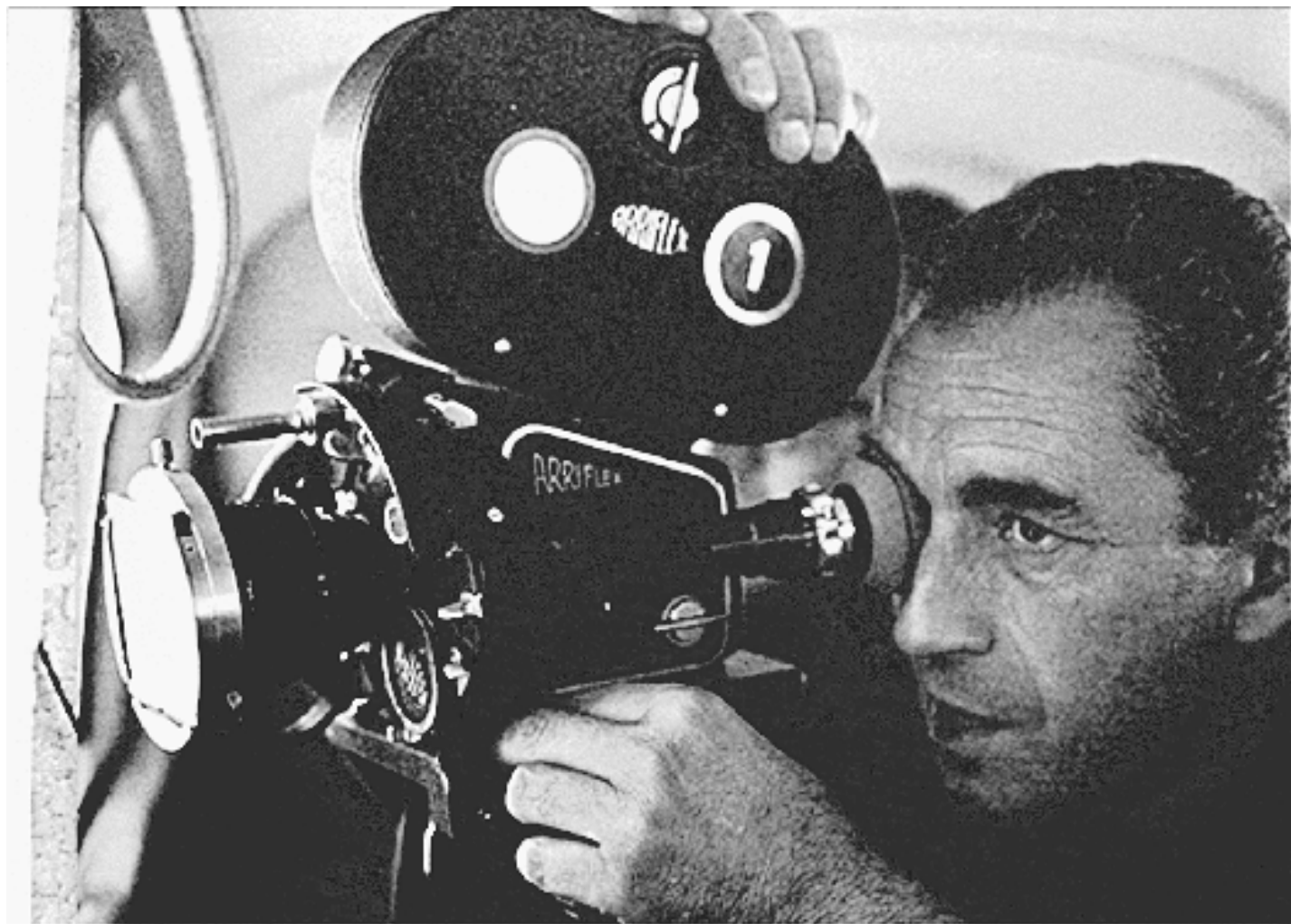
Dragi Michelangelo ...

Irena Štaudohar

Zgoditi se, da podobe iz nekaterih velikih filmov, ki smo jih videli še kot otroci, za vedno nosimo s seboj. Slika velike krošnje, v katero se zaganja veter, je v moji podzavesti shranjena skupaj z občutkom skrivnostne samote, in šele pozneje sem spoznala, da je ta slika pravzaprav ponavljajoči se motiv iz nekega filma, čudne in zapletene kriminalke, polne skrivnostne samote, ki sem jo videla še kot otrok. Šlo je, kot sem ugotovila veliko kasneje, za *Povečavo* (*Blow Up*, 1966) italijanskega režiserja Michelangela Antonionija, kultni film o navideznem umoru, ki spremeni življenje glavnemu junaku fotografu, da začne dvomiti o svojem lastnem svetu, kajti njegov fotoaparati je zaznal nekaj, kar je sam spregledal – truplo med zelenimi drevesi londonskega parka. Inspiriran s tem Antonionijevim filmom je kasneje Brian De Palma posnel prav tako kultni triler *Blow Out* (*Strel ni bil izbrisan*, 1981) z Johnom Travolto v glavni vlogi, v katerem so, kar je za ameriški film skoraj nenavadno, krošnje v vetru prav tako igrale dokaj pomembno stransko vlogo.

Nekaj tednov pred smrtjo je francoski filozof Roland Barthes napisal pismo oziroma enega najlepših esejev o umetnosti z naslovom *Dragi Antonioni*, v katerem je naštel vse lastnosti, ki jih mora dandanes imeti umetnik. Povod za ta intimni esej so bili Antonionijevi filmi. Da bi opisal, zakaj so se ga njegovi filmi tako dotaknili, si je pomagal z zgodbo o drevesu (!) in Matisu, ki gre nekako takole: »Nekega dne je Matisse sedel v svoji sobi in risal oljko, ki jo je videl skozi odprto okno. V nekem trenutku je pričel opazovati praznine med oljčnimi vejami in ugotovil, da so pravzaprav praznine tiste, ki jih riše in ki oblikujejo opazovani objekt. Matisse je oljko uvidel skozi presledke, ki jih je puščala v prostoru neba, in ta oljka, ki se mu je vsak dan prikazovala na isti način, je bila v nekem trenutku drugačna.« Antonionijevi filmi so dejansko pripovedi o vmesnih prostorih, njegovi junaki so ujeti v nekakšno časovno luknjo, ki ji včasih preprosto pravimo vsakdanost. Ne dogaja se jim prav veliko, saj, kot pravi Čehov, se ljudje v življenju »ne streljajo vsako minuto, se ne obešajo ali si govorijo o ljubezni, tudi pametnih besed si ne govorijo ves čas. Večji del jedo, pijejo, postopajo in govorijo nesmisle.« Tako kot Čehov je Antonioni iz žalostne monotonijske vsakdana izvlekel vidike napete drame življenja, v trajanju prizora in časa odkril dramo. »Ker ne govorim veliko, se ukvarjam s filmom,« je dejal v nekem intervjuju.

Tako kot Čehov, ki si je želel, da atmosfere – podobe češnjevega vrta, petje čričkov, polmračna svetloba – v njegovih dramah pričajo o resničnostni sveta in so njegovi stranski liki, je tudi Antonioni v filmih mnogokrat svoje kadre začel s praznimi arhitekturami, praznimi avtobusnimi postajami, s prostori torej, ki živijo svoje življenje in šele čakajo, da nekdo vstopi vanje. Antonionijevi filmi so past za junake. Čakajo, da se nekdo ujame

Michelangelo Antonioni

vanjo. Ponavadi se tako kot stare grške drame končajo v času svita, tik preden se začne daniti.

V eni od njegovih zadnjih uspešnic *Poklic: reporter* (*Professione: reporter*, 1975) se glavni junak (igra ga Jack Nicholson) odloči in prevzame identiteto nekoga drugega, mrtvega sosedu v hotelski sobi v daljni Afriki. In ker ta drugi živi nevarno življenje, ki zdaj postane njegovo, se film spremeni v road movie, triler, v bežanje pred neznanim, ki je za glavnega junaka intenzivnejše kot vse njegovo življenje. Požirajo ga arhitekture (Barcelona z gaudijevskimi stavbnimi

skulpturami), ljubezenski pogledi naključne sopotnice in čakanje na smrt v znamenitem sedemminutnem filmskem finalu, ko v hotelski sobi pasivno pričakuje konec in neznane morilce. Ali lahko v današnjem času pohlepa in petnajstminutne slave še obstaja bolj napeta zgodba kot takšna – o popolni anonimnosti?

Nekateri Antonionijevi filmi se ne starajo, drugi spet, to si moramo priznati, so nekoč bili eksperiment, danes pa jih je razžrl čas. Snemal jih je vse do konca, obsesivno zaljubljen v film (ker drugače pač ne gre). Tako kot njegov prijatelj s severa Bergman.

Prizor iz filma *Povečava* (*Blow Up*, 1966)

Zanimivo je, da je moja ljubezen do gledališča pravzaprav sestavljena iz A, B in Č – iz Antonionija, Bergmana in Čehova. Trije umetniki, tri velike umetniške katedrale, ki so jim vedno pridodajali velike lastnosti, kot so genialnost, izjemno avtorstvo, duhamorna intelektualnost, nerazumljivost, mračnost, abstraktnost ... V bistvu so preprosti. Prva dva, filmska režiserja, z gledališčem povezujem zato, kar znata nekaj posebnega narediti s časom, ker ljubita obraze, ki jih zamrzeta kot fotografije, ker svetlobo oblikujeta, kot da bi šlo za skulpturo, ker arhitekturo razumeta kot scenografijo, ker dotik dveh rok v njunih filmih postane tajfun emocij, ker družinske sage ali intimne zgodbe spremenita v krute realistične drame, iz katerih vejeta peklenski hlad in nebeška vročina, ker platno v kinu spremenita v tridimenzionalnost. Vedno si mislim, da če bi Čehov sanjal svoje gledališče, bi se zbudil v mešanici filmov Antonionija in Bergmana.

Nedavno sem znova gledala Bergmanovo *Persono*, zdel se mi je izredno modern film. Še vedno ali pa celo bolj kot kdaj prej. Zdaj, po Bergmanovi in Antonionijevi smrti, se tudi sprašujem, ali danes sploh še kdo gleda te filme, ali te desetletja stare filmske podobe, ki so bile v svojem času tako sodobne, da so jih izžvižgali in sovražili, mlajše generacije dojemajo kot obvezno težko klasiko ali v njih zaznajo tudi kaj svojega časa. In ali je to sploh pomembno? Kako že pravijo: »Čas obstaja, da se vse ne bi zgodilo naenkrat, prostor obstaja, da se vse ne bi zgodilo samo tebi.« Filmi so tu zato, da si jih delimo. ■

Ingmar Bergman 1918–2007

Gledališče kot žena, film kot ljubica

Samo Rugelj

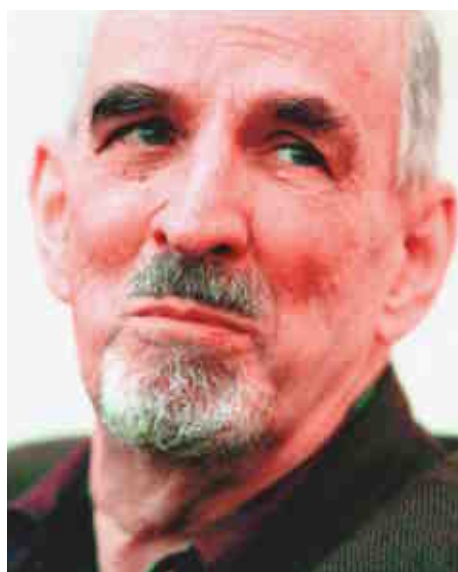
Na prelomu v tretje tisočletje je že kazalo, da se bodo Švedi, nekako tako kot Danci, s katerimi so imeli pogosto podobno in križajočo se filmsko zgodovino, spet velikopotezno odprli v svet. Lukas Moodysson, novi švedski filmski up, je najprej potegnil s senzibilnim prikazom istospolne najstniške ljubezni in tako dovršenim koncem filma *Pokaži mi ljubezen* (*Fucking Åmål*, 1998), da bi zanj ubijali tudi v Hollywoodu, potem pa ga je dve leti kasneje nagradil še z izvrstno *Skupnostjo* (*Tillsammans*, 2000), večdimenzionalno zgodbo o hipijevski komuni, v katero se zateče razočarana mati z dvema otrokoma. Poleg tega je bil istega leta producent filma *Jalla! Jalla!*, nekonvencionalne romantične komedije z imigrantskim robom, nekaj smeha je dodala Danka Susanne Bier z glasbeno navdahnjeno dansko-švedsko koprodukcijo *Življenjska priložnost* (*Livet är en schlager*, 2000), Roy Andersson pa je tistega leta bolj sofisticirani publiki postregel s kolažem čudaških prigod *Pesmi z drugega nadstropja* (*Sanger fran andra vaningen*). A ta pomlad se je hitro končala, saj se je Moodysson odpravil v marginalo, najprej z brutalno *Liljo za zmeraj* (*Lilja 4-ever*, 2002), potem pa še z *Lukno v srcu* (*Ett hål i mitt hjärta*, 2004), ki je bila krepka preizkušnja tudi za tiste z močnim želodcem, Susanna Bier se je vrnila na Dansko in tam začela snemati hite, ki so jo pripeljali celo do Halle Berry, Andersson pa se je zaprl v svojo trdnjavo, ki mu rabi kot studio, in od tam šele nedavno prišel z novim filmom.

Švedi se tako lahko še zmeraj z nostalgijo ozirajo petnajst let nazaj, v leto 1992, ko so že vsi mislili, da se je končala tudi »večna« Bergmanova ustvarjalnost, potem pa je ta priskrbel scenarij za film *Najboljši namen* (*Den Goda viljan*). Tega je sicer zrežiral Danec Bille August, v njem pa je Bergman opisal biografsko zgodbo svojih staršev z začetka dvajsetega stoletja, ko se revni študent teologije Henrik Bergman zaljubi v Anno Åkerbloom iz bogate družine v Uppsali, njegovo duhovništvo pa ju požene daleč na sever, kjer ona v surovi pokrajini ne zdrži dolgo in se vrne domov. Bergman se je, kot je rekel sam, moral še enkrat vrniti, da »pove še to zadnjo zgodbo«. Zgodbo, ob kateri je tistega leta ploskal ves Cannes in filmu podelil zlato palmo, za zdaj zadnjo, ki si jo lastijo Švedi. Kakor tudi oskarja še izpred deset let poprej, za film *Fanny in Alexander* (*Fanny och Alexander*, 1982), zdaj oddaljenega že četrto stoletja, ki pa je v času svojega nastanka pomenil precejšnje presenečenje za oboževalce Bergmanovih zgodnejših in psihološko bolj poglobljenih filmov. *Fanny in Alexander* namreč velja za enega njegovih najbolj gledljivih filmov, ki je osvojil kar štiri oskarje. Večinoma realističen, deloma tudi mističen, vseskozi pa natančno zrežiran in dramaturško dovršen film z avtobiografskimi elementi prikazuje leto v življenju brata in sestre s preloma stoletja v švedski

aristokratski družini, ko jima umre ljubljeno oče, ki je bil lastnik gledališča.

Ingmar Bergman je sredi štiridesetih let iz gledališča prišel k filmu, kamor ga je potegnil (tudi) gledališki režiser Alf Sjöberg, za katerega je Bergman napisal scenarij za film *Bolečine* (*Hets*, 1944), v katerem se profesor sadistično izživlja nad junakovo simpatijo. Bergman je pri filmu, ki je sprožil burne odzive v medijih, sodeloval tudi kot asistent režije, leto kasneje pa se je pod film *Kriza* (*Kris*, 1945), v katerem mladi Nelly mirno živi s svojo rejniško materjo, dokler se ne prikaže njegova prava mati, podpisal že sam, pri čemer je, kot še kar nekajkrat kasneje, v scenarij adaptiral dramo (takrat Danca Lecka Fischerja). Čeprav je še naprej intenzivno režiral v gledališču, saj je v skoraj sedemdesetletni karieri med letoma 1938 in 2004 spravil skupaj prek 170 produkcij za gledališče, televizijo in radio, kar ga uvršča v krog najbolj produktivnih režiserjev ne samo na Švedskem, temveč tudi na svetu, je okoli sebe zbral krog igralcev, s katerimi je poleti, ko ni bilo gledališke sezone, kot kak filmski gverilec snemal filme. Pri tem je bil fascinantno učinkovit in ekonomičen, saj v treh desetletjih med 1945 in 1975 skoraj ni bilo leta, ko ni posnel kakega filma ali pa ga je po njegovem scenariju posnel kdo drug.

V njegovo stalno ekipo so spadali Max von Sydow, Bibi Andersson (z vsakim od njiju je posnel 13 filmov), Harriet Andersson, Ingrid Thulin itn. Z *Nasmehom poletne noči* (*Sommarnattens leende*, 1955), inteligentno mutacijo Shakespearjevega *Sna kresne noči*, je doživel svoj prvi mednarodni uspeh (nagrada v Cannesu za »poetično duhovitost«), kjer je, kljub zanikanjem v mnogih intervjujih, dokazal, da zna biti tudi humoren. Leto 1957 lahko štejemo za eno ključnih v njegovem ustvarjanju, saj je postregel z dvema svojima najpomembnejšima filmoma. Najprej je bil tu *Sedmi pečat* (*Det Sjunde inse-glet*), v katerem se Max von Sydow kot Antonius Block po desetih letih krvavega kri-

Ingmar Bergman

žarskega pohoda vrne domov v opustošeno deželo in se nekega jutra sooči s samo Smrtjo, ki jo napelje v partijo šaha. Film o strahu in smrti, ga je poimenoval Bergman, prizor Smrti z belim obrazom v črni halji, ki na plaži igra šah z izmučenim križarjem, pa je po mnenju kritika Kima Newmana »v kolektivni spomin filmskih gledalcev vsajen ravno tako globoko kot King Kong na vrhu Empire State Buildinga ali kot Humphrey Bogart, ki na letališču odrija Ingrid Bergman, ali Janet Leigh, zabodena pod tušem, ali vesoljska ladja iz *Vojne zvezd*, ki izginja izpred kame-re«. Ta prizor iz *Sedmega pečata*, ki so ga pogosto ponarejali, po njegovem uteleša »monumentalnost, vznemirjenje in vpliv, ki so ga imele nove vrste filmov v obdobju, ko so hollywoodske stalnice doživljale recesijo«. Drugi film tistega leta, *Divje jagode* (*Smultronstället*), zgodba o enem dnevu ostarelega profesorja, ki se s potencialno snaho odpravi na podelitev častnega doktorata in na poti naredi obračun svojega življenja, pa mnogi pojmujejo za eno njegovih najprisrčnejših mojstrov, ki je poleg na-

Prizor iz filma *Sedmi pečat* (1957)

grad v Berlinu in Benetkah prinesla Bergmanu tudi prvo scenaristično nominacijo za oskarja. In to je bil šele začetek naskokov njegovih filmov na oskarje, saj je Švedska dobila prvega za njegov film *Deviški vrelec* (*Jungfrukällan*, 1960), kjer oče v srednjeveški Švedski štirinajstega stoletja kruto maščuje smrt svoje hčere, ki jo posilijo in ubijejo potepuhi, potem pa za odpuščanje prosi Boga, drugega pa že leto kasneje za *Onkraj zrcala* (*Såsom i en spegel*, 1961), prvi film, postavljen na otok Faro (kjer se je Bergman kasneje tudi nastanil), tipično bergmanovsko minimalko, v kateri se pred dopustniško družino odprejo brezna eksistenčnih problemov, na čelu z neozdravljivo boleznijo, razdorom v družini itn. Kljub vsem tem uspehom ga je tedaj (podobno kot francoski novovalovci tradicionalno francosko kinematografijo) v pamfletu brezkompromisno napadel mladi Bo Widerberg in Bergmana obtožil, da so »izgubljeni bog, izgubljene divje jagode in izgubljeno poletje sicer lahko motiv za filmarja, vendar je to privatna nostalgija, za katero ni dobro, da postane trend v nacionalni kinematografiji«. Ja, Bergman je bil za mlade švedske režiserje tako močna figura, da so jo morali čelno napasti, če so jo hoteli preseči. A to jim ni ravno povsem uspelo, saj je Widerberg, tako kot stalni Bergmanov direktor fotografije Sven Nykvist, v devetdesetih prišel »zgolj« do ene oskarjevske nominacije za tujejezični film, vendar je s podelitve odšel praznih rok. Medtem pa je Bergman z nezmanjšano energijo ustvarjal naprej tudi take (eksperimentalne) mojstrovine, kakršna je *Persona* (1966), v kateri je kot igralko, ki naenkrat obmolkne, uvedel svojo muzo, »norveškega angela« Liv Ullmann, s katero je potem posnel še devet filmov in se z njo tako zapletel med svojim četrtem zakonom, da se jima je še pred premiero *Personne* rodila hčerka Linn, »eden od njegovih najmanj devetih otrok«, kot se šegavo pridušajo nekateri njegovi biografi. S filmi, kot so *Sram* (*Skammen*, 1968), *Volčja ura* (*Vargtimmen*) iz istega leta, *Kriki in šepetanja* (*Viskningar och rop*, 1972), *Prizori iz zakonskega življenja* (*Scener ur ett äktenskap*, 1973) in drugimi, je ustvaril impozanten ter neverjetno kompakten in kakovosten filmski opus, ki ga lahko pojmujejo kot enega najboljših v evropski kinematografiji, saj še zdaj navdihuje mnoge velike režiserje. »Drugače od podkupljivega Hollywooda, ki mu gre predvsem za denar, za katerega je pripravljen narediti karkoli, režiserji kot Ingmar Bergman razmišljajo o življenju, skušajo prebuditi gledalce in jih popeljati v dialog,« je o njem rekel Woody Allen.

Izbira med obiskom najnovejše hollywoodske uspešnice v bližnjem kinu in domačim ogledom kake Bergmanove klasike za zahtevnega slovenskega filmskega gledalca v teh dneh torej ne bi smela biti težka, a kaj ko do Bergmanovih filmov pri nas ni ravno lahko priti. Na devedeju doslej pri nas ni izšel niti en njegov film in tudi za bližnjo prihodnost se najbrž ne kaže nadejati kake spremembe na bolje. Morda pa bi Bergmana potolažilo vsaj dejstvo, da se sredin filmski termin na naši nacionalni televiziji imenuje *Sedmi pečat*. ■

Bergman in Švedska

Tujec doma

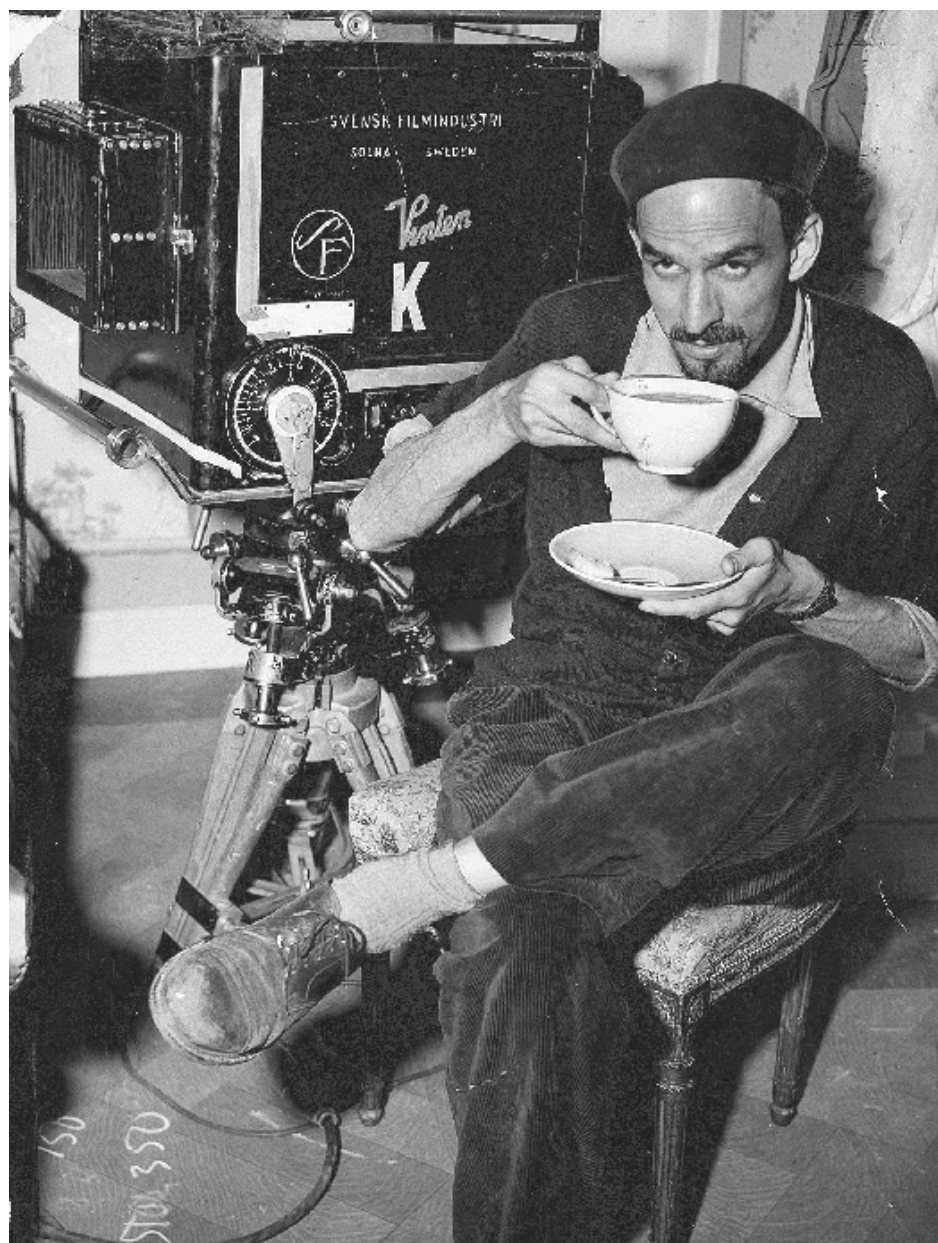
»Samo da ni treba več spoštovati tega težaka,« mi je rekla naša ljubiteljica in ustvarjalka filmske umetnosti, ko sem ji pripovedoval o tem, kako na Švedskem odklanjajo Ingmarja Bergmana. Vidno si je oddahnila, češ, hvala za informacijo, mi vsaj ne bo več treba spoštovati tega »težaka«. Njen odziv – pozneje sem slišal še veliko podobnih – me je kljub vsemu presenetil. Saj ne da bi sam ljubil Bergmana, odkar pomnim. Morda je kaj takega sploh nemogoče.

Igor Koršič

Bergmana in podobne ustvarjalce se ceni in spoštuje. Približno tako kot zobozdravnika. Pritiska na boleča mesta, slika z rentgenom, odkrije žarišča in vzroke bolečine, bolečine odpravi, včasih zob pozdravi ali pa ga izdere. Ko pa vidim, da nekdo nekoga, nekega umetnika, spoštuje samo zato, ker se tako spodobi, ker tako predpisuje nekakšno prevladujoče mnenje, pa tudi če je to strokovno, me to preseneti. Morda, žal, vse manj.

Zgodbe o Bergmanovih težavah nisem razlagal gospe iz uvoda zato, da bi si končno lahko mislila svoje o ustvarjalcu, ki ga je do slej, očitno proti svoji volji, bila prisiljena spoštovati in občudovati. Brez izostrenega nosu za duh časa sem skušal zgolj doumeti, kaj konkretno se skriva za sicer splošno znanim dejstvom o prerokih v lastni deželi in raznih oblikah preganjanja, katerim jih izpostavljajo. Bergman je namreč nazoren primer. Pred desetletji sem bil v položaju tujca, ki se je gibal v njegovem svetu, in to tako, da so se najine poti pogosto dobesedno križale. Najprej sem stanoval v Stockholmu v fari njegovega očeta in tako živel v svetu, ki je zaznamoval njegovo otroštvo in h kateremu se v svojih filmih pogosto vrača. Pozneje pa sem začel zahajati v stavbo Švedskega filmskega inštituta, kjer so bili kinoteka, filmska šola, katedra za filmske vede, filmski arhiv in knjižnica. V kleti so bili tudi filmski ateljeji, kjer je Bergman pogosto snemal. Spoznal se sicer z njim nisem nikoli. Sčasoma pa sem spoznal tako večino njegovih kritikov in nasprotnikov kot vrsto njegovih prijateljev in zvestih sodelavcev.

In Bergman, če kdo, je modernist. Neoportuno je vztrajal pri svojem. Neprilagodljivost je bila njegova temeljna značilnost. Ta neprilagodljivost pa ni bila hotena. Če je bil modernist, nikakor ni bil ošaben. Prav nasprotno. Režiser se je namreč neprestano trudil biti priljuden, pojasnjevati svoja stališča, podrobno zavračati še tako slaboumne napade. Celo umakniti se je hotel iz svoje

Ingmar Bergman

države, ko je šel prostovoljno v pregnanstvo. Marsikak občudovalec in imitator modernizma pri nas pa je etično in estetsko držo modernizma zreduciral v ošabnost. Ošabnost je seveda provincialna primes.

Ne spuščam se v nedopustno pretiravanje, če zapišem trditev, da gre Bergman Švedom v nos. Preprosto jim gre v nos zato, ker jih skrbi, kaj si tujina ob njegovih filmih misli o Švedski in Švedih, ko gleda njegove filme. Zato hite dopovedovati sebi in drugim, da se njegovi filmi ne nanašajo na njih, s Švedsko da nimajo nič. Da liki v njegovih filmih ne predstavljajo Švedov. Da gre le za režiserjeve bolne izmišljije. Tako je zagotovo bilo takrat, ko je Bergman še snemal. Na Švedskem tudi na višjih ravneh z Bergmanom niso bolj prizanesljivi. Edina doktorska disertacija o njem doslej – napisala jo je ena uglednejših filmskih kritičark v državi – poskuša to isto trditev, torej da je Bergmanova Švedska filmski mit, podkrepiti z veličastnim znanstvenim in filozofskim pojmovnim aparatom. Ob tem se avtorica disertacije vedno, ko beseda nanese nanj, ne pozabi akademsko lahkotno pošaliti na račun reži-

serjeve veličine. Tako nehote izraža strahospoštovanje, ki ga gojijo Švedi do svojega režiserja. Kar stvari ne menja, jo kvečjemu potrjuje, je le druga plat medalje, saj gre le za drugačen način zavračanja.

Avtorica disertacije mi je zaupala, da jo je režiser Bergman poklical in ji čestital, čeprav prej nikoli nista bila v osebnih stikih. Povalil jo je celo na svoj otok, da si ogleda njegovo knjižnico. To za človeka, ki ni bil nikoli na podzemni železnici, čeprav je stanoval tik ob vhodu na eno njenih postaj, ni bilo kar tako. Vendar hkrati ni nič nenavadnega. Če pogledamo njegove nastope v medijih, nam postane jasno, da gre v večini primerov za opravičevanja. Že desetletja, od konca petdesetih let, se je nenehoma opravičeval. Opravičeval se je zato, ker je tak, kot je, za svoje socialno poreklo, za svoje politične simpatije, za filme, ki jih je delal, in hkrati dopovedoval svojim rojakom, da drugače ni mogel. Še eno znamenje njegove priljudnosti, čeprav je slovel po nasprotnem.

In vendar bi tvegati trditev, da je bil Bergman pravzaprav realist. Še več; če kdo, potem je o Švedih in o Švedski pripovedoval prav on.

Že desetletja, od konca petdesetih let, se je nenehoma opravičeval.

Opravičeval se je zato, ker je tak, kot je, za svoje socialno poreklo, za svoje politične simpatije, za filme, ki jih je delal, in hkrati dopovedoval svojim rojakom, da drugače ni mogel.

(Razen, seveda, njegovega vzornika Strindberga.) Da je realist, je o sebi trdil Andrej Tarkovski. Bergman pa je o Tarkovskem zapisal, da je uresničil tisto, kar je sam neuspešno poskušal. Torej?! In tu se zagotovo ni česa sramovati. Saj pripoveduje tudi o človeku, torej tudi o nas.

Moji levičarski kolegi in profesorji na katedri za filmsko znanost v Stockholmu so mu bili gorki. Skraja sem mislil, da to pač morda mora biti tako. Sicer sem se pogosto spuščal v polemike in s tem tvegati, da bom deležen nalepke nazadnjaka, »vzhodnjaškega fašista« in osamitve. Hkrati sem bil tudi negotov. Mislil sem, da sem morda preveč pokoren, avtoritarno vdan. Eden iz dolge vrste javnih očitkov, ki jih je bil mojster deležen, je bil prav ta, da je patriarhalno avtoritaren. Da od svojih sodelavcev, posebej igralcev, zahteva slepo pokorščino, železno disciplino in vdanost od svojih sodelavcev, posebej igralcev. Očitati so mu, sredi šestdesetih, da ni pravi demokrat, da je staromodni in nazadnjaški, da je meščansko, buržoazno misleč. Bo Widerberg je začel svojo uspešno ustvarjalno kariero (*Elvira Madigan, Adalen 31*) z antibergmanovskim pamfletom, prav z očitki o buržoazni naravnosti njegovih filmov. Presenetljivo; ni mu očital, da bi filmi bili reakcionarni, ampak da obravnavajo meščansko okolje. Bergman se je pred temi očitki vdano, prizadevno in skromno branil. Res dela filme o meščanstvu, je ponavljal, vendar o čem pa naj jih vendar dela, saj drugih slojev ne pozna. Njegove obrambe so do nasprotnikov ganljivo spoštljive. Šel je celo tako daleč, da je zapisal, da čeprav se njegovi filmi dogajajo v meščanskem okolju, to ne pomeni, da je v političnem smislu zagovornik tega sveta, saj da je socialdemokrat.

Desetletje kasneje se je gonja proti režiserju stopnjevala. S politike je prešla na estetik. Vrsta mladih marksističnih psihoanalitikov se ga je lotila na ravni umetniške vrednosti. Njegovi filmi naj ne bi bili to, za kar se izdajajo, globokoumne umetniške, avtorske stvaritve, ampak slabo prikrite žanrske naslade nad nasiljem in spolnostjo, posledice nerešenih travm, ki mu jih je zapustila njegova meščanska družina. Vrhunec je gonja dosegla, ko ga je davčna policija aretirala na odru, sredi vaje.

Danes so se mnogi Bergmanovi takratni kritiki že spreobrnili in spokorili. Nekateri prav dobesedno. Freuda in Marxa so zamenjali za krščanskega boga. Le pridigajo baje še naprej. To mi je povedala Bibi Andersson. Tudi njo so takrat aretirali. Režiserja so v nekaj urah sicer spustili na prostost, igralko pa so pridržali v zaporu vso noč. Ko sem jo vprašal, kako to razlaga, je odgovorila, da so pač vedeli, da bo to režiserja še bolj prizadelo. Tudi Anderssonova se je kot Bergman umaknila v tujino. Tudi ona se je kasneje, zavoljo otrok, vrnila.

Mnogo let pozneje, ko se je Bergman vrnil iz prostovoljnega izgnanstva, sem bil na tiskovni konferenci, na kateri je predstavil načrt za poslednji filmski projekt, *Fanny in Alexander*. Kako ganljivo je bilo, vsaj za nekoga iz naših krajev, kako se je opravičeval, samo zato, ker si je želel posneti še en film. Hitel je zagotavljati, da bo to nepreklicno poslednji film in da v predračunu ni niti ene krone Švedskega filmskega inštituta, se pravi davkoplačevalcev in kinoobiskovalcev.

V nasprotju z nekakšnim splošnim prepričanjem Bergman ni ošaben. O tem najboljše priča njegova avtobiografska knjiga *Laterna magica*. O sebi pripoveduje z ironične, včasih sarkastične razdalje in, vsaj zdi se tako, pretirava pri opisu svojih napak. Pri tem je iskren. Ne skriva niti lastnih telesnih težav, povezanih s hipertrofirano občutljivostjo, ki mu jo povzroča trpljenje, kakršnega pogosto doživlja, ko je izpostavljen medijskim

Režiser Bergman z igralko Liv Ullmann (1967)

gonjam. Tudi njegov opis lastnega otroštva je stvaren in neizprosno natančen:

»Večina naše vzgoje je bilo utemeljena na pojmi, kot so greh, priznanje, kazen, odpustanje in milost, ki so bili konkretni dejavniki v odnosih med starši in otroki in obojih z bogom. V tem je bila neka imanentna logika, ki smo jo sprejeli in menili, da jo razumemo. Morda je to dejstvo pripomoglo k našemu pasivnemu sprejemanju nacizma. Nikoli nismo slišali nič o svobodi in še manj smo vedeli, kakšnega okusa je bila. V hierarhičnem sistemu so vsa vrata zaprta.

Če se je Ernst Ingmar polulal, kar se je zgodilo vse prepogosto in vse preveč lahko, je moral preostanek dneva nositi kratko rdečo krilce. To se je zdelo neškodljivo smešno.«

Ko opisuje primere s hujšimi grehi, so stopki bolj zapleteni. Najprej zaslišanje in priznanje. Potem izobčenje, nihče v hiši se ne odziva na obtoženega. Potem obisk v očetovem kabinetu, nova zaslišanja in priznanja. Končno si mora krivec sam določiti število udarcev s palico. Udarci so bili tako hudi, da je odstopila koža. Značilna za njegovo pisanje je naslednja pripomba:

»Ker sem sovražil svojega brata in sem se bal njegovih nenadnih izbruhov besa, sem bil silno zadovoljen, da so ga tako hudo kaznovali.«

Veliko pozornost, celo poglavje, posveti majhni in nepomembni epizodi iz njegovega otroštva. V začetku tridesetih, v prvih letih nacistične oblasti, je bil šestnajstleten, v sklopu zamenjave šolskih otrok v Nemčiji, kjer se je z družino gostiteljev udeležil tudi nekega Hitlerjevega shoda v Weimarju, verjetno leta 1934:

»Nepremičen je stal v svojem ogromnem črnem avtomobilu, ki je počasi zavijal na trg. Zdaj se je obrnil in pogledal tuleče, jokajoče in obsedene ljudi. Dež je spiral njegov obraz in njegova uniforma je potemnela od mokrote. Počasi je izstopil na rdečo preprogo in sam stopal proti častni tribuni /.../ Nikoli nisem videl nič podobnega temu izbruhu nezasitne moči. Kričal sem kot vsi drugi, dvigal roko kot vsi drugi, tulil kot vsi drugi in ljubil kot vsi drugi /.../ Moj brat je bil eden ustanoviteljev in organizatorjev švedske nacionalsocialistične stranke, moj oče je večkrat glasoval za nacionalsocialiste. Moj učitelj zgodovine se je navduševal nad 'staro Nemčijo', učitelj te-

lesne vzgoje je hodil vsako leto na Bavarsko na srečanja oficirjev, nekaj očetovih pastorej je skrivaj simpatiziralo z nacisti, najbližji družinski prijatelji so izražali močne simpatije do 'nove Nemčije'.

Ko so me dosegla pričevanja iz koncentracijskih taborišč, razum na začetku ni zmozel sprejeti, kar so zaznale oči. Kot mnogi drugi sem imenoval fotografije za prirejene propagandistične laži. Ko je resnica sčasoma premagala moj odpor, se me je polotil obup, in moje samozaničevanje, ki je bilo že tako težka obremenitev, je preraslo vse meje /.../

Molčal sem o svojih blodnjah in obupu. Čuden sklep je počasi dozorel v meni: 'Nikoli več politike!' Seveda bi se moral odločiti za nekaj povsem drugega.«

Švedska, v kateri sem živel jaz, ni imela nobenih takih spominov. Bila je moderna, napredna, liberalna, ja, pogosto »vest sveta«. Temna, brutalna, nasilna preteklost je bila daleč in nekje drugje. Študentje so mi zelo pogosto govorili, da je njihov največji problem, da problemov nimajo.

Da Bergmanova nemška izkušnja ni del za vedno presežene zgodovine, bi moralo biti jasno v tem trenutku vsaj nam. Ampak kdo ve! Zdi se, da o takih, travmatičnih, bistvenih stvareh človek lahko govori tehtno predvsem skozi umetnost ali zasebno. Bergmanovo samotarstvo, kar se javnega življenja tiče, na eni in njegov sorazmerno širok krog prijateljev na drugi strani, predvsem med njegovimi sodelavci, si je mogoče razlagati tudi tako. Erland Josephson mi je, kot da bi bil še vedno začuden, pripovedoval, da Bergman brez igralcev ne bi mogel živeti. Igralci mu predstavljajo tisti svet, s katerim si neposredno ne dovoli nobenega stika. Po drugi strani pa je igralka Bibi Andersson v Ljubljani na otvoritvi retrospektive njegovih filmov rekla: »Seveda sem ga morala poklicati, saj sem se ponovno zavedela, koliko mu dolgujem. Pravzaprav vse.«

Človek se ne more znebiti sumnje, da je bilo preganjanje Ingmarja Bergmana na Švedskem izraz prepletkane, na hitro liberalizirane in amerikanizirane kulture, ki ne želi prepoznati svoje lastne preteklosti in s tem tudi sebe. In prav s to jo Bergman, tako v svojih delih kot s svojo avtobiografijo, sooča. Za kulturo amnezije, to je za nekulturo, bo umetnost seveda vedno ostala »težaška«.

Dr. Igor Koršič, izredni profesor zgodovine in teorije filma na AGRFT, predsednik Društva slovenskih filmskih ustvarjalcev (DSFU), član izvršnega komiteja Federacije evropskih filmskih režiserjev (FERA), predstavnik RS v Eurimages

Iz zadnjega Bergmanovega intervjuja za Dagens Nyhetru julija 2004

»Po Strahovih sem se odločil, da mora zdaj biti konec. Zares konec. Ne bo me treba nesti iz gledališča. Sam grem. Nikomur ne bo treba reči: 'Zdaj bi pa starec moral vedeti, da mora odnehati.'«

»S Fanny in Alexander smo delali sedem mesecev in bilo je krasno, imel sem imeniten ansambel in čudovite sodelavce. In vendar je bilo snemanje neverjetno dolgo, težko in tako preklemsko zapleteno. Ko je bila premiera in je bilo uspešno, sem si rekel, tukaj je konec in pika. Pa naj bo film še tako krvav in fantastičen.«

»Običajno je tako pri filmu, da bolj ko je situacija vznemirljiva, bolj kamera nori okoli. Sam zagovarjam obratno stališče: bolj ko je situacija nasilna, bolj negibna mora biti kamera.«

»Ko sem naredil Nasmeh poletne noči leta 1955 in sem prodril mednarodno, sem lahko poslej snemal, kar sem hotel.«

»Ne gre za zmožnost, bolj za prisilo, da si pripravljen. Ne morem improvizirati. Do zob moram biti pripravljen, preden se lotim dela. In tisti, ki sodelujejo z mano, so tudi pripravljeni, zato ker smo se vse dogovorili do najmanjše podrobnosti. Sem človek z veliko pripravljenostjo za katastrofe: imam skoraj bolesten strah, da bo

vse šlo k vragu. Zato vse pripravim in poskušam predvideti vse mogoče katastrofe. Grozljivo pedanten sem. Je pač tako, če hodiš okoli s stalnim neobvladljivim kaosom v sebi, kot se to dogaja meni, se moram podrediti nezaslišani samodisciplini. So umetniki, ki imajo potrebo po kaosu, na primer Fellini. On je ustvarjal kaos, ki ga je strašansko stimuliral. Če je naredil predračun za film, so njegovi sodelavci vedeli, da bo stal dvakrat več.«

»Bil sem v Rimu, ko je Fellini snemal Satiricon. S Kurosawo naj bi posneli skupen film, vsak svojo ljubezensko zgodbo, eno severno, eno južno in eno vzhodno. Pa je Kurosawa zbolel in je projekt propadel.«

»Prizori iz zakonskega življenja je bil najbolj lahkomišelni projekt, ki sem se ga lotil. Pravzaprav nismo imeli nobenega denarja in nas je bilo malo in smo kar začeli. Napisal sem serijo iz izhodišča tretjega prizora, in imel je tak naboj, da je zadostovalo za vse skupaj, za pet epizod.«

»Mislim, da so dāmoni v redu, in mislim, da je prav, da jih sam ne pišem z e. Moji se pišejo z ä. Mislim, da jim je to zelo všeč. Spravil sem svoje dāmone v red in vem, kaj hočejo.«

»Zbiram gradivo za scenarij. Nimam več nobenega (dead)lina. Zdaj imam smrt samo.«

Lina Wertmüller, italijanska režiserka

Zakaj bi bilo enostavno, če je lahko zapleteno

»Lina se na režiserskem stolu znajde veliko bolje kot marsikateri njen moški kolega. Njen film Travolti da un insolito destino nell'azzurro mare d'agosto (sicer bolj znan kot Swept Away) me spominja na Rakov povratnik in Sexus. Humor in živalski fuk ... Česa takega nam Holivud z vsemi svojimi divami in zvezdniki ne more dati,« je o Lini zapisal njen občudovalec, pisatelj Henry Miller. Na eni od podelitev zlatih globusov sredi sedemdesetih je pred njo na kolena padel Robert Altman in ji med ljubkovanjem stopal šepetal: »Grande, grande Lina!« Bila je Fellinijeva ljubljanka. Prijateljica, sodelavka in pomočnica režije. Mastroiannijeva zaupnica, ki je razumela, da lahko za svoj film Sofio Loren z grobim kajalom okrog oči postara za dvajset let, pa bo še vedno vrhunska, in edina italijanska režiserka, ki ji je Holivud jedel iz roke, pa je to ni ganilo. »Zakaj? Ker sem bila neumna in mi je avtorstvo filmov pomenilo več kot milijoni dolarjev.«

Patricija Maličev

Lina Wertmüller je z režijo *Prebrisane vdove* odprla 39. edicijo beneškega gledališkega bienala. Goldonijevo *commedio dell'arte* je predelala in na premieri že med prvim prizorom požela ovacije. Medtem ko ji je občinstvo z aplavzi zlivalo v naročje občudovanje, je na robu četrte vrste, kjer je sedela, v zahvalo samo narahlo nagnila glavo naprej. Predstava se je nadaljevala. Lina Wertmüller je v resnici Arcangela Felice Assunta Job Wertmüller von Elgg Espanol von Brauchich. Baronica. In kot bi hotela vzdrževati tradicijo »dolgi reči«, je vsem svojim filmom dajala klobasaste naslove, ki so lahko znesli za cel odstavek. Zakaj bi bilo enostavno, če je lahko zapleteno, je o tem, zakaj ne gre bolj na kratko, navadno odgovarjala novinarjem.

V dvorani Teatra Piccolo Arsenale je na dan premiere, med generalko, skupaj z bradatim gospodom, scenografom, ki je glasno nergal nad kvaliteto lučnega parka, napol zleknjena sedela v predzadnji vrsti. Oblečena v beli hlačni kostim, z belimi lasmi in belim okvirjem očal. Pri njej je vse črno-belo: očala, temna polt, črne oči. In tudi njene fotografije so redko barvne. »Vmes je mavrica, ki je v meni ne najde vsakdo,« pojasni kasneje. Že čez nekaj trenutkov se je gibčno spustila po

stopnicah, podala roko in se predstavila: »Ciao, bi lahko počakali, da se Job uskladi z lučkarjem? Potem bova imeli mir.« Iz ozadja je zadonelo: »Poslušaj, Lina, bova danes sploh kaj kosila? Neprestano ti novinarji, jih že nimaš dovolj?!« »Si, caro,« mu je narejeno ponižno odvrnila, se na petah obrnila in s svojim globokim glasom rekla: »Ko že desetletja živite s takšnim starim nergačem, vas norosti lahko odreši samo humor. In pohlevnost, ki jo ženske brez težav in odlično zaigramo.« Z umetnikom, slikarjem, kostumografom in scenografom Jobom sta skupaj že več kot trideset let. Enrico Job je slikar, scenograf in kostumograf. Eden najboljših v Evropi, je prepričana gospa Wertmüller. Za izdelavo scenografij so ga vabili režiserji z vsega sveta, med njimi tudi Stanley Kubrick za film *Barry Lindon*.

Pogovor je potekal v gostilnici na Arzenalih. Dnevni meni je ponujal polento s sipo. Po špansko. Linin mož je brez kurtoaznih konzultacij odredil, da se bo jedlo polento, kajti: »Sipa nima niti ene kalorije, gospodična ...« Medtem ko smo čakali na vodo, je spregovoril o svojih spominih na Jugoslavijo, italijansko Gorico in mali trg na njenem robu, kjer je nekoč jedel kosilo. Nekaj metrov stran od visoke napete mreže, ki je Jugoslavijo ločevala od zahodne sosedice. Spominjal se je, kako je na drugi strani bila revščina in umazanija, tostran pa je bila ena sama lepota in bogatija. Hm. Nelagodni molk, ki se je po izrečenem nekaj trenutkov kopičil nad praznimi krožniki, je režiserka razkadila, rekoč: »Daj no, Job, snemala sem v Jugoslaviji, čudovita dežela s čudovitimi ljudmi ... Pozabil si že. Plitvice, se spomniš?« A gospod si že da opravlja z brezkalorično sipo. In gospe je ustrezalo, da naju pusti pri miru. Spirojeno

eleganco je drobno laket naslonila na rob naslonjala, narahlo priprla oči in dahnila: »Torej, draga, začniva ...«

Lina Wertmüller je od zmeraj veljala za italijansko posebnost. Najprej zaradi svoje pojave, majhna, drobcena, z večnimi belimi očali, ki so poudarjale njene velike črne oči, in zaradi neusahljive energije, ki jo sprva posreduje samo s seksi – ampak res seksi – raskavim glasom. Predvsem pa zaradi svojih filmov, iz fellinijevske tradicije kakopak, grotesknih, mesenih, duhovitih – za mnoge na meji dobrega okusa –, a polnih resnične bede povojnega italijanskega juga. In ne samo juga.

Rodila se je in odrasla je v Rimu, kot aristokratski otrok v družini tretje generacije švicarskih baronov; eden od njih se je bil v rimsko četrt Porta Venezia priselil zaradi propadlega dvoboja in neke nesrečne ljubezni. Po gimnaziji in akademiji Pietra Sharoffa leta 1951 se je pridružila gledališki skupini *Compania dei Giovani*. Nikoli ni zares vedela, kaj jo bolj privlači, gledališče ali film. Zato se tudi v lepi starosti še vedno posveča obema. Posnela je več kot trideset igranih in dokumentarnih filmov, spisala več ducatov scenarijev za svoje filme in filme kolegov, posnela številne televizijske spektakle ali nadaljevanke – najbolj znan je zdaj že kulturni muzikal *Gian Burrasca* z Rito Pavone v glavnih vlogi – in ves čas postavljala gledališke predstave ter pisala. Doslej je izdala tri romane.

Njena ekipa me je opozorila, da nerada govori o sebi, toda ... Je že prišel čas, ko lahko reče, da je zadovoljna z vsem, kar je na celuloidnem traku in odrskih deskah pustila za seboj? »Umetnost je treba živeti,« se ne pusti

»Ma vaffanculo,« ji uide kletvica in v smehu se hiti opravičevati, »čeprav so se včeraj italijanski ustavni sodniki zedinili, da to kletvico lahko brez skrbi uporabljamo tudi v javnosti. Tarantino nima pojma! Naj gre k vragu! Blebetač.«

Lina Wertmüller je bila Fellinijeva ljubljanka, prijateljica, sodelavka in pomočnica režije.

Fotografiji osebni arhiv

»Premorete renesančno lepoto? Bi lahko bili model Tizianovi Flori ali Veronesejevi Veneri? Ste polnih oblin, renesančnih bokov, mehke rožnate polti? Če je tako, ste ravno pravi za Fellinija. Ob tej in tej uri pridite tja in tja. Tako se je glasil tipičen Fellinijev oglas, ko je po mestih iskal igralke za svoje filme. Seveda so se prigrasile gospe in gospodične vseh sort, starosti in lepote: grbave, brezzobe, debeluške, lepoticke, suhljate, guvernante, natakariče, profesorice, prodajalke ljubezni ... Polne optimizma. Fellini je navadno pred vsem tem ženščevjem pravočasno pobegnil. Zanj sem dneve in dneve prebirala eno po eno ter jih nazadnje preden postavila ducat. In vedno je bil zadovoljen ... Bravo, moja mala Lina, mi je znal reči.«

zmesti, »iz dneva v dan, kot da je zadnji. Pri filmu, tako kot v šovbiznisu nasploh, je težko spoštovati kriterije denarja, časa in kvalitete obenem. Mislim, da na račun časa nisem zapostavljala kakovosti. Ta občutek me spremlja že dolgo in z njim je lepo živeti.«

Svetilka v mračni sobi

Lina Wertmüller zagotovo ne bi postala Lina Wertmüller, če na svoji, sicer natančno načrtani poti, da uspe, ne bi srečala Federica Fellinija. Tako pravi sama. Ali pač. »Fellini je bil odprto okno v resničnost, ki je takrat še nisem znala razvozlati. Ustvarjati ob njem je bilo kot slediti dobremu magu v čudoviti svet igranja, ki ga prehitro pozabimo ali odvržemo. Že ob prvem srečanju sem imela občutek, da sem našla prijatelja iz otroštva. Njegov svet je združeval lahkotnost in šarm Indijca, ki s piščaljo kroti kače, bolečo, mehko humanost, ki je bila zavezana – čeprav ni veroval v nič in nikomur – eni sami stvari, spoštovanju skrivnosti. Tako zelo si jo je želel razvozlati, da se je na koncu zdelo, da ji je začel verjeti. Toda kaj ni že Shakespeare položil Hamletu na ustne besede, da je ni stvari na nebu in Zemlji, ki jih ne premore naša domišljija? O tem nam je Federico govoril v svojih filmih, kajne?«

Po opaznih uspehih v gledališču, kjer je med drugimi režirala Williamsa, Brechta, Albeeja, muzikale, opere in lutke, je pustila vse in leta 1963 sledila klicu italijanskega mojstra nadrealizma, Federica Fellinija. »Na začetku so se mi kolegi v Cinecittà posmehovali, češ, glej, glej, prihaja pomočnica režije z vizijo. Toda po nekaj tipičnih rimskih štosih in replikah me je ekipa filma *Osem in pol* sprejela medse. Za vse moje nadaljnje delo je bilo sodelovanje z njim bistveno. Kot bi mi v roke porinil instrumente, kako razumeti svet. Po njem sem se naučila odmerjati ustvarjalno svobodo, kako iz ljubezni do umetnosti ustvariti mala šamanstva. Seveda je imel svoje muhe ... Neštetokrat smo ga

na snemanjih čakali. Tako kot Mastroianni je tudi on imel razvado, da je ure in ure telefoniral: prijateljicam, ljubicam, ženskam, ki jih ni poznal, pa ženi Giulietti tudi. »Federico telefonira,« je bil eden pogostejših stavkov, ki smo si ga v ekipi podajali kot za šalo. Imel je navado nenehno spreminjati vsebino scenarijev. Iz dneva v dan. In že ko se igralci mukoma naučili eno, jim je v roke porinil nove načtečkane in prečrtane liste z ukazom, nauči se do jutri. Kdor naslednji dan ni znal zapovedanega, je lahko kaj hitro doživel Fellinijev 'pedagoški prijem'. Kajti treba je bilo znati tekst in improvizirati hkrati. Če igralcu ali igralki ni šlo, je začel na glas šteti, ena, dva, tri, štiri, pet, šest – si že? – sedem, osem ... in tako naprej. Ali pa doneče moliti zdravamarijo. Groza. In veste kaj, metodo štetja in molitvic sem prevzela od njega ... Ha, ha, kolikokrat se mi je na snemanju mojih filmov obrestovala,« se je gromko zasmejala. Kakšen je bil odnos do »nasprotnega tabora«, Viscontijev? »Hm, leta in leta sta se od daleč ovohavala in tako kot se pogosto dogaja med umetniki, tudi največjimi, sta imela skupni motiv, tekmovalnost. Predstavljala sta dva diametralno nasprotna obraza filmske umetnosti, a oba izrednega pomena. Nekega večera sta se med filmskim festivalom v Moskvi naključno srečala na stopnišču Kremļa. Spogledala sta se, se drug drugemu nasmehnila in postala prijatelja.«

Medtem ko pripoveduje zgodbe o svojih kolegi in prijateljih, se ji oči izza okvirjev še bolj svetijo. Nekoč je rekla, da jo najbolj dolgočasno pripovedovanje o sebi ter da jo je najlažje najti v njenih filmih. Če jo že hočemo iskati. In da takrat, ko govori o svojih dragih in sodelavcih, pravzaprav govori o sebi. Ko jo spomnim na te njene besede, za hip snamem očala ter jih obriše v prticek. Spontana kretnja vseh očalarjev in naočnikarjev. Očala z belimi okvirji so že dolgo njen zaščitni znak. Vse od štirinajstega leta je preizkušala

najrazličnejše okvirje – »nisem bila lepota, a fantom sem se zdela simpatična, kljub obilnemu nosu in očalom« –, dokler ni odkrila tistih pravih. Z belim okvirjem. Ko se je okvir obrabil, je poklicala v tovarno, kjer so jih proizvajali, da bi kupila nove, pa so ji rekli, da je ta model pošel, da ga sicer lahko še enkrat proizvedejo, a kupiti bo morala celotno pošiljko pet tisoč okvirjev. In tako je tudi storila.

Marcellino, kruh in vino. In ženske

Najraje je delala z igralcema Mariangelo Melato in Giancarlom Gianninijem. Z njima je posnela pet filmov, med njimi tudi sloviti *Swept Away*, katerega remaka se je lotil režiser Guy Richie z Madonno in Gianninijevim sinom, prav tako igralcem, Adrianom v glavnih vlogah. Polomija. »Žal mi je, da sem Marcella Mastroiannija angažirala samo enkrat, za film *Fatto di sangue*. Marcello, cinik, altruist, ki je premogel simpatično preproščino velikega ustvarjalca. Na snemanjih in v zasebnem življenju sva se družila polnih štirideset let. Ob večerih je znal zbrani družbi na kateri od rimskih teras pripovedovati o svojih ameriških dogodivščinah, še posebej tistih bolj pikantnih – o ženskah, ki so za njegovo naklonjenost tekmovala kot lačne leopardinje. Bil je znan po svoji neposrednosti, toda nekaj njegovih ljubezenskih pustolovščin, zaradi načina, kako so potekale, nam enostavno ni mogel prikriti. Kot na primer tisto o ameriški igralki Faye Dunaway. Šlo je za pravo ljubezen. Toda kot pravi sin Mediterana ni niti za trenutek pomislil, da bi zapustil svojo ženo Floro, sicer mojo najboljšo prijateljico. In zato sta se z lepo Faye razšla. Katera ženska pa po treh letih ne bi skočila pokonci in rekla: 'Kaj torej?' Marcello je odgovoril napačno. In zgodba se je končala. Potem se je tolažil s Catherine Deeneuve, toda kaj, ko se je tudi iz te zgodbe rodilo nekaj globokega. Ne nazadnje še sladka mala Chiara, ki je zrasla v nadarjeno igral-

ko ... A do konca življenja ni zapustil Flore. In če zdaj pomislim, je bila Marcellova želja verjetno ta, da bi vse njegove ženske živele skupaj, v kadi, polni ljubezni, tako kot v Fellinijevih sanjah v filmu *Osem in pol*. Ah, Marcellino ...«

Lina Wertmüller je za večino svojih filmov scenarije napisala sama. »Pisanje je neke vrste režija. Njen teoretski del. Vsakič, ko sem se spravila za pisalni stroj, sem v tednu dni med tipkanjem že posnela film. Nasploh je pisanje ena mojih ljubezni. Jaz, pisalni stroj in moja soba, polna ogledal.« Sodelovala je tudi s Francom Zeffirellijem. Pomagala mu je spisati scenarij za ljubek film o sv. Frančišku, *Sorella Luna, fratello Sole*. »Franco je čudovit fant, čeprav jih šteje več kot osemdeset. S svojim milim obrazom, svetlimi kodri in modrimi očmi bi lahko bil atraktiven igralec, a odločil se je za težjo pot scenografa in režiserja. Bil je pomočnik režije Luchina Viscontija. In čeprav sem bila jaz fellinijevka, on pa viscontijev, sva vedno odlično sodelovala. Žal mi je, da se je vedno moral braniti pred italijanskimi kritiki, ki niso našli milosti zanj, zato pa je velik uspeh doživel tako v Evropi kot ZDA.«

Tarantino – blebatač!

Z vsem srcem brani italijanski film, za katerega je pred časom ameriški režiser Quentin Tarantino rekel, da je mrtev. »Ma vaffanculo,« ji uide kletvica in v smehu se hiti opravičevati, »čeprav so se včeraj italijanski ustavniki sodniki zedinili, da to kletvico lahko brez skrbi uporabljamo tudi v javnosti. Tarantino nima pojma! Obmetavala sva se prek medijev, toda kako naj prepričam nekoga, ki je že prepričan. Drži, da so skorajda vsi veliki italijanski režiserji že pod rušo, toda naš film je daleč od tega, da bi hiral. Pred deseti leti je morda kazalo, da se ne bo več pobral, produkcija se je silovito zmanjšala, toda italijanski film ima občinstvo, že tradicionalno, ne samo doma, ampak tudi po vsem svetu. Res pa je tudi, da se politika nikoli zares ni ukvarjala s tem, da bi vlagala v kapital, kakršen je naša kinematografija. Tarantino, naj gre k vragu! Blebatač.«

Svetloba – počelo vsega

Desetletja snemanj, brnenja kamer, bedenja v montaži, preigravanja z besedami v tekstih – vse pod taktirko čarovnije, ki ob temnitvi na sedežu v kinodvoranah gledalce potaplja v nove svetove – so Wertmüllerjevi prinesla spoznanja, ki jih je – to pove skoraj v posvečenem šepetanju – težko strniti v eno samo razmišljanje. »Svetloba. Luč je prava gospodarica vsega. Preden smo prišli, so bili vekli teme in tišine, in ta ista tema in tišina nas bo nasledila. V primerjavi s to skrivnostno večnostjo predstavljamo neznatni delček sonca. Sonce je luč in luč je življenje. Boj med svetlobo in temo, življenjem in smrtjo, dobrim in zlom je pravi smisel bivanja. Lucifer, nadangel, prinašalec luči, najlepši od vseh, si je drznil izzvati boga. In tudi Prometej je bogovom ukradel ogenj, s katerim bi svetil ljudem na Zemlji. Vsi miti in legende pridajajo svetlobi božanske lastnosti. Svetloba v podobi krilate boginje je tudi nekdanji simbol filmske družbe Columbia Pictures. V tovarni modernih mitov – filmskih in televizijskih studiih – je svetloba tista, ki je zasnovala čarobno mrežo, svetleči pentagram vseh pripovedi podob in sence sanj za spoznanja naše globalne vasi. Svetloba v očeh, nasmehu, misli ... razpršena svetloba, ledena svetloba severa, topla svetloba ognja, rumena svetloba zavisti, vijolična luč besa, rdeča svetloba ljubezni. Kljub tisočnim skrivnostnim čarom noči in teme je svetloba tista, ki kaže pot, razkriva in hrani. Je edino življenje. Tudi v svetu filma.« ■

Žvižgači Cena drobnega glasu, ki sporoča, kaj je prav

Sonja Merljak

Ta teden je postala pravno-močna sodba, po kateri je ministrstvo za zunanje zadeve leta 2002 nezakonito odpovedalo delovno razmerje Petru Golobu, do tedaj vicekonzulu na veleposlaništvu v Zagrebu. Peter Golob je pred tem trdil, da je moral nezakonito izdajati vizume, o čemer je v skladu s kodeksom javnih uslužbenec obvestil predstojnika, ministra Dimitrija Rupla. Namesto da bi ga zaščitili, so ga premestili. Nato pa, ker se ni javil na delovno mesto, saj je medtem že vložil tožbo na sodišče, odpustili.

Takšno opozarjanje na nepravilnosti ali nezakonitosti v tujini imenujejo *whistle-blowing*, piskanje na piščalko. Ljudje, ki nadrejene, pristojne ali tiste, za katere menijo, da jim lahko pomagajo, opozarjajo na nezakonitosti, nepravilnosti ali dejanja, ki ogrožajo javno varnost ali zdravje, naj bi namreč ravnali podobno kot policisti oziroma nogometni sodniki.

Žvižgači so v ZDA tako pogosti, da imajo več združenj, maja pa so v Washingtonu pripravili svoj teden, na katerem je bil slavnostni govornik eden najslavnejših med njimi, Jeffrey Wigand, človek, ki je razkrinkal, da so vodilni v tobačnih korporacijah zavestno lagali o neškodljivosti cigaret.

V Sloveniji takih ljudi ni veliko, najbrž tudi zato ne, ker so posledice, ki jih žvižgači občutijo, potem ko opozorijo na nepravilno ravnanje, hude. Nanje se, paradokso, zgrne plaz obtožb: med njimi na primer, da bi se stvari lahko interno uredile, če bi le molčali in jih ne bi razgrinjali v javnosti. Nekateri napadejo celo na osebnostni ravni. Redkokdaj jih dojemajo kot junake, ki so se pripravljali izpostaviti za druge, kot pogumneže z močnim občutkom za to, kar je prav; pogosteje obveljajo za špiclje.

Ko so pred leti delavke na ljubljanskem zavodu za zdravstveno varstvo obtožile direktorja, da jih spolno nadleguje, jim je le malokdo od sodelavcev hotel prisluhniti in pomagati. Z nerazumevanjem so jih gledali celo sindikalni predstavniki. Dve od njih sta si zato poiskali novo delovno mesto, tri pa so ostale. Med sojenjem so se morale vsak dan srečevati z direktorjem, ki je ves čas ostajal na položaju njihovega nadrejenega, in s pomisleki okolice o upravičenosti njihovega ravnanja. Za povrh vsega so se morale soočiti s šikaniranjem in blatenjem. Nadlegovalci namreč poskušajo svoje žrtve, ki spregovorijo, očrniti na različne načine: kot človeka in kot delavca.

Sodba, po kateri je bil direktor spoznan za krivega, je lani postala pravno-močna, toda ženske so zanj plačale visoko ceno. Tri leta so veljale za problematične uslužbenke, tako rekoč zdraharice; po drugi strani so direktorjevo nečedno ravnanje njegovi nadrejeni celo označili za njegovo zasebno za-

devo. Svoj odnos do kaznivega dejanja spolnega nadlegovanja na delovnem mestu so pokazali tudi s tem, da so ga po pravno-močni sodbi zaposlili kot dobro plačanega svetovalca, s katerim so morale delavke še naprej prihajati v stik.

Na Slovenskem so torej kaznovani celo tisti, ki so bili dokazano žrtve kaznivega dejanja. Kako lahko potem pričakujemo, da bodo na piščalko piskali tisti, ki zgolj sumijo, da se v njihovem podjetju dogajajo nezakonitosti ali nepravilnosti?

Ameriške raziskave so pokazale, da mnogi žvižgači utrpijo posledice v službi; premestijo jih na primer na nižje delovno mesto ali jim znižajo plačo, to pa vpliva tudi na zasebno življenje. Kljub temu posamezniki še vedno opozarjajo na nepravilnosti in včasih, čeprav redko, za takšno ravnanje prejmejo celo priznanje. Tri Američanke, Sherron Watkins iz Enrona, Cynthia Cooper iz Worldcoma in Coleen Rowley iz FBI, je revija *Time* izbrala za osebnosti leta 2002. Prvi dve sta opozorili na finančne nepravilnosti v svojih podjetjih, tretja pa, da se FBI ni odzval na prošnje policistov na terenu, da bi morali preiskovati človeka, ki je bil po enajstem septembru postavljen pred sodišče kot dvajseti terorist. Ko so se prvič srečale med intervjujem za *Time*, so ugotovile, da so po svojih razkritjih morale skozi podobne preizkušnje. Čeprav so ravnale tako, kot je prav, so, kot je pisalo v *Timovi* utemeljitvi njihovega izbora, ogrozile svoje službe, zdravje, zasebnost, celo rabsodnost.

Cena za piskanje je visoka. Samo tisti, ki so se odločili za takšno dejanje, vedo, ali se je izplačalo. Ankica Lepej, ki je razkrila, da ima Tudmanova soproga v Zagrebški banki velike prihranke, čeprav je njen mož trdil, da je enako revna kot drugi hrvaški upokojenci, je po razkritju izgubila delo in pozneje še stanovanje; prodati ga je morala zaradi dolgov, saj nove službe ni mogla dobiti. Kljub temu je v intervjuju za oddajo *Preverjeno* pred nedavnim dejala, da ji ni žal. V javnosti bi se brez njenega razkritja namreč ohranila bistveno drugačna podoba o nekdanjem hrvaškem predsedniku in njegovi družini.

Petra Goloba mora zdaj ministrstvo za zunanje zadeve znova zaposliti, mu za ta čas povrniti plačo in vpisati delovno dobo. Njegov boj je trajal pet let. Kaj si kdo misli o njegovem ravnanju, najbolj občuti on sam.

Se je izplačalo?

Človek na koncu odgovarja samo svoji vesti – če še lahko sliši njen glasek.

V Enronu so po pisanju revije *Time* zaposlenim razdelili blokce z navdihujočimi mislimi. Ena med njimi, izrekel jo je Martin Luther King Jr., se je glasila: »Življenje se začne bližati koncu, ko molčimo o stvareh, ki so pomembne.« Preden se je odločila, da bo zapiskala na piščalko in svojega nadrejenega Kena Laya opozorila na finančne malverzacije, je podpredsednica Enrona Sharon Watkins vanjo zrla vsak dan. Nekaj mesecev pozneje je pustila službo, ker ji niso več dali nobenega pravega dela. ■

Razglas Za prazne gozdove – s puško naprej!

Foto Blaž Samec

Andrej Krbavčič

Okupacijske sile Svarečih lovskih stricov in podobnih (v nadaljevanju SL-SiP) razglašajo:

1. Z današnjim dnem je odprt teritorij medvedov (in druge doslej zaščitene divjačine) za stalno ali počitniško naseljevanje ljudi, posebno naših. Dovoljeni so gobarjenje in vsi ekstremni športi po celotnem območju medvedov ob vsakem času.

Medvedom je s tem ukazano, da se ne smejo približevati novim naseljem in prebivališčem ter se hraniti s hrano ali z odpadki, ki jih bodo novi naseljenci puščali okrog svojih hiš. Medvedje so dolžni gostoljubno sprejeti gobarje, lovce in radovedneže, ki bi želeli vstopiti v njihove brloge.

2. Prav tako oznanjamo, da bomo podpirali razvoj ovčereje na tem področju, saj so znanstveniki SL-SiP ugotovili, da so medvedja območja najprimernejša za uspešno gojenje drobnice. Medvedvi (tudi risi, volkovi in ujede) ne smejo cediti slin nad jagenjčki, čeprav bi jim ti sami lezli v gobce. Na željo psov ali njihovih lastnikov morajo medvedvi prostovoljno izročiti svoje mladiče v raztrganje.

3. Znanstveniki SL-SiP so mnenja, da je medvedov preveč, četudi bi bil en sam. Ker ni mogoče ugotoviti točnega števila, so se medvedvi dolžni popisati sami in sporočiti dvakrat višje število od ugotovljenega. Pri tem se morajo medvedvi, ki nimajo urejene slovenskega državljanstva in so prišli na območje kot vojni begunci, označiti z rumenim znamenjem v obliki tarče ter ga pritrditi tik nad srce. To velja tudi za vse njihove mladiče, ne glede na starost in čeprav bi bil eden od staršev slovenski državljan.

4. Strogo je prepovedano širiti argumentirane resnice, ki veljajo na starih medvedjih teritorijih: da človeški prebivalci (ne naši!) teh krajev živijo v sožitju z medvedmi, ker so se obnesla mrhovišča, ker ne puščajo hrane okrog svojih bivališč, ker ne gojijo drobnice in drugače ne izzivajo medvedov s svojim ravnanjem in ker ne tacajo brezobzirno po gozdu.

Medvedvi (in druga divjačina) so po naši, torej edino veljavni resnici nižja rasa, ki je bila ustvarjena, da jo človek iztreblja sebi v zabavo.

Za nespoštovanje gornjih določil so zagrožene naslednje kazni:

Za vsako ubito ovco ali prestrašenega gobarja eksekucija enega odraslega medveda z ustreliitvijo in raztrganje njegovih mladičev s psi. Če je požrta ovca ali prestrašeni gobar od naših, potem eksekucija petih odraslih medvedov in desetih mladičev. Njihovo drobovje je treba vreči v potoke in turizmu namenjena jezera kot ponavadi. Preiskavo o krivcu zakola ovce ali prestrašenega strahu je vedno treba izvršiti šele po usmrtitvi medvedov.

Če organ SL-SiP ugotovi, da je bil pokončani medved begunec, pa se ni predpisano označil, bo ustreljen ponovno. Povrh tega bo ustreljen še najbližje živeči medved z družino vred, ker neoznačenosti ni prijavil oblastem.

Vsako leto bomo postrelili sto medvedov, tudi če jih sploh ni toliko ali ne pridejo s svojih starih območij in ne naredijo nobene škode, ker gotovo naklepajo teroristična dejanja. In ker so njihove šape okusne, kožuhi pa odlična trofeja.

Nepismenost in nepoznavanje novih predpisov medvedov in druge divjadi ne odvezujeta odgovornosti!

Za prazne gozdove – s puško naprej! ■

Sporočilo bralcem

Uredništvo si pridržuje pravico do objave ali neobjave, krajšanja, povzemanja ali delnega objavljanja nenaročenih prispevkov, pač v skladu s svojo uredniško politiko in prostorskimi možnostmi. Izjema so odgovori in popravki objavljenih informacij, ki bi lahko prizadeli posameznikovo pravico ali interes, kot to določa zakon.

Vsi prispevki morajo biti opremljeni s polnim imenom in naslovom odgovorne fizične osebe (tudi v primeru institucij, organizacij, strank, društev ipd.) ter po možnosti s telefonsko številko, na kateri je mogoče preveriti avtentičnost avtorja.

Zaradi velikega števila prispevkov bralcev in zaradi želje uredništva, da čim večjemu številu ljudi omogoči povedati svoje mnenje, pripombe in pobude, opozarjamo, da bomo v rubriki PP-29, namenjeni odzivom na že objavljene tekste v časopisu, dosledno zahtevali spoštovanje predpisane dolžine največ 60 tipkanih vrstic (ca. 3840 znakov). Vse daljše prispevke bomo avtomatično zavrnil ali skrajšali.

ureja Alenka Brajnik
e-pošta: pisma@delo.si

Delo, 24. julija

Prosta delovna mesta

Redka so v Sloveniji, če sploh so, področja, kot je kadrovsko, kjer se dogaja toliko nesmislov. Po letu 1996 so masovno, skoraj ob vsaki srednji šoli odpirali še višje šole, po mojem vedenju jih je 48. Zdaj, ko so dali na trg svoje »produkte«, pa ni zanje zadostnega zanimanja delodajalcev. Tako smo lahko na strani Delova borza dela dne 19. junija prebrali, da diplomantom ponujajo prekvalifikacije za kovinarske poklice, kot so: varilec, strugar in orodjar.

Vsakomur, ki pozna te poklice, je jasno, da je treba, preden se obvladajo, biti nekaj časa vajenec. Namesto da so postali vajenci pri 15. letu, bodo to postali pri 22. letu ali še pozneje. Piramido smo obrnili na glavo, vrh je spodaj, baza pa zgoraj. Sancta simplicitas! In potem se direktorica zavoda za zaposlovanje čudi, da ni zanimanja za tovrstne »prekvalifikacije«. Sam sem naivno verjel, da se govorjenje o »fleksibilnosti« delovne sile predvsem nanaša na teritorialno gibljivost, toda zdaj vidim, da so za bregom tudi takšni posegi, kot je »prekvalifikacija z višje stopnje na nižjo«.

Prav zaradi tega sem dobro pregledal Delovo borzo dela z dne 24. julija; zanimalo me je, kaj potrebujejo delodajalci. Škoda, da zavodi za zaposlovanje na koncu ne podajo rekapitulacije iskanih kadrov številčno, tistih do šeste stopnje in od šeste naprej. S tem bi veliko olajšali možno analizo vsem zainteresiranim. Tako pa ne preostane drugega kakor z ravnilom slediti vrstici in delati črte za iskano pogostnost. Sam sem tako naredil in dobil naslednji rezultat:

Do zaključne 5. izobrazbene stopnje je srednja vrednost povpraševanja na vseh 12 zavodih ca. 80% in nad 5. stopnjo 20%! Mene ta rezultat ne preseneča, saj je v mejah pričakovanja (realistov) in dokaj evropski v primerjavi z EU ali Švico. Moral bi pa močno skrbeti bivše in sedanje krojače izobraževanja.

Nedavno, 21. maja, sem prebral naslednjo novico: »Na slovenskih višjih strokovnih šolah in v visokošolskih zavodih v Sloveniji je lani diplomiralo 17.145 študentov, kar je 8,6% več kot prej. Najbolj se je povečalo število dozdajšnjih podiplomskih študijskih programov (različne specializacije, znanstveni magistrski, doktorski), in sicer v primerjavi z letom 2005 kar za četrtno.« Lani je bilo v Sloveniji živorojenih 18.932 otrok. Blagor narodu, kjer imajo 90,6% diplomantov v primerjavi z novo rojenimi! Drugi, dokaj razširjen nesmisel v kadrovski politiki je, da ženske po 40. letu, moške pa po 50. letu razglašajo za »stare«. Iz osebnih izkušenj vem, da so ženske med 40. in 55. letom najboljše de-

lovna moč za nekatera dela, npr. nabavo, prodajo, računovodstvo itd. Omejeni prostor ne dopušča, da bi naštel razloge, zakaj je tako; večina bralcev jih ve. Naj ne bo neomenjeno, da so v teh letih poleg maksimalne sposobnosti za delo še prikupne, upam, da mi feministke ne bodo zamerile, če rečem, da so poželenja vredne. Moški optimum pa je med 50. in 60. letom. Izjema so rudarji in še nekateri naporni poklici.

Kako le nekdo lahko pomisli, da so: zdravniki, sodniki, učitelji, profesorji, inženirji, odvetniki, politiki in mnogi drugi intelektualni delavci po 50. letu prestari! Cela vrsta vrhunskih strokovnjakov in politikov je v tem razponu. Tudi naši glavni predsedniški kandidati poleg aktualnega predsednika so v teh optimalnih letih.

Še en nesmisel. Ko so pred desetimi leti začeli na veliko odpirati višje šole, so apologeti to zagovarjali takole: da bo to prav tisto, kar gospodarstvo potrebuje. Danes pa direktorji zavodov za zaposlovanje pogosto omenjajo neustrezno izobrazbo! Naj razume, kdor more! Na koncu pa še eno pikantnost iz kadrovske politike. V l. 2002 so ene od naših dobro znanih toplic objavile v Delu razpis za delavca brez poklica. Takole se je glasil: »Pomivalka posode – čiščenje in pomivanje posode in ostalega inventarja: Določen čas 3 mesece; jezik: nemški jezik – govorno, angleški jezik – govorno.«

Še danes, po petih letih, mi ni jasno, čemu dva tuja jezika za osebo, ki dela ločeno od topliških gostov. Zanimivo bi bilo vedeti, katera bi bila sprejeta, če bi se javili dve: ena z znanjem dveh jezikov, a brez ene roke; druga z obema rokama in brez znanja tujih jezikov. ■

ŠTEFAN ŠČAP, Novo mesto

Delo, 2. junija

Oprostite, kako ste rekli?

Dr. Dimitrij Rupel je poskušal v sicer plačanem komentarju predstaviti mnenje, da je sedanje stanje v Sloveniji kar dobro v primerjavi z leti pred 1990. To je podkrepil z nekaj podatki. G. Klemenčič se je odzval, češ da dr. Dimitrij Rupel prikazuje izkrivljeno stanje. Na to pisanje se je odzvala ga. Drenovčeva in predstavila izjemno slabe razmere v podjetju Litostroj med letoma 1980 in 1990. G. Klemenčič je v naslednjem odzivu povzel, da so razmere, ki jih opisuje ga. Drenovčeva, bile v letih 1990 do 1995. Na tako očitno spreminjanje dejstev sem se oglasil in poskušal z nekaj primeri dokazati, kako je za opisovanje določenih stanj treba imeti sposobnost kritične distance. Želel sem jasno pokazati, da je razlika med »vodenjem« razvoja in »življenjem« v polpretekli zgodovini.

V odgovoru na moje pisanje se g. Klemenčič ni opravičil, da se je zmotil ali nalašč zamenjal obdobje, ki ga popisuje ga. Drenovčeva. Še huje, trdi, da je ga. Drenovčeva upravičena do določenega mnenja, da pa sam kot profesor ne bi smel imeti njemu ali njegovim somišljenikom nasprotnih trditev. Trdi, da je tak način neprimeren za našo mladino. Podučil me o kulturi dialoga. Že tisočkrat slišano in v eksekutivi uveljavljeno načelo v naši polpretekli zgodovini.

Trdim, da se lahko opredeljujemo do določenih stanj po l. 1990 svobodneje in da lahko uporabimo vse dostopne podatke. Res pa je, da se je povečalo opredeljevanje prej neme, nepolitično opredeljene populacije, pa je zato zmanjkalo prostora za politične aktiviste. Vendar to ni znak nesproščenosti, ampak zgolj uravnoteženje javnega izražanja.

Profesor na univerzi, ki mu študentje v 90 minutah ne zastavijo nobenega vprašanja, je po mojem slab profesor. To je namreč razlika med učenjem in študijem. G. Klemenčič uporablja v odzivu značilen koncept učenja in ne študija. Zato je njegovo mišljenje o tem, kaj je profesorju dovoljeno in kaj ne, po mojem zelo problematično. Tak način je bil znan iz obdobja, ki ga g. Klemenčič nekritično povečuje. Zato pa je bil »hudič na univerzi«! Po l. 1990 še nisem zasledil podobnega teksta.

Nisem bil med tistimi, ki so po l. 1990 zagovarjali šok terapijo. Ker nisem tega niti počel niti izvajal, mi tega, spoštovani g. Klemenčič, ne boste očitali. Še posebej ne v nastavljenih stavčnih pomenih! Seveda pričakujem objavo Vaših podatkov o razvoju na področju naše države Slo-

venije od l. 1935 do danes. Zaradi posebnega odnosa do tehnike, ki ga gojim, Vas prosim, da upoštevate kot razvojni kazalec tudi razvoj tehnologij in izvedenih projektov. Ali veste, da smo Slovenci imeli že v SHS tri večje proizvajalce kmetijskih strojev, ki so izvažali. Kako je mogoče, da jih po l. 1945 ni več?! Ali so bili res vsi industrialci sodelavci okupatorja?

V odzivu se je g. Klemenčiču zapisalo: Po uspešni industrializaciji v času socializma ... Predlagam, da naredite primerjavo z drugimi državami (onimi na strani antifašistične koalicije) po drugi svetovni vojni. Razmislite, zakaj kljub uspešnemu razvoju socializma v l. 1990 tak propad industrije in ugotavljanje tehnološke zaostalosti. Navedite relevantne podatke o tehnološkem razvoju po svetu od l. 1980 do 1990 in npr. primerljivih nagradah o tehnološkem napredku na področju znanosti in industrije v republiki Sloveniji v istem obdobju?

Analizirajte po istih kriterijih prag revščine od l. 1935 do danes. Sedaj ste navedli samo trenutno stanje. To je lep primer dnevne politike in popolno zavajanje. Za oceno stanja razvoja naroda in države se taki podatki spremljajo skozi čas, ne pa v projekciji osebnih spoznanj. Ko navajate brezposelnost v juliju 2007, predlagam, da ocenite razmerje med okoli 56.000 brezposelnimi ob 72.000 izdanih delovnih vizumih! O raznih »turistih« v naših podjetjih za tri mesece pa kdaj drugič. Razumem osebne stiske brezposelnega, vendar bom upošteval tudi trditev zaposlenega, da delo pač vsak lahko najde, samo če hoče. O okoli 4000 mladih brezposelnih družboslovcih pa postavite vprašanje politikom v šolstvu izpred devetih, šestih let. Pri nas traja študij okoli 7 – 8 let. Napad na ministra Zvera o tem vprašanju pa je čisto politikantstvo zaradi nastopanja v javnosti.

S podatkom o 8,3% populacije v Jugoslaviji in 28% (sam uporabljam podatke med 26% in 32%) izvoza na Zahod se v celoti strinjam. Samo ta podatek ni dokaz uspešnega razvoja socializma, ampak in predvsem dokaz delavoljnosti, visoke kulture življenja, ki jo slovenski narod izpričuje skozi celotno zgodovino in ne samo od 1945 do 1990. V tem obdobju je bila uveljavljena ideologija enakosti, zato bi morali biti vsi kazalci enaki, tako za Vzhod kot za Zahod. Najbrž poznate tudi izvoz Srbije na Vzhod in poseben odpustek za sarajevski Energoinvest zaradi židovskih navez tedanjega direktorja g. Bluma? V teh ocenah ne bova našla istega pogleda. Vi boste omenjene podatke uporabili kot dokaz uspešnosti socializma, jaz pa kot primer značilnega zavajanja neke ideologije. Kdo torej kviri našo mladino?

Na koncu navajate, kako ste nasprotovali leve-mu dogmatizmu in ekstremizmu. Če sem prav razumel, ste to nasprotovanje izražali v okolju tedanjih progresistov, članov ZKJ. Žal o Vaši trditvi nisem zasledil nobenih objav. Če pa niti objavljeno ni moglo biti, potem je bil »mili« obraz tedanje družbe navidezen ali, reciva bobu bob, popačen. Trditev o delitvi na leve in desne uporabite pri sogovornikih, ki so to izvajali v izvršilni oblasti. Ljudem, ki jim je bila pravica do izvajanja dejanj preprečena ali tudi sistematično preprečevana, pa ne izrekajte sodb. Član partije ni mogel biti vernik. Zato obstajajo izjave ali pepel v Vevčah. Ljudje, ki so se želeli politično artikulirati, so morali biti zato pisno izkazani nekatoličani. Opredeljevanje in predalčkanje zato ni na mestu. Dialektično ni vzorno, da se takoj uporabi patološki vzorec »predalčkanja«, če se ob prikazovanju delnih podatkov izvede določen sklep, ki ga nekdo drug z dopolnjenimi podatki ovrže. In v tem je bilo bistvo mojega prvega odziva. ■

prof. dr. JOŽE DUHOVNIK, Medvode

Delo, 27. junija

EU se končno pomika naprej

»Z veliko hrupa in nemira se je Evropska unija izognila katastrofi. A le za las.« trdi bivši nemški zunanji minister Joschka Fischer.

Upravičeno? Vprašamo se lahko, ali je po tem, ko se je krizi izognila, storila korak naprej ali ne? S tem, ko so zunanji ministri držav članic EU v Bruslju 23. julija 2007 začeli postopek oblikovanja nove evropske pogodbe, ki naj bi nado-

mestila propadlo Pogodbo o ustavi za Evropo sklenili, da Evropska unija ne bo imela ustavne pogodbe, pač pa bo v bistvu pomembno nadgradila in dopolnila Pogodbo o Evropski uniji (PEU) in dodala Pogodbo o delovanju Unije, ki bo »nadomestila« in po vsebini »dopolnila« Pogodbo o ustanovitvi Evropske skupnosti (PES), to ni več povsem jasno.

Portugalsko predsedstvo je zunanjim ministrom držav članic EU že predstavilo osnutek reformne pogodbe (Traite Modificatif), dokumenti pa so objavljeni tudi na spletni strani EU (http://www.consilium.europa.eu/cms3_fo/showPage.asp?id=1317)=en&mode=g).

Portugalsko predsedstvo je torej politični konsenz, ki je bil dosežen na junijskem zasedanju Evropskega sveta, prevedlo v pravni osnutek reformne pogodbe, kot se je pohvalil predsednik Evropske komisije José Manuel Barroso. Čeprav obstajajo še nekatera odprta vprašanja, ki jih generira poljska stran, politični konsenz zavezuje države članice EU. Toda, kar je bilo prej državljanom držav članic EU težko razumljivo, je sedaj postalo nerazumljivo. To je korak nazaj, saj je bila EU ustanovljena na podlagi volje državljanov in držav članic EU, da gradijo skupno prihodnost in na katero države članice prenašajo pristojnosti za uresničevanje skupne prihodnosti. To pa morajo predvsem razumeti. Torej je reformna pogodba v prvi vrsti namenjena nam, državljanom držav Evrope. Če jo bomo razumeli, jo bomo sprejeli za svojo, našo! Evropski parlament oziroma predsednik odbora za zunanjo politiko poudarja, da mora biti reformna pogodba taka, da bodo državljani članic EU imeli občutek, da je namenjena njim.

Slovenija se hitro približuje trenutku svojega predsedovanja. To bo veličasten trenutek, ko bo govorila v imenu skoraj 500 milijonov ljudi.

Razumljivo je, da si ob tem želi, da bi se proces oblikovanja reformne pogodbe končal čim prej in bi med predsedovanjem le spodbujala države članice EU, da jo čimprej ratificirajo ter uveljavijo. Optimizem je na mestu, toda objavljena reformna pogodba, protokoli in resolucije ne ponujajo veliko optimizma. In tega se zaveda tudi portugalski zunanji minister Luis Amado, ki poudarja, da postopek priprave reformne pogodbe pomeni dopolnjevanje obstoječih pogodb. Zato je nemogoče reči, da bo končno besedilo enostavno in razumljivo tudi za državljane.

Reformna pogodba je mednarodna pogodba in jo bo treba ratificirati. Slovenija bo torej po ratifikaciji Pogodbe o ustavi za Evropo morala še enkrat opraviti domačo nalogo. Očitno je že sedaj, da bo reformna pogodba treba še dodatno razlagati. V teoriji velja, da je mednarodna pogodba, ki jo je treba razlagati, slaba. Komu je torej namenjena in ali nam njene novosti prinašajo nov dokaz, da so se grožnje z vetom obrestovale in da imamo opravka s t.i. prožno interpretacijo, ki se še širi? ■

ALEKSANDER ČIČEROV, Trzin

Delo, 14. julija

Pogine naj pes

Neko julijsko nedeljo sva se ob osmih zjutraj z Dragom Jančarjem za hip srečala v prazni cerkvi sv. Janeza Krstnika, ki je svetilnik Bohinjskega jezera. V pozdrav sva si brez besed pokimala.

Ko je odšel, sem pod cvetličnim gotskim svodom naenkrat zelo ostro začutila krivico, ki se mu dela. Še več, začutila sem, da je lahko prav vsak v katerem koli trenutku tarča ljudi, ki jih zdrava pamet ne prepriča, kultura in etična nepetost še manj, saj kot mojstri dvojnih meril uveljavljajo premoč. V trenutku sem doumela, da na Slovenskem ni hudo zato, ker smo majhni in se vsi poznamo, saj nismo ne majhni in tudi poznamo se ne. V Sloveniji je hudo zato, ker uporabljamo napačne mehanizme uveljavljanja, kar dokazuje, da smo v svoji notranjosti vsak dan bolj zanemarjeni. Hudo je zato, ker je slovensko duševno življenje na psu in, kar je še huje: nikogar ni zaradi tega sram! Pri nas sta pisateljska kolega lahko brez lojalnosti, lahko celo javno sramotita kolega, ker je premagal birokrazem in za kulturno blagovno znamko, kar Slovenska matica je, regularno dobil denar iz ministrovega »predala«. Ne razumeta, da

PP poštni predal 29

» ministrov položaj omogoča rešilno gesto, ki mi-mo vsega potrdi kvaliteto, ki jo birokratizem in kolektivizem nista sposobna negovati, hkrati pa je tak sveti pravičnejš takoj lojalen do novinarske kolegice, zna jo zagovarjati, ker si je »sposodila« tujo zgodbo in jo prodala za svojo. Poudarjam: prodala! Kolumnist mora biti osebnost, ne vase zagledan zvezdnik. Če bi bil osebnost, bi si tudi znal »sposojati« tako, kot to znajo umetniki, z občutkom ponižnosti in zave-stjo, da se pod soncem žal ne da nič novega iz-misliti.

Ob birokratiziranju, ki ga je čisto vsak Slovenec deležen na vsakem koraku, čeprav ni kompatibilno z življenjem, je napadalna drža literatov, ki se poklicno udejnjava osrednjima slovenski-ma časopisoma Delu in Dnevniku, prav žalo-sten simptom. Ne razumeta, da je ministrova gesta usmerjena proti birokratiziranju in je možno napotilo za ravnanje v naslednjih pri-merih. Za novinarskim pravičništvom skrivata brutalno psihologijo tolpe, ki jo je marsikdo že skusil, in v oči bijočo površno edukacijo, prekri-to s kompleksom objektivnosti.

Zaradi resnice, da malo dobrega uniči veliko zla, javno protestiram proti takšnemu lažnemu pravičništvu, s katerim je začel že kritik Matej Bogataj v reviji Literatura. Ob vseh nezasluge-nih literarnih nagradah na Slovenskem se mu je zdelo objektivno in oportuno, da eksempla-rično juriša prav na Jančarja in njegovo Rožan-čevo nagrado, čeprav bi lahko že davno prej skočil na v nebo vpijoče primere. Jasno se vidi, da je Jančar strelovod, saj vanj sekajo, da bi osmodili kulturnega ministra.

Poznam samostojne, individualne ljudi, ki jim je ministrov precedens vili upanje, da celo biokra-tiziranju lahko odzvoni, kadar je treba rešiti ne-kaj, kar je slovenska kulturna blagovna znam-ka, kar Slovenska matica je, ker je ne moremo primerjati z nobeno od modernističnih ali alter-nativnih tvorbo, ki so le financirane kot klasika.

Pravičništvu Aleša Čara in Mihe Mazzinija ne verjamem, ker ima okus po politikantskem nar-cisizmu in strupenem generacijskem resenti-mentu. Prijem izločevalnosti, ki na Slovenskem sicer ni nič novega, je zdaj postal tako močan, da se je zlo, ki ga tak način vzpodbuja, razraslo že do te mere, da zmore uničevati celo akade-mika Draga Jančarja. To pa je novo in je tudi zelo narobe. Kakor je narobe tudi to, da določe-ni posamezniki ali skupine niso dobili premoči zaradi dela, ampak zaradi napačnega kadro-vanja.

O problemu izločevalnosti bo treba začeti jav-no govoriti. Ali gre za neko splošno nesposob-nost objektivnega dojemanja ali za bolno mor-alno sfero? Že desetletje opazujem hinavščino javnega življenja, ki je grenko-sladki desert dvojnih meril uveljavljene masivne banalnosti. Kaže psihološko zanemarjenost mnogih slo-venskih individuov, ki se kobacajo po ma-sivnosti kolektivizma, tega novega, ki stabilno leži na temeljih polstoletnega in odloča o po-membnih segmentih slovenskega kulturnega, znanstvenega in družbenega življenja.

Dragi kolegi, ki ste pohujšani zaradi izjemnosti Slovenske matice, malo manj komercializiraj-te, pa se vam bo razvil občutek za realnost, ki celo vaši umetnosti ne bo odveč. Vem, vsak in-dividualni korak je skrajno boleč in težaven. ■

META KUŠAR, pesnica in esejistka, članica DSP

Delo, 29. junija

Pred 16 leti so uspešno združili sile

Ne bi se ponovno oglašal, če ne bi bila obravna-va primera zavzetja oz. osvoboditve mejnega prehoda Rožna dolina l. 1991 tudi po zadnjem odgovoru Angela Vidmarja še vedno nedoreče-na. Petnajst let ni nihče nasprotoval opisu te bojne akcije, kot sem ga dal v knjigi Obranili domovino. Potem je pripadnik policije Angel Vidmar 7. julija letos v Delu zapisal: »Mejnega prehoda Rožna dolina 28. junija 1991 ni osvo-bodil g. Srečko Lisjak, osvobodile so ga enote TO in Milice ob pomoči prebivalcev.«

Ob njegovih trditvah sem postavil zelo jasna vprašanja: Katera policijska enota je napadala mejni prehod Rožna dolina? Kje je bil izhodišč-ni položaj njenega napada in v kateri smeri je

napadala? Katere sovražne cilje je napadala in katere uničila? Koliko protiklepni izstrelkov in koliko nabojev je pri tem porabila? Če je cilj dopisov v Delu iskanje resnice, potem je treba pač govoriti o dejstvih. Če pa je cilj izkrivljanje in ponarejanje resnice, potem naj g. Angel Vid-mar to takoj pove, da bodo zadeve bolj jasne. Mene sprašuje po dokumentih, na podlagi ka-terih sem o Rožni dolini pisal v knjigi Obranili domovino, sam pa kot svoje vire navede, da ima »podatke iz ustnih virov.«

Slovenska policija ima gotovo kodeks obnaša-nja svojih pripadnikov. Ali v tem kodeksu piše, da policisti širijo neresnice, nestrpnost, žalijo druge ipd.? Pa tudi če tega v policijskem kode-ksu ni, bi se Angel Vidmar moral Srečku Lisjaku opravičiti čisto zaradi običajne vsečloveške morale. S pisanjem, objavljenim 28. julija, je potrdil, da je 7. julija zavestno širil neresnico na račun polkovnika Lisjaka, saj je zdaj, ko bi mor-al odgovoriti na moja konkretna vprašanja, potrdil, da je enota JLA na mejnem prehodu Rož-na dolina napadla le posebna bojna skupina 6. PŠTO. Policisti so bili samo v zavarovanju akcije in niso izstrelili niti enega samega strela, civilisti, ki so bili po prvem Vidmarjevem zapisu tudi osvoboditelji, pa so – kot piše zdaj – samo razoroževali vojake, ki so se predali.

Poskus zamegljevanja dejstev, da se »vojne ne dobivajo s številom izstreljenih nabojev«, je či-sto odveč. Polemika se nanaša na iskanje resni-ce o osvoboditvi mejnega prehoda Rožna doli-na 28. junija 1991 in ne na kakšno načelno raz-glabljanje in moraliziranje o vojnah. V vojnih spopadih, bojih in bitkah pa zmagajo samo ti-sti, ki v teh bitkah sodelujejo. Tisto, da smo zmagovalci vsi, je pravljica, ki jo potrebujejo oni, ki so bili tedaj lepo na varnem, radi pa bi poželi slavo in ugodnosti, ki gredo zmagoval-cem. Takšnih je bilo na Slovenskem in povsod po svetu vedno veliko. Zato npr. Slovenija slavi kot osvoboditeljce Novo revijo, Pučnika in po-dobne namesto Janeza Ivšiča, Stanislava Po-žarja, Milana Bolkoviča, Petra Petriča, Zorana Dernovška, Milana Kanglerja, Mitje Teropišča in mnogih drugih, ki so v slovenskem zgodovin-skem spominu poniknili, kot da jih nikoli ni bi-lo. V bojih in bitkah odloča samo gola sila. Sa-mo to, kot je dejal že Napoleon, kdo je ob prav-em času na pravem kraju močnejši.

Na očitke glede odlikovanj slovenske vojske lahko odgovorim, da sem za to področje odgo-varjal samo v letih 1991 – 1994. Znak za vse udeležence vojne sem zasnoval v noči od 4. na 5. julij 1991 v republiški koordinaciji, tedanjem najvišjem skupnem poveljstvu slovenske voj-ske, policije in civilne obrambe. Risbo sem po-kazal mag. Borisu Žnidariču, tisto noč najviš-jemu predstavniku policije. Po njegovem pre-dlogu sem na skici dodal tudi znak slovenske policije, saj bodo tak znak dobili tudi vsi polici-sti. Kdo je potem preprečil, da bi policisti te znake tudi zares dobili, lahko verjetno pojasni samo mag. Pavle Čelik. Oktobra 1991 mi je mi-nister Bavčar povedal, da se je policija odloči-la, da znakov obranili domovino ne bo delila. Najvišji policijski inšpektorji, s katerimi sem se pogovarjal, ko sem pripravljal koprsko pros-la-vo po odhodu zadnjega vojaka JLA iz Sloveni-je, pa so mi zagotovili, da njih ni nihče nič vprašal in o znaku tudi nič ne vedo, še manj, da bi ga zavrnili.

Enako kot Angel Vidmar pa tudi sam mislim, da je postal podeljevanje vedno novih pri-znanj in znakov za vojno že neresno. Pri tem se ne sprenevedam ali samo ponavljam za njim. V Vojnozgodovinskem zborniku št. 28 sem zapi-sal, da je to, kar je nastalo iz odlikovanj in pri-znanj, norčevanje iz vojne za Slovenijo in raz-zvrednotenje naših odlikovanj. Bojni znaki so podeljeni celo za dogodke, kjer ni bilo nobene-ga boja in so se vsi naši samo predali. Predse-dnik države je po 15 letih odlikoval med vojno odstavljenega ljubljanskega poveljnika z višjim odlikovanjem, kot ga je tedaj, ko smo odlikova-nja podeljevali resno, dobil tisti poveljnik, ki je zamenjanega nasledil in poveljniške naloge tu-di opravil. Zakaj minister za obrambo povzro-ča inflacijo priznanj, ne morem vedeti. Nisem pa čisto prepričan, da ve tudi on sam. ■

JANEZ J. ŠVajncER, Logatec

Delo, 11. julija

Sodba v imenu ljudstva!

Na tretji strani Dela, dne 11.7.2007, berem, da je naš znani kritik in novinar glasbene scene Mari-jan Zlobec (brali smo njegove prispevke, interv-juje in strokovne kritike iz Salzburga, Dunaja, Verone, Milana, Londona, Firenc, Berlina, Münchna, Bayreutha) obsojen na štiri mesece zapora, pogojno na dve leti. V članku (»Umetniški umor v operi«, objavljen v Delu 23. 3. 2004) Marijan Zlobec piše: Izvedeli smo, da bo direk-tor Opere Borut Smrekar sam dirigiral eno od novih premier, čeprav v Operi pred leti ni opravi-l »dirigentske avdicije«, kar potrjuje tudi dva dokumenta avdicijske komisije z dne 16.11.1995, s podpisi Darjana Božiča, direktorja Opere, Marijana Fajdige, dirigenta in vodje stu-dia, ter Kristijana Ukmarija, dirigenta in zboro-vodje, ter drugi dokument z dne 21. 11. 1995 št. 111/95 s podpisom direktorja Darjana Božiča. Če bi sodišče upoštevalo ta dva dokumenta, bi Marijana Zlobca zagotovo oprostilo. Komisija je 10.11.1995 obvestila kandidate, da so avdicijo opravili, ne pa tudi, za katera delovna mesta.

V opernem svetu se prakticira več vrst avdicij, npr. za dirigente, za asistente dirigenta, korepe-titorje, za orkester, za pevce soliste, za pevce v zboru itd. In ločiti besedo avdicija od druge be-sede, za kakšno avdicijo gre, »dirigent« ali »asi-stent dirigenta«, ni popolno, ker ni razvidno, za katero strokovno mesto se avdicija absolvira. Sporna avdicija je bila namenjena za izbiro ene-ga dirigentskega mesta. Prijavili so se trije kan-didati: Loris Voltolini, Borut Smrekar in Ale-ksander Spasič.

Komisija je odločila, da se po opravljeni avdiciji mesto dirigenta dodeli Lorisu Voltoliniju, ker je pokazal daleč največ znanja in tehničnih kvali-tet, manualno tehniko, čisto dirigiranje, suge-stivno in psihološko obvladovanje in povezo-va-nje orkestra z odrom, poznavanje partiture, ko-rektno menjavo tempa itd., v primerjavi z drugi-mi kandidati. Borut Smrekar ni opravil avdicije za dirigenta temveč za asistenta dirigenta, s po-udarkom na pedagoškem delu v opernem stu-diu.

Spasiču se pogodba modificira tako, da je bil sprejet 50 % kot dirigent in 50 % kot fagotist v or-kestru Opere.

To je razvidno iz dokumenta avdicijske komisije SNG z dne 16.11.1995 z opombo: »Pravna služba je opozorila, da je z ozirom na razpoložljiva de-lovna mesta in število količnikov možno zapo-slititi Voltolinija kot dirigenta, Smrekarja in Spa-siča pa kot asistenta-dirigenta.«

Če bi Borut Smrekar delal avdicijo za asistenta dirigenta, bi jo uspešno opravil, kar je razvidno iz dokumenta z dne 21.11.1995, ki je bil poslan Borutu Smrekarju kot »Sklep o izbiri«, zasedba prostega delovnega mesta asistenta-dirigenta je zaradi repertoarnih potreb Opere utemeljena, saj bo izbrani kandidat angažiran pri pripravi opernih projektov, ki se bodo izvajali v nasle-dnjih sezonah. Sklep temelji tudi na ugotovitvi, da izbrani kandidat Borut Smrekar ustreza kri-terijem in zahtevam za opravljanje delovnega mesta »asistenta– dirigenta«.

Iz moje dolgoletne operne prakse ter 40- in ve-čletnih izkušenj na domačih in mednarodnih odrih lahko povem, da so delovne obveznosti asistenta-dirigenta: pomoč pri pripravljanju so-listov zbora, muzikalno vodenje režijskih vaj, ni-kakor pa ne dirigiranje večernih predstav.

Kot odgovor na pritožbo Marijana Zlobca Borut Smrekar dne 26.5.2006 užaljeno piše: »Kaj lah-ko bolj prizadane ugled in avtoriteto zasebnega tožilca kot direktorja Opere, kot dirigenta in strokovnjaka ter privatno osebo, kot če se mu očita, da avdicije ni opravil, predvsem, ker je av-dicija splošno znano, dokaz strokovne usposo-bljenosti?«

Kakšno avdicijo??? Za asistenta-dirigenta ali za dirigenta?

Torej je avdicijska komisija SNG v dokumentu z dne 21.11.1995 sporočila gospodu Smrekarju, da njegova strokovna usposobljenost zadošča za mesto asistenta-dirigenta in ne za dirigen-ta, kar Marijan Zlobec v članku »Umetniški umor v Operi« gospodu dr. Borutu Smrekarju tudi očita. ■

FERDINAND RADOVAN, Ljubljana

Delo, 23. julija

Sporno spreminjanje lovskih koncesij

V besedilo, ki je bilo v tej rubriki objavljeno 28. julija 2007, se mi je na žalost vrinila napaka v številu lovskih družin. Za pravilno in uspešno gospodarjenje z divjadjo je odgovornih 415 in ne 4154 lovskih družin in državna lovišča. Bral-cem se opravičujem. ■

BRUNO SKUMAVC, Kranj

Delo, 14. aprila

Od sebičnega gena do boga kot zablode

V zadnjem objavljenem pismu g. Novaka je na-vedena neresnica, ki je s stališča stroke, to je bi-ologije, nikakor ne moremo pustiti brez odgo-vora.

G. Novak očitno ni dobro seznanjen s temo, o kateri piše, z evlucijsko teorijo in z vsebino knjige Richarda Dawkinsa Bog kot zabloda, o kateri naj bi polemika tekla. Brez enega same-ga ustrezno utemeljenega argumenta namreč celotno evlucijsko teorijo, ki je osrednji kon-cept sodobne biološke znanosti, označi za »ne-odarvinistično godljo brez enega samega doka-za«.

Med drugim g. Novak omenja nedavni poskus kreacionistov, da bi na osnovi teze o intelligen-tnem načrtu ovrgli evlucijsko teorijo. Evlucij-ska teorija razlaga, da so kompleksni organiz-mi (tudi človek) nastali s postopnim spreminja-njem struktur in procesov, ki jih ti organizmi vsebujejo. Temu nasprotuje kreacionist Micha-el Behe s trditvijo, da se kompleksne strukture, katerih funkcionalnost temelji na usklajenem delovanju mnogih elementov, niso mogle razvi-ti s postopno evolucijo, ker odsotnost enega ele-menta poruši funkcionalnost cele strukture. Kot primere takšne »nepoenostavljive komple-ksnosti« navaja imunski sistem, proces strjeva-nja krvi in bakterijski biček. Po njegovem mne-nju so se te strukture in procesi pojavili v enem koraku na osnovi inteligentnega načrta, ki je dejansko sopomenka za posredovanje Boga v evoluciji. G. Szabo je 30. 6. 2007 v tej rubriki o tem zapisal: »Behejevo smešno tezo so seveda (neodarvinisti) že raztrgali, saj evolucija kopira in modificira elemente, ki so prej imeli druge funkcije v telesu.«

V odgovoru g. Novaka lahko preberemo: »Be-hejeve teze vaši somišljeniki niso raztrgali, še več, nobenega argumenta niso našli, ki bi jo ovr-gel.« Ta trditev je neresnična. Biološka zna-nost ima namreč ogromno dokazov o postop-nem evlucijskem razvoju kompleksnih struk-tur, Behe pa niti enega v podporo svoje teze o nenadnem pojavu takšnih struktur na osnovi inteligentnega načrta. To ni samo mnenje neo-darvinistov oz. celotne skupnosti bioloških znanstvenikov, ampak tudi povzetek sodbe v odmevnem sodnem procesu, ki je potekal l. 2005 v ZDA. Proces, v katerem so starši dijakov tožili lokalne šolske oblasti zaradi uvedbe in-teligentnega načrta v državno šolo, je vodil so-dnik Jones, ki je, mimogrede, republikanec in veren kristjan. Na sodišču so bili soočeni argu-menti in dokazi strokovnih prič obeh strani – neodarvinizma in inteligentnega načrta, ki ga je kot kronsa pričra zastopal Behe. V zvezi z njegovo trditvijo, da biološka znanost nikoli ne bo našla evlucijske razlage imunskega siste-ma, je nasprotna stran predložila zajeten kup znanstvene literature o postopni evoluciji imunskega sistema, objavljene v zadnjih treh desetletjih: 58 znanstvenih člankov, devet znanstvenih knjig in več poglavij iz imunoloških učbenikov. To je le majhen del niza rele-vantnih znanstvenih objav, katerega začetek sega v l. 1861. Neodarvinisti so sodniku pred-stavili tudi celo vrsto znanstvenih dokazov za postopno evolucijo strjevanja krvi in bakteri-j-skega bička.

Kljub temu je Behe med pričanjem vztrajal, da predloženi znanstveni dokazi niso zadostni, pri čemer ni predstavil nobenega ustrezno uteme-ljenega dokaza za svoje lastne trditve. Sodnik je razsodil, da argument za inteligentni načrt te-melji zgolj na tem, da od znanosti zahteva nera-zumno velike količine dokazov za postopen

PP poštni predal 29

evolucijski razvoj. Pripomnil je tudi, da je teza o »nepoenostavljivi kompleksnosti« kvečjemu argument proti postopni evoluciji, ki ga je znanost že ovrgla, nikakor pa to ni argument v podporo inteligentnemu načrtu. Ravnanje šolskih oblasti, ki so uvedle inteligentni načrt v šolo, je označil kot »osupljivo neumnost«.

O vsem tem Dawkins piše v 4. poglavju svoje knjige. Omenja tudi prejšnje poskuse kreacionistov, da bi spodkopali evolucijsko teorijo na osnovi teze, da se kompleksne strukture, kot sta oko in krilo, niso mogle razviti s postopno evolucijo, ampak s posredovanjem Boga. Tudi te teze je najprej ovrgla znanost, po poskusih uvedbe kreacionizma v ameriške šole pa še izidi sodnih procesov v osemdesetih letih. Bralci si lahko ogledajo znanstvene argumente proti različnim tezam kreacionistov na spletnih straneh www.talkorigins.org.

G. Novak zelo lahkotno prilepi nalepko »nekritični um« celotni skupnosti znanstvenikov, ki že stoletje in pol zbirajo in v skladu z znanstvenimi načeli kritično vrednotijo dokaze o evolucijskem razvoju organizmov. Presoj o tem, kdo je v tem primeru nekritičen, prepuščam bralčeve-mu kritičnemu umu. ■

dr. **BARBARA VILHAR**,
Sekcija za biološko izobraževanje
Društva biologov Slovenije, Ljubljana

Delo, 28. julija

Zdravilo za genetsko pogojeno debelost

V Sobotni prilogi Dela smo lahko pod gornjim naslovom prebrali članek Marjete Šoštarč. Glede na velike razsežnosti problema s telesno težo, ki vse bolj bremeni naša življenja in zdravstvo (državno) blagajno, se mi zdi potrebno k opisanim pogledom znanstvenika, kot je prof. Jeffrey Friedman, letošnji dobitnik Danonejeve nagrade za odkritja na prehranskem področju, dodati še druge vidike na ta vse bolj pereč svetovni problem.

Strinjam se s trditvijo, da je svetovni problem že zgolj začeti razumevati debelost. Profesor Friedman je s svojimi raziskavami pomagal postaviti temelje za novo znanstveno, genetsko razumevanje sistema za uravnavanje telesne mase pri ljudeh. Vemo pa tudi, da znanost marsičesa še ne zna rešiti. Za prof. Friedmana je kalorija pač kalorija in potemtakem hitra hrana ni slabša od druge. To stališče je gotovo popolnoma napačno, saj svet preplavljajo tudi slike, ki kažejo zmedenost notranje strukture industrijske hrane v primerjavi z organizirano strukturo naravne hrane. Brali pa smo tudi o človeku, ki se je zaradi preskusa en mesec prehranjeval le v McDonaldsu. Njegovo zdravstveno stanje se je izredno poslabšalo.

Profesor je zbral in osupnil tudi s podatki, ki pravijo, da pojemo 42 ton mleka, 8 ton kruha, po 3 tone sira in mesa ter za skoraj 0,5 tone drugega. Že iz teh podatkov lahko vidimo, da pojemo največ hrane živalskega izvora in mnogo manj hrane rastlinskega izvora, na kar profesor in omenjeni članek ne opozorita. A svetovna zdravstvena organizacija (WHO) in tudi naši zdravniki vse bolj opozarjajo, da k debelosti in z njo povezanim težavam veliko pripomore prav neustrezen izbor živil.

Nikakor se ne strinjam s trditvijo, da je, ko gre za prehranjevanje, kalorija pač kalorija. Rastlinska hrana je mnogo lažje prebavljiva, posebno nerafinirana, naravna oz. takšna, ki vsebuje tudi vlaknine in naravne minerale, vitamine in druge koristne snovi. V telesu se obnaša popolnoma drugače kot enako kalorična industrijska hrana živalskega izvora.

Pomen rastlinske hrane in naravne pridelave pa nista edina faktorja, ki ju pri obravnavanju debelosti nikakor ne smemo spregledati. Ko razpravljamo o debelosti, je nujno treba upoštevati tudi psihološka stanja ljudi. Svetovno znana avtorica Louise L. Hay, katere knjige že desetletja tiskajo v velikih nakladah po vsem svetu (najbolj znana je njena knjiga You Can Heal Your Life, v slovenskem prevodu Življenje je tvoje), pravi o vzrokih debelosti takole: Strah, potreba po zaščiti, skrivate se za preveliko telesno težo. Tudi na TV lahko vidimo podobne vsebine, npr. otroka (ki so ga zdravili zaradi debe-

losti), ko je dejal: Če ne boste imeli časa in posluha zame, se bom zopet najedal.

Ukvarjanje le s hrano, s štetjem kalorij in z iskanjem zdravil za tiste, ki imajo genetsko zasnovno debelosti, ni dovolj. Je pa voda na mlin za tiste, ki veliko zaslužijo z zdravili in z industrijsko hrano. K sreči se nas vsak dan vse več zaveda, da lahko probleme s telesno težo in s tem povezanimi boleznimi rešujemo predvsem sami s primerno prehrano (z uživanjem rastlinske hrane namesto današnjih pretiranih količin mesa in mleka ter belega kruha) in s posvečanjem pozornosti tako otrokom kot samim sebi. Do trajnih uspehov vodi predvsem zavestna sprememba prehranskih navad in reševanje vzrokov v naši duševnosti. Če bi le čakali na znanstvene izsledke o genih in ustreznih zdravilih, nas veliko verjetno že zdavnaj ne bi več tlačilo naše ljube zemljice, ki je zaradi neekološkega pridelovanja hrane in uporabe ogromnih količin kemikalij, tako za industrijsko pripravo živil kot za zdravila, že zelo izčrpana. ■

MARJA (MARTA) BOŽIČ, Fram

Delo, 11. julija

Urgenca za urgenco

Kaj boste odgovorili, gospod primarij?

(pismo zdravniku)

V časopisih zasledimo vedno več člankov in pisem bralcev o tragičnih dogodkih v našem zdravstvu. Zadnje čase so se pričeli oglašati zdravniki – nekateri tudi »večjega kalibra«. V takšnih člankih lahko beremo o tem, da je »... za mnoge primere v zdravstvu kriv sistem organizacije zdravstva in redko je krivda individualna«. Se strinjam – sistem organizacije zdravstva je omogočil, da so zdravniki nedotakljiva kasta. Marsikdo, ki pozna novejšo slovensko zgodovino bolj kot jaz, mi bo pritrdil, da so zdravniki edina inteligenca, ki se ji ne med 2. svetovno vojno ne po njej ni bilo treba izseliti ali da so jo kakor koli preganjali. In verjamem, da se je ta privilegij nekako v sami srčki sistema tudi ohranil. Nedotakljivost zdravnikov in branjenje zdravniškega kolega je skoraj absolutna.

Da mi cenjeno bralstvo ne bo očitalo šarlatanstva, imam v bran svojim trditvam kar nekaj lastnih primerov, ki sem jih doživel v svojem 13-letnem neprostovoljnem »druženju« s slovenskimi zdravniki. Pred nekaj meseci so otroka preklopili iz starejšega na novejši tip respiratorja. Pri starejšem so zdravniki porabili kar nekaj časa, da preden jim je uspelo parametre aparata nastaviti tako, da so otroku najbolj ustrežali. Pri novem aparatu je ta nastavitvev parametrov bila hitrejša – otroku je aparat ustrežal že po prvi nastavitvi. Po nekaj dneh je bil otrok bolj utrujen kot običajno. Ker ni bilo drugih znakov za utrujenost, sem (značilno za tehničnega tipa) pogledal na parametre respiratorja, ki so bili glede na prvo nastavitvev spremenjeni. Po pogovoru z dežurnim zdravnikom so mi zatrčili, da je aparat nastavljen tako, kot je bil – oz. kot je bilo zavedeno v dokumentaciji. OK, zdravniku bo že treba verjeti, saj je specialist. Naslednji dan je bil otrok še bolj utrujen in glej ga, zlomka, parametri na aparatu so bili še enkrat prestavljeni. Tokrat sem se pogovoril s predstojnikom, ki mi je brez predhodnega posvetovanja z zdravniškimi kolegi zatrčil, da je vse v najlepšem redu in, pomislite, otroku je takoj naredil celo preiskavo krvi, s katero je dokazal, da je vse v redu. Žal mi ni znal povedati dveh stvari: zakaj se otrok počuti občutno slabše in na podlagi katerih preiskav (ki jih ni bilo) so se zdravniki odločili za spreminjanje parametrov aparata. Kaj boste odgovorili Vi, gospod primarij?

Dovolil si bom predrznost, da odgovorim namesto Vas. Odgovorili bi, da ne poznate primera in da so zdravniki prav gotovo ravnali strokovno. Verjetno bo odgovor takšen, kajne? In seveda v bran predstojniku bi še kazalo dodati, da osebno mnenje otrokovih staršev pač ne more biti merljiva oz. strokovna kategorija, kar laboratorijska analiza vsekakor je.

In beremo naprej: »Poleg čakalnih dob je problem slaba komunikacija med nosilci zdravstvene dejavnosti...« Ne morem se bolj strinja-

ti! Kako naj dopovem zdravniku, da z otrokom nekaj ni v redu? Da ga zanaša in da ne moremo iti na poletne počitnice, če je otrok v takšnem zdravstvenem stanju? Neki drug primarij z nevrološkega oddelka nam je takrat brez predhodnega pregleda odgovoril, da samo zganjamo paniko, ki se prenaša na otroka, in da je zaradi naše paranoje otrok nesiguren. Ko so po našem vztrajanju otroka le slikali, so ga v nekaj dneh prevzeli nevrokirurgi, ki so komentirali, zakaj otroka nismo pripeljali prej. Kaj boste odgovorili na to, gospod primarij?

Če dovolite, bom povzel Vaše besede, »... da se morajo zdravniki včasih prav detektivsko naprezati...«

Spoštovani bralci, verjetno poznate občutek, ko se z avtom redno vozite v službo in na druge opravke in kar nenadoma slišite ali čutite, da je z avtom nekaj narobe. Seveda vam na servisu zagotavljajo, da so avto pregledali in naprave so pokazale, da je z avtom vse v redu, vi pa vseeno veste, da nekaj ni v redu. Primerjava avta s človekom je seveda neokusna in neprimerna, vendar se boste, spoštovani bralci, predvsem starši otrok, strinjali z mano, da starši pač vemo, kako otroci »dihajo«, in da vemo, kdaj je otrok bolan. In zato zdravnikom ni treba biti detektiv, pač pa jim je treba samo prisluhniti staršem in to informacijo koristno uporabiti pri iskanju diagnoze. Žal pa se vse prevečkrat dogaja, da se na pregledih vzpostavi neka umetna bariera »jaz zdravnik, ti laik«, ki onemogoča normalno komunikacijo, ki bi najhitreje pripeljala do pravilne diagnoze.

Nadalje beremo, da je na urgenci UKC na hodniku umrl onkološki bolnik, zdravnica pa naj bi zabrusila domačim, češ kaj se razburjajo, saj bo tako ali tako umrl. Primarij pa pravi, da »dopušča sicer možnost, da je zdravnica na IPP res izjavila to, kar so trdili očividci, a kaj bi v dani situaciji sploh lahko storila«. Sem kar pričakoval, da se bo postavilo takšno vprašanje, saj je brezsrčnost večine zdravnikov, s katerimi sem srečeval, že kar pregovorna. Kako si boste namreč razlagali, da mi je večina zdravnikov (ob diagnozi hude otrokove bolezni ...) govorila, »da me razumejo, kako se počutim«. In nenavadno je, da prav nihče od njih ni imel nikoli tako bolnega otroka, kar so mi sami povedali. Za višek teh trditev pa je poskrbela pediatrična onkologinja, ki otrok sploh nima, hkrati pa mi z milostnim pogledom govori, da me razume! Ali torej ne drži moja trditev, da je večina zdravnikov brezsrčnih? Kaj boste odgovorili na to, gospod primarij?

Tudi tokrat bom odgovoril namesto Vas: da se zdravniki ne morete čustveno poistovetiti s pacienti, ker bi utegnili tako zahtevno delo slabše opravljati.

Naj Vam, spoštovani gospod primarij, povem, da sem imel priložnost spoznati čudovite zdravnike pa tudi profesorje, za katere sem prepričan, da bodo prenesli vsaj nekaj svoje srčnosti in ljubezni do pacienta tudi na svoje študente. In kako mislite, gospod primarij, svoje delo opravlja ta profesor? Ali ga opravlja manj kvalitetno kot tisti zdravniki, ki so – kot večkrat rečem – brezsrčni? Povem Vam, da odlično. Pa to ni samo moje mnenje, kajti če ga ne bi, verjetno ne bi bil habilitiran za profesorja na Medicinski fakulteti. Kaj pravite, gospod primarij?

Dejstvo je, spoštovani gospod primarij, da ste zdravniki privilegirani v več pogledih in tudi prav je tako. Verjetno bi morali nekateri izjemni zdravniki, ki opravljajo zahtevne operacije pod mikroskopom tudi po 8 ur in več, biti nagazeni s še večjo privilegiji kot tisti, ki svoje odpravljajo z zgoraj omenjenimi stavki zdravni-ce. Žal pa se izkaže, da se zdravniki nekako preveč zavedajo svoje privilegiranosti in zato prihaja tudi do kratkih stikov med zdravniki in pacienti oz. svojci. Kako bi si sicer razlagali ravnanje primarija na CIT oddelku, ki si je dovolil, da mi je z grobim glasom prepovedal pregledovati otrokovo zdravstveno dokumentacijo. Si morda zakoniti zastopniki, četudi nismo zdravniki, ne smemo ogledati otrokove zdravstvene dokumentacije ali je bil zadaj kak drug razlog za takšno primarijevo ravnanje? Morda je bil razlog to, da sem v dokumentaciji odkril, da otroku več kot teden dni niso dajali zdravila za ščitnico (kar je bilo pospremljeno z značilni-

mi učinki pri otrokovem počutju). In vprašanje je, kdaj bi zdravniki (če sploh) to ugotovili? Kaj boste odgovorili, gospod primarij?

Odgovor je na dlani: laična javnost pač nima kaj brskati po zdravstveni dokumentaciji, saj je ne razume!

In spet se bi strinjal s takšnim odgovorom, če bi zdravniki s srcem opravljali svoje poslanstvo, ne pa tako, kot smo prebrali pred kratkim, ko so tri novorojenčke po hitrem postopku obsodili na smrt! Žal starši trojčkov niso bili dovolj vztrajni, da bi zdravnico prepričali, naj jih vsaj poskusi ohraniti pri življenju. Kako pa bi bili, zaupali so zdravnici.

In ravno zaupanje do zdravnikov je zadnja tematika, o kateri bi Vas želel povprašati, gospod primarij. Kako namreč naj pacienti oz. starši zaupamo zdravnikom, ki vas po treh dneh, ko ima otrok visoko vročino in obilno izkašljeje zaudarjajoč sekret, prepričujejo, da bodo civilizirano poskrbeli zanj, ko se bo poslavlj al s tega sveta. Na mojo izrecno zahtevo, da naj vendar naredijo vse potrebne analize za pljučnico, so to naredili in pljučnico, ki je, kot vemo, ozdravljiva z antibiotiki, kasneje tudi pozdravili. Kaj boste odgovorili na to, gospod primarij?

Jasno, primera ne poznate in ga zato ne morete komentirati. Je pa vseeno malce nenavadno, da starši zahtevajo pregled otrokove krvi, ker ga po treh dneh visoke vročine zdravniki niso opravili.

In za konec tega pisanja se bova poslovila z dnjim vprašanjem; povezano je z odnosom do tistih, ki znajo razmišljati z lastno glavo. Tem nesrečnikom je prihodnost zapečaten a, vsaj kar se tiče zgoraj omenjenih brezsrčnih zdravnikov. Verjeli mi boste, da mi je uspelo začutiti dihanje zdravstvenega aparata v UKC, ko sem več mesecev obiskoval bolnega otroka. In seveda sem se tudi veliko naučil, od osnovne oskrbe otroka, ki jo sicer opravljajo medicinski tehniki, do strokovnih izrazov in podrobnega delovanja človeškega telesa, saj so bili moji sogovorniki od zdravnika do profesorja. In kako mi boste razložili, da so nas na oddelku prijazno postavili pred dejstvo, da od nas pričakujejo, da sami opravljamo osnovno oskrbo otroka, se pravi umivanje, previjanje ipd.? To seveda starši radi naredimo, problem je le, če gre za težkega bolnika in se enostavno bojiš, da boš nehot e odklopil kakšno cevko! So nam naložili oskrbo otroka morda zato, ker smo si še predobro zapomnili enega predhodnih odpustov s taistega oddelka, ko je odpustna zdravnica mami co vprašala, ali je otrok pri zavesti, ta pa je vpričo nje igral Gameboy? Po domače povedano, zdravnica je bila tako preokupirana z dokumentacijo, da »ni utegnila« pogledati otroka.

Ali smo z znanjem in izkušnjami, ki smo si jih pridobili z dolgoletnim »obiskovanjem« UKC, ogrožali integriteto in strokovni ugled t.i. brezsrčnih zdravnikov? Povem Vam, da sem res velikokrat govoril z zgoraj omenjenim profesorjem, seveda vedno o otrokovem zdravstvenem stanju. Velikokrat se mi je post festum prav smilil, ker sem ga s svojimi, včasih res trapastimi vprašanji morda spravil v zadrego. Vendar s tem, ko mi je povedal, da pač vsega ne ve, njegov strokovni ugled ni prav nič trpel – ravno nasprotno. Samo velika osebnost je sposobna priznati, da ni vsrkala vsega svetovnega znanja. Na žalost, spoštovani gospod primarij, te lekcije brezsrčni zdravniki v UKC niso absolvirali in so se, kot kaže, počutili ogrožene, ko smo komunicirali z njimi.

Naj to moje pismo, ki je bilo namenjeno Vam, gospod primarij, sklenem s skromno željo, da bo moje pisanje le spodbudilo tiste zdravnike, v katerih srce še bije, da bodo svojemu srcu večkrat prisluhnili. Naj jim to srce pove, da imajo pred seboj bolnega CLOVEKA, ne le del telesa, ki ga je treba spraviti v stanje, ki ustreza parametrom njihovih meritev, ali kup papirja, kjer je vse jasno zabeleženo. In da imajo pred seboj svojce tega človeka, ki so prav tako LJUDJE, ki so v takih situacijah hudo ranjeni in prizadeti. S to željo Vas, spoštovani gospod primarij, prav lepo pozdravljam! ■

JURIJ MIKELN, dipl. inž., Domžale

Alenka Puhar

Pomisleki Skopnela slava

Mitrovica je zdaj Kosovska,

prej je bila nekaj desetletij Titova, odkar pomnijo, pa je predvsem svinčena, zelo svinčena. Tam zraven je Trepča s svojim slavnim rudnikom svinca, cinka in podobnih kovin. Kar je naokrog spomenikov, so povezani s proletarskim gibanjem in dosežki. To je predvsem velikanski, od daleč vidni betonski voziček, ki stoji na hribu nad mestom. Gigantska skulptura – v slogu, ki je nekakšen moderniziran socrealizem – je že malo zdelana, sem in tja se beton kruši. Nekoč je bila, tako pravijo, vsa zavarovana z bakrenim ovojem, potem pa so stiske, združene s podjetnostjo, pripeljale do slačenja, slačenja in končno golote. Cigani so krivi, pravijo, in mogoče drži, mogoče pa so jim tudi podtaknili.

Res je, da se zdelano stanje spomeniškega rudarskega vozička komaj opazi, saj je v hudem razsulu vse, kar je spomenik slavil. To pa je, če začnem pri največjem in najbolj očitnem, rudnik sam. Zaprt je, v njem ne kopljejo več. Kar se tam dogaja, so samo nujna vzdrževalna dela. To pomeni, da vse stoji – velikanske hale, cevi na tleh in v zraku, mehanični transporterji v obliki vozičkov, na tleh in na kablih, vsakršni trakovi, tračnice, bazeni, skladišča ... In propada. V nasprotju z gradovi, obdanimi s parki in kipi v njih, ki tudi v propadanju ohranjajo dostojanstvo, celo nekaj lepote, se za industrijsko krajino tega ne da reči. Ko krkava industrijska krajina, se razgleda lahko veseli samo filmska ekipa, ki bi rada posnela nadaljevanje Terminatorja. Če človek odmisli to optiko, je vse en sam rjast, gobast, tesnoben razpad.

Ne, nisem prišla iskat morbidne pejsaže. Hotela sem ugotoviti, kaj se je zgodilo s Silviro Tomasini. Bili so časi, ko je bila prava zvezda. Kaj je zdaj z njo?

Silvira Tomasini se je rodila v Trstu in se kmalu, kot otrok, znašla v Mariboru – usoda, ki je bila skupna več tisočim Primorcem. Bila so leta pomanjkanja, oče je iskal delo, se zastrupil s svinčom v nekem koroškem podjetju, se zapil ... Otroci so se gnali za boljšim življenjem, Silvira je sanjala tudi o delavskem raju na zemlji, ki bo prišel, če le uničimo vse sovražnike, izkoriščevalce, imperialiste ... Bila je bistra in pridna učenka, dijakinja, študentka in z letom 1938 diplomirana germanistka. Poročila se je s Tonetom Čufarjem, ki je bil delavski pesnik in dramatik, prav tako komunist, človek enakih idealov. Silvira je nekaj časa iskala službo in končno jo je na začetku leta 1940 dobila – toda v Kosovski Mitrovici.

Kosovo je bilo skoraj na drugem koncu sveta. Rudniška mesta niso nikjer zgled urbane lepote. Svinec in cink in podobno niso bili nekoč nič manj strupeni, kot so danes. Vendar je imel položaj tudi nekaj dobrih plati. Mitrovica je bila, skupaj s Prizrenom, vodilno mesto Kosova. Priština je sicer glavno mesto, vendar je bila pred pol stoletja navadna vas, mogoče dolga vas. Prizren je bil lep in pomemben kot trgovski kraj. Mitrovica pa je bila edina zares pomembna, že izza starega veka. V srednjem veku so v njej življenje in ra-

Foto David Zupančič

zvoj usmerjali rudarji, uvoženi iz Saške – in tako naprej, zgodovinski akcenti so znatni (pravijo v Mitrovici, uživajoč v stari slavi, ki je toliko lepša z vidika današnje revne zgubljenosti) in očitni. Kdo je dobil prvo železniško progo? Mitrovica, jasno, se pravi Trepča.

Po prvi svetovni vojni se je začela slavnomačna moderna zgodovina kraja. »Ustanovljena je bila posebna angleška družba, ki je postala neomejen gospodar vsega tega bogastva. Ker je bila ruda zelo bogata, je postala Trepča največji in najbogatejši rudnik svinca in cinka v Evropi. Že leta 1937 je dala Trepča

svojim lastnikom pol milijarde dinarjev čiste dobička. Leta 1939 je bilo zaposlenih v rudnikih, čistilnici in topilnici že 3000 ljudi. Dobiček so seveda vlekli kapitalisti, ki so prodali to bogastvo tujcem, med njimi v največji meri bivši kralj. Danes gospodarijo v njem naši delavci,« se glasi nekaj desetletij star vir.

Kakorkoli so že kapitalisti izkoriščali delavce, poskrbeli so za izobraževanje. V Mitrovici je bilo najmanj nepismenih in imeli so najboljšo gimnazijo daleč naokoli. Ko je torej Silvira Tomasini prišla tja učiti nemški jezik, se je znašla v šoli, kjer je imel ta predmet veliko

veljavo, saj je omogočal branje tehnične literature. Njeni učenci so upravičeno pričakovali dobra in ugledna službena mesta. V samem kraju je živelo veliko tujcev, ki so bili zaposleni v rudniški upravi in raziskovalnih oddelkih. Tako pripovedujejo danes, ko niso več obvezne obsodbe starih kapitalističnih časov in hvalnice dobi socialističnega samoupravljanja itd. (Štrajkom, ki so kronali to dobo, se še vedno raje izognejo.)

Silvira Tomasini se je vključila v partijsko delo med rudniškim proletariatom, in ko so prišli Nemci – večino Kosova so zasedli Italijani, rudnik Trepča pa je bil za nemško vojno industrijo tako pomemben, da so ga Nemci obdržali zase –, se je vključila tudi v odporiške akcije. Poleti 1942 so jo aretirali in hudo mučili. V slavnem portretu, ki so jih nekoč dobivali komunistični borci za pravo stvar, je trenutek njene največje slave podan takole: »Gestapovci peljejo na kolodvor skupino zapornikov – transport za nemška taborišča. Nenadoma ena izmed zapornic dvigne stisnjeno pest in vzklika partiji, Sovjetski zvezi, borbi, svobodi. Stara je komaj trideset let, kaže pa jih dosti več. Na obrazu ji je prebrati prečute noči in hudo trpljenje. Ljudje, ki so ob tej uri po naključju na kolodvoru, jo spoznajo. To je Slovenka, si šepetajo. Ona pa stoji na sredi med gestapovci, dviga stisnjeno pest in kriči na vse grlo ...« Nesrečno so odpeljali nazaj v zapor in jo na dvorišču ustrelili. Bilo je 14. avgusta 1942. Očitno je bilo gestapu zaradi tega nekoliko nerodno, pa so v uradno poročilo o smrti napisali, da je bila ustreljena pri poskusu bega.

V novih časih je bila Silvira Tomasini razglašena za narodnega heroja – herojka ali heroina je šla težko z jezika –, zatem pa se je okoli nje spletlo pravo čaščenje. Na Kosovu, kjer so se potihem spod čela gledali Srbi in Albanci ter si preštevali slavna dejanja daleč nazaj v zgodovino, je prišlo zelo prav, da je tu neka ženska, komunistka, revolucionarka, od Nemcev ubita, ki ni ne Srbkinja ne Albanka ... Najprej so po njej imenovali gimnazijo, potem so pred njo postavili bronast spomenik, nato so napisali šolsko himno o Silviri Tomasini, potem so vsako leto prirejali tekmovanja, ki so se imenovala po Silviri Tomasini, in najboljšim podarjali plakete z njenim likom in imenom ...

Od te slave ni skoraj nič ostalo. Z odra zgodovine je odšla z dvignjeno pestjo, vzklikajoč partiji, Sovjetski zvezi, borbi in svobodi. Po vseh mogočih grozotah, ki so se zgodile pozneje, so tudi na Kosovu njena gesla postala zastarela. V gimnaziji, kjer je nekoč učila in ki se je potem imenovala po njej, je bila dolgo vojašnica. Spomenik je izginil med obstreljevanji, bombardirani in požigi. Zadnja vojenska, menda francoska, je ob odhodu pospravila za sabo in pobelila prostore. Zdaj je tam spet srednja šola. »Ampak ni niti senca predvojne gimnazije,« zmaje z glavo Bajram, ki se ne spomni Silvire Tomasini, toliko bolj pa njene slave. A to je zdaj samo ena od mnogih, premnogih stvari, ki so v Mitrovici, Trepči, Starem trgu nekoč bile, zdaj pa samo še zginevajo. ■